

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

OSMANLI DEVLETİ'NDE İRAN'DAN GELEN ÂLİMLER ve ZANAATKÂRLAR

(1500-1750)

Sevda ÇETİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK

AĞRI-2020

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK danışmanlığında, Sevda ÇETİN tarafından hazırlanan bu çalışma 04/02/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Jüri Başkanı	Doç. Dr. İbrahim Ethem ÇAKIR	
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTOP	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun 18/03/2020 tarih ve 11 /05 nolu kararı ile onaylanmıştır.

18 /03/2020

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Osmanlı Devleti’nde İran’dan Gelen Âlimler ve Zanaatkârlar (1500-1750)” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

✓ Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Δ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Δ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

04/02/2020

Sevda ÇETİN

İÇİNDEKİLER

TEZ ETİK ve BİLDİRİM SAYFASI	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	vii
ÖN SÖZ	viii
A. Tezin Amacı	x
B. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları	x
C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynak Değerlendirilmesi	xi
GİRİŞ	1

BÖLÜM I OSMANLI-İRAN SİYASİ İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1.1500-1750 Yılları Arasında İran Hanedanlıkları	3
1.1.1.Safevi Hanedanlığı	3
1.1.1.1. XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı-Safevi İlişkileri	3
1.1.2. Afşar Hanedanlığı	14
1.1.2.1.Osmanlı-Afşar İlişkileri	14

BÖLÜM II OSMANLI DEVLETİ'NDE İLMÎ HAYAT

2.1. XVI. Asırda İlmî Hayat	16
2.2. XVII. Asırda İlmî Hayat	26
2.3. XVIII. Asırda İlmî Hayat	31
2.4. Ehl-i Hiref Teşkilâtı	36

BÖLÜM III OSMANLI DEVLETİ'NE İRAN'DAN GELEN ÂLİMLER ve ZANAATKÂRLAR

3.1. Âlimlerin ve Zanaatkârların Geliş Sebepleri	44
3.2. Âlimler	46
3.2.1. Kadılar	47
3.2.2. Müderrisler	53
3.2.3. Müftüler	63
3.2.4. Müezzinler	64
3.2.5. Şeyhler	64
3.2.6. Şairler	65
3.2.7. Diğer Âlimler (Fennî İlimler)	83
3.3. Zanaatkârlar	84
3.3.1. Cema'ât-i Nakkaşân	84
3.3.2. Cema'ât-i Zergerân	95
3.3.3. Cema'ât-i Simkeşân	99
3.3.4. Cema'ât-i Hakkâkîn	100
3.3.5. Cema'ât-i Kâtiban-ı Kütüb	105
3.3.6. Cema'ât-i Zerdûzân	112
3.3.7. Cema'ât-i Cerrâhîn	113
3.3.8. Cema'ât-i Postîndûzân	116
3.3.9. Cema'ât-i Kûftegerân	117
3.3.10. Cema'ât-i Şemşîrgerân	118
3.3.11. Cema'ât-i Kârdgerân ve Sühangerân	119
3.3.12. Cema'ât-i Kazgânyân	120

3.3.13.Cema'ât-i Abâ-yi Bafân	121
3.3.14.Cema'ât-i Mütferrika-i Ehl-i Hiref	122
3.3.15.Cema'ât-i Camgerân	122
3.3.16.Cema'ât-i Gazzazân (Kazzazân)	123
3.3.17.Cema'ât-i Keştigerân (Küştegerân)	123
3.3.18.Cema'ât-i Kâşî-Traş (Kâşigerân)	124
3.3.19.Cema'ât-i Zernîşânî	124
3.3.20.Cema'ât-i Siperdûzân	125
3.3.21.Cema'ât-i Muzedûzân	126
3.3.22.Cema'ât-i Dimeşkigerân	127
3.3.23.Cema'ât-i Sazendegân	127
3.3.24. Diğer Zanaatkârlar	129
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	139
EKLER	174
ÖZGEÇMİŞ	187

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
OSMANLI DEVLETİ'NDE İRAN'DAN GELEN ÂLİMLER ve
ZANAATKÂRLAR
(1500-1750)

2020, 200 sayfa

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK

Jüri: Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTOP

Osmanlı Devleti ile İran asırlar boyunca birbirleriyle mücadele hâlinde olmuşlardır. İran'da 1501 yılında Safevi hanedanlığının kurulmasıyla birlikte bu mücadele doruk noktasına ulaşmıştır. Bu mücadelenin sebepleri arasında Safevi Şahı Şah İsmail'in Anadolu'daki Türkmenler arasında propaganda faaliyetleri yürütmesi, Şiîliği yayma düşüncesi ve Sünnî düşmanlığı yapması etkili olmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran Muharebesi'yle başlayan savaşlar, Safevi Devleti'nin 1736 yılında sona ermesine kadar devam etmiştir. Safevi hanedanından sonra İran topraklarına hâkim olan Afşar hanedanlığı döneminde de birçok çatışma yaşanmıştır. İki devlet arasındaki siyasî ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde ilmî ilişkilerde oldukça hareketli bir seyir takip etmiştir.

Safevi Devleti'nin kurulmasıyla Şah İsmail'in baskılarına maruz kalan Sünnîlerin Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kalması ve Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra ilim erbabından oluşan bir kabileyi Anadolu'ya sürgün etmesi XVI. yüzyıl boyunca devam eden ilmî hareketliliğin başlangıç noktalarıdır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'ne gelen İranlı âlimlerin ve zanaatkârların geliş sebepleri, kaleme aldıkları eserleri ve Osmanlı Devleti'ndeki vazifeleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Safevi, Afşar, göç, sürgün, âlim, zanaatkâr.

ABSTRACT

SCIENTIST AND CRAFTSMEN FROM IRAN IN THE OTTOMAN EMPIRE (1500-1750)

MASTER’S THESIS

Thesis Advisor: Assist. Prof Emrah İSTEK

2020, 200 page

Jury: Assoc. Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

Assist. Prof. Emrah İSTEK

Assist. Prof. Fatih ÖZTOP

The Ottoman Empire and Iran had been fighting each other for centuries. With the establishment of the Safavid dynasty in 1501 in Iran, this struggle reached its peak. Among the reasons for this struggle was the fact that Safavid Shah Ismail carried out propaganda activities among Turkmens in Anatolia, the idea of spreading Shiite and making Sunni hostility. The wars that started with the Battle of Çaldıran during the reign of Yavuz Sultan Selim continued until the end of the Safavid State in 1736. After the Safavid dynasty, many conflicts took place during the Afşar dynasty, which ruled Iran. In this period when political relations between the two states were intense, scientific relations followed a highly active course.

The Sunnis, who were subjected to the pressure of Shah Ismail with the establishment of the Safavid State, had to migrate to the Ottoman State and Yavuz Sultan Selim, after the Battle of Çaldıran, exile a scholar group to Anatolia that started to consisting of scientific mobility during XVIth century. In this study, the reasons for the arrival of the Iranian scholars and artisans to the Ottoman Empire, and their works and their duties in the empire has been discussed.

Key Words: Ottoman Empire, Safevi, Afşar, migration, exile, purchase, artisan.

KISALTMALAR

bk.	:Bakınız
C	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DİA	:Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	:Editör
Haz.	:Hazırlayan
H.	:Hicri
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
M. Ü.	:Malatya Üniversitesi
S	:Sayı
s.	:sayfa
STD	: Sanat Tarihi Dergisi
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TÜBA	:Türkiye Bilimler Akademisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
TSMA	:Topkapı Saray Müzesi Arşivi
OTAM Dergisi	:Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Yay.	:Yayın/Yayınları

ÖN SÖZ

“Osmanlı Devleti’nde İran’dan Gelen Âlimler ve Zanaatkârlar (1500-1750)”

adlı bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Osmanlı Devleti ile İran topraklarına hâkim olan Safevi ve Afşar hanedanlıkları arasındaki siyasî ilişkileri ele alınmıştır.

İkinci bölümde; Osmanlı Devleti’nde XVI. asırdan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar din, tarih, coğrafya, astronomi, matematik, tıp, mûsikî, edebiyat, sanat ve mimari alanlardaki genel durumuna, zikredilen alanlarda yapılan çalışmalara ve İran etkisine dikkat çekilmiştir. Bunun yanında zanaatkârların çalışma mekânı olan Ehl-i Hiref Teşkilâtı’nın kuruluşuna, işleyişine, zanaatkârlara sunulan ekonomik imkânlarla, teşkilâta mensup olan zanaatkâr cema’âtlerine ve Osmanlı Devleti’nin kültür hayatındaki önemine değinilmiştir.

Üçüncü bölüm olan son bölümde, Osmanlı Devleti’ne İran’dan gelen âlimler ve zanaatkârları başlıklar halinde ele alınıp, tespit edilen âlimlerin menşei, geliş sebepleri, hayatları, yazdığı eserler ve zanaatkârların bulundukları cema’âtler, cema’ât isimlerinin kökenleri, görevleri ve almış oldukları mevacibler hakkında malumat verilmiştir.

Bu tez çalışmasının belirlenmesinde ve her aşamasının hazırlanmasında büyük sabır gösteren, yönlendiren, desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK’e teşekkürü bir borç bilirim. Kıymetli görüş ve

önerilerinden dolayı Doç Dr. Berna KARAGÖZOĞLU'na, Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYA'ya ve Araştırma Görevlisi Mehmet Emin TÜRKÜ'ye teşekkür ederim.

AĞRI-2020

Sevda ÇETİN

A. Tezin Amacı

Osmanlı Devleti'nde İranlı âlimlerin ve zanaatkârların araştırılmasıyla, Osmanlı Devleti ile İran arasındaki ilmî ilişkilerin daha iyi anlaşılması hedeflenilmiştir. Osmanlı-İran ilişkileriyle ilgili yapılan çalışmaların yoğun olaraksiyasî ilişkiler üzerine olmasından dolayı araştırılan konuda Osmanlı-İran ilişkilerinin farklı bir boyutunu oluşturan ilmî ilişkiler çalışmanın en önemli özgünlüğünü oluşturmaktadır. Şimdiye dek yapılmış olan çalışmalarda belirli bazı âlimler ve zanaatkâr gruplarıyla ilgili çalışmalar olmasına rağmen, bu araştırmalar bütüncül bir halde olmamıştır. Bu sebeple incelenen bu konu toparlayıcı ve bütüncül bir çalışma olmanın yanında, ilişkilerin ilim boyutunun araştırılmasıyla Osmanlı-İran ilmi ilişkileri üzerine yapılacak araştırmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Âlimlerin ve zanaatkârların Osmanlı Devleti'ne geliş sebepleri ve faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nde eğitim, kültür, sanat ortamına değinilmiştir. Âlimlerin ve zanaatkârların bulunduğu Ehl-i Hiref Teşkilâtı'nın yapısı, işleyişi ve önemine dikkat çekilerek, çalışmanın daha sonra yapılacak olan Osmanlı-İran ilmî araştırmalarına kaynaklık etmesi beklenmektedir.

B. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu tez çalışmasında, 1500-1750 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'ne İran'dan gelen âlimler ve zanaatkârlar incelenmiştir. Osmanlı Devleti İran ile olan siyasî ilişkilerinin yanında ilmî ilişkileri de daima devam etmiştir. İki devlet arasındaki siyasî ilişkilerin bu kadar yoğun olması ve coğrafi yakınlıkları ilmî ilişkilerde etkileşimi beraberinde getirmiştir. Safevi Devleti'nin kuruluşuyla birlikte başlayan göç dalgası ile söz konusu tarihler arasında Osmanlı Devleti'ne birçok âlim ve zanaatkâr gelmiştir.

C. Araştırma Yöntemi ve Kaynak Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti ile İran ilmî ilişkilerini ve iki ülkenin etkileşimini anlayabilmek için geniş bir araştırma gerekmektedir. Bu amaçla Osmanlı Devleti ile İran ilmî ilişkileri üzerine doğrudan ya da dolaylı olarak yapılmış bazı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma da Osmanlı-İran ilişkilerinin farklı bir yönünü ele aldığından dolayı, daha önce ilmî sahada yapılan çalışmalardan da istifade edilmiştir. Ayrıca dönemin temel eserleri arasında yer alan, Gelibolulu Mustafa Ali'nin "*Künhü'l-Ahbâr*" ve "*Menakıb-ı Hünerverân*", Kınalı-Zâde Hasan Çelebi'nin "*Tezkiretü's-Şuarâ*", Mecdî Mehmed Efendi'nin "*Hadaiku's-Şakaik*", Nev'îzâde Atâî'nin "*Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şakaik*", Mehmed Süreyya'nın "*Sicill-i Osmanî*", Bursalı Mehmed Tahir'in "*Osmanlı Müellifleri*" ziyadesiyle yararlanılmıştır.

Zanaatkârlarla ilgili olarak Ehl-i Hiref Defterleri'ne başvurulmuştur. Hazine Darbaşı tarafından tutulan bu defterler, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Bulgaristan Devlet Arşivi'nde yer almaktadır. Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan bu defterlerin çoğunluğunu XVII. asra ait olan defter oluşturmakla birlikte defterlerin sayısı 31'dir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 66, Bulgaristan Arşivi'nde ise 59 defter yer almaktadır. Tespit edilen Ehl-i Hiref Defterleri'nde birçok cema'ât olmakla beraber, bazı defterlerde zanaatkârların menşei belirtilmiş olup, incelenen bazı defterlerde ise İranlı olduklarına dair bilgiler tespit edilememiştir.

Osmanlı –İran tarihi çalışmaları içinde ilimle ilgili olarak yapılan çalışmalar arasında Tofig Heiderzadeh'nin sadece aklî ilimlerle uğraşan âlimleri ele aldığı "*İran Âlimlerinin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları (Timur Döneminin Başından Safevi Döneminin Sonuna Kadar)*", Bilal Dedeyev'in

“Osmanlı Eđitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycanlı Műderrisler”, “16. Yűzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, Ziver Hűseyinli’nin “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, Ertan Gűkmen’in “Yavuz Sultan Selim’in İran’dan ve Mısır’dan Getirdiđi Sanatkârlar” alıřmaları yer almaktadır.

GİRİŞ

1501 yılında Şah İsmail tarafından kurulan Safevi Devleti'nin, Osmanlı Devleti ile ilk siyasî ilişkileri, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Safevi Devleti'ne karşı başlatmış olduğu Çaldıran Muharebesi'yle başlamıştır. Yavuz Sultan Selim'le başlayan ilişkiler özellikle Kanuni Sultan Süleyman (1533 İrakeyn Seferi, 1548 İran ve 1554 3. Şark Seferi),¹ III. Murad (1578-1590 Osmanlı-İran savaşları), I. Ahmed (1603-1612 Osmanlı-İran savaşları) ve IV. Murad (1623-1639) dönemlerinde birçok savaşa neden olmuştur.²

Şah İsmail'in, Kızılbaşlı Türkmenleri (Rumlu, Dulkadir, Şamlu, Tekeli, Avşar)etrafına toplamaya başlaması³ ve bu Türkmenlerin desteği sonucunda devlet kurması,⁴ Anadolu'ya doğru genişleme çabaları ve İran'da yaşayan Sünnîlere karşı düşmanlıkları⁵ gibi nedenler, uzun yıllar sürecek olan Osmanlı-Safevi çatışmasının nedenlerinioluşturmuştur. 1736 yılında Safevi Devleti'ne son verip tahta çıkan⁶ Nadir Han döneminde de Osmanlı-İran mücadelesi devam etmiştir.⁷

Osmanlı padişahlarının ilim ve zanaat ehli kişilere özel ihtimam göstermeleri ve onları himâye etmeleri, başka ülkelerden birçok âlimin ve zanaatkârın Osmanlı Devleti'ne göç etmesinde teşvik edici bir unsur olarak görülebilir. Osmanlı Devleti'ne göç veren ülkelerden biri de İran olmuştur. İran'da Safevi Devleti'nin kurulmasıyla (1501) birlikte, Sünnîlere yapılan baskılar nedeniyle, âlimler göç etmek zorunda kalmıştır.⁸ Kendi istekleri sonucunda gelen âlimlerin yanında, Osmanlı

¹ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 2, TTK Yay. , Ankara 2011, s. 1203

² Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, Gece Kitaplığı Yay. , Ankara 2017, s. 67-90.

³ Tufan Gündüz, "Safeviler" , (Siyasî Tarih, İdare, Teşkilât, İçtimai ve İktisadî Hayat, İlim ve Kültür), *DİA*, C 35, TDV Yay. , İstanbul 2008, s. 452.

⁴ Sayın Dalkıran, "İran Safevi Devleti'nin Kuruluşuna Şiî İnançların Etkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 18, Erzurum 2002, s. 65.

⁵ Sıtkı Uluerler, "Osmanlı-Safevi İlişkilerindeki Temel Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 197, 2012, s. 2.

⁶ İsmail Safa Üstün, "İran (Safeviler'den Günümüze Kadar)", *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 401.

⁷ Abdurrahman Ateş, *Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yay. , Ankara 2012, 149-167.

⁸ Tofigh Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları (Timur Döneminin Başından Safevi Döneminin Sonuna Kadar), (İngilizce'den Çev. Aysun Albayrak), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, I-X, 1995, s. 212; Bilal Dedeyev-Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nde Azerbaycanlı Bir Âlim: Molla Şemseddin Ahmed Karabaği", *Belleten*, C LXXXIII, S 296, 2019, s. 72.

Devleti'nin Safeviler ile yaptığı savaşlar sonunda da zorunlu göçler yaşanmıştır. Nitekim Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Safevilere karşı çıkmış olduğu Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'de bir ilim kfilesini Osmanlı Devleti'ne göndermiştir.⁹ Kanuni Sultan Süleyman, 1548 yılında İran (Tebriz) Seferi'nden sonra¹⁰ burada bulunan sanatkârları getirmiştir.¹¹ Sultan IV. Murad Revan (1635) ve Bağdat Seferleri'nden (1638) sonra bazı âlimleri İstanbul'a göndermiştir.¹² Ayrıca Sultan III. Murad döneminde Osmanlı-Safevi savaşlarının başlamasının ardından, birçok Safevi aydın kesimi ve bürokratı Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.¹³ Âlimlerin ve zanaatkârların, göç ve sürgün yoluyla gelmelerinin yanında, ekonomik şartlar da etkili olmuştur. Nitekim daha yüksek gelir elde etmek amacıyla kendi istekleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne gelmiştir.¹⁴ Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında XVI. asır boyunca devam eden mücadelelere rağmen siyasî ilişkilerin yanında hem kültürel hem de sanatsal ilişkiler devam etmiştir. Osmanlı ile Safevi zanaatkârları, şairleri, yazarları yakın ilişki içinde bulunmuşlar,¹⁵ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti'ne gelen şehnameci Fethullah Arifi Çelebi, Osmanlı tarihini yazmak için kurulan şehnamecilik teşkilâtına alınarak ilk şehnameci olarak göreve başlamıştır. Fethullah Arifi Çelebi'den sonra, şehnameci olan diğer üç İranlı şehnameci “Eflatun Şirvani, Seyyid Lokman Urmevi, Nutku Şirvani”dir.¹⁶

⁹ Celâl-Zade Mustafa, *Selim-nâme*, (Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1990, s. 155.

¹⁰ Bilal Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S 81, 2017, s. 102; Sema Göktuna, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Mushafalarda 16. Yüzyıl Zahiriye Tezhibi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 13.

¹¹ Dilek Tezcan, *17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Dekoratif Süslemelerin Bazı Dini Eserlere Yansıması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015, s. 11.

¹² Nuri Özcan, “Musikî” (Osmanlılar), *DİA*, C 31, TDV Yay. , İstanbul 2006, s. 575; Alaeddin Yavaşca, “Osmanlı ve Müsikî”, *I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , 2004, s. 155

¹³ Lale Uluç, “On Altıncı Yüzyılda Osmanlı-Safevi Kültürel İlişkileri Çerçevesinde Nakkaşhânenin Önemi”, *Doğubatı Düşünce Dergisi*, Ankara 2010, s. 31.

¹⁴ Ziver Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri, *III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Feridun Emecen-Ali Akyıldız-Emrah Safa Gürkan), İstanbul 2015, s. 752,

¹⁵ Nurten Kılıç Schubel, “XVI. Yüzyıl Avrasya Dünyasında Bölgesel Birlik ve Çeşitlilik Osmanlı, Özbek, Safevi ve Hind-Babürlü İmparatorlukları: Bütünsel Bir Yaklaşım”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 1, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 438.

¹⁶ Dedeyev-Küçükdağ, “Osmanlı Devleti’nde Azerbaycanlı Bir Âlim: Molla Şemseddin Ahmed Karabaği”, s. 72.

OSMANLI DEVLETİ'NDE İRAN'DAN GELEN ÂLİMLER ve ZANAATKÂRLAR

(1500-1750)

BÖLÜM I OSMANLI-İRAN SİYASİ İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1.1500-1750 Yılları Arasında İran Hanedanlıkları

1.1.1. Safevi Hanedanlığı

1.1.1.1. XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı-Safevi İlişkileri

Yeni kurulan Safevi Devleti, siyasî veya askerî güç yönünden Osmanlı Devleti'ni endişelendirmemiştir. Ancak Şah İsmail'in şeyhlikten şahlığa geçip Şiîliği¹⁷ yayma ve Anadolu'yu ele geçirme amacı,¹⁸ Safevi Devleti'nin kurucularının Türk olması ve Sünnî düşmanlıkları Osmanlı Devleti'nin rahatsızlık duymasının temel sebebini teşkil etmiştir.¹⁹ Ayrıca, Safevi Devleti İran'daki Kürtler üzerinden egemenliğini sağlamaya çalışmış ve Osmanlı Devleti'nde bulunan Kürt aşiretlerini “silah ve ideoloji” yönünden desteklemiştir.²⁰

Şah İsmail taraftarlarının Anadolu'daki Türkmenler arasında propaganda yapması İran'a doğru bir göç hareketine sebep olmuştur. Bu dönemde Osmanlı tahtında oturan Osmanlı padişahı Sultan II. Bayezid (1481-1512) bu göç hareketine karşı bazı önlemler almıştır. Safevi taraftarlarının Anadolu'da propaganda amacıyla kullandıkları Safevi parasını yasaklamakla kalmamış, Türkmenleri de Mora'ya sürmüştür.²¹ Sultan II. Bayezid döneminde bir Osmanlı-Safevi çatışması yaşanmamıştır. Ancak Safevi Devleti Anadolu'da etkinliğini arttırmıştır. Safevi Devleti'nin kurulmasından hemen sonra 1501 yılında Taş ilinde Nasûh adlı bir

¹⁷ Şiîlik: Hazreti Peygamber'in (S.A.V) vefatından sonra devlet yönetiminin Hazreti Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen gruplardır. Mustafa Öz, “Şia”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 111.

¹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Sadeleştiren Dündar Günday), C 1, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993, s. 45.

¹⁹ Uluerler, “Osmanlı-Safevi İlişkilerindeki Temel Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 2; Osmanlı-Safevi çatışmasının ekonomi, siyasi ve dini sebepleri için bk. Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, C 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul 2016, s. 233-234.

²⁰ Hakan Kaya, “Bayezid Sancağı Örneğinde Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk-Ocaklık Sistemi”, *Curr ResSoc Sci*, 2 (1), 2016, s. 18.

²¹ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay. , İstanbul, 2014, s. 155.

kişinin isyan halinde olduğu tespit edilip, bu hareket önlenmeye çalışılmış, gönderilen hükümlerle buradaki halkın İstanbul'a sürülmeleri istenmiştir.²² Ayrıca, Sultan II. Bayezid, Safevi şahının Anadolu ve Balkan topraklarında bulunan Bektaşileri kendi tarafına çekme isteğine karşı, Bektaşileri kazanmaya çalışmıştır.²³ Dimetoka'da bulunan Balım Sultan'ı²⁴ "Hacı Bektaş Zaviyesi"nin başına getirmiştir.²⁵

Sultan II. Bayezid'in şehzadeleri arasında başgösteren mücadele Anadolu'da karışıklığa sebep olmuştur. Bu sırada Şîî halifelerinden Şahkulu, Sultan II. Bayezid'in İran'a olan göçü engellemek için Mora'ya sürdüğü Türkmenleri bahane ederek isyan etmiştir.²⁶ 1510 yılında etrafına Kızılbaşları toplayan Şahkulu kendini mehdî ilan etmiş, taraftarları tarafından Allah ve Peygamber olarak görülmüştür.²⁷ Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelesini fırsat bilen Şahkulu, harekete geçip Antalya'dan Manisa'ya gitmekte olan Şehzade Korkud'un eşyalarını soyup, Antalya'da kadıyı öldürmüştü ve haberin İstanbul'a ulaşması üzerine, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa Şahkulu isyanı için görevlendirilmiştir.²⁸ Ayrıca Tekeli sipahileri, 1510 yılında tımarları ellerinden alındığı için Şah İsmail'e yanaşmışlar ve Osmanlı kaynaklarında Şeytankulu olarak geçen Şahkulu ile birleşip isyan hareketinin büyümesine sebep olmuşlardır.²⁹ Ayrıca Şahkulu, Balkanlar'da da halifeler aracılığıyla propaganda faaliyetlerini sürdürmüştür. Etrafına on iki bin

²² Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 1, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 273.

²³ Mustafa Özsaray, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 113.

²⁴ Balım Sultan: Mensuplarınca Hacı Bektâş-ı Velî'den sonra ikinci pîr olarak kabul edilen Balım Sultan'ın asıl adının Hızır Balı olduğu bilinen, XVI. yüzyılda Bektaşîliği yeni baştan düzenleyip bilinen hüviyetine kavuşturan mutasavvıftır. Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, C 5, TDV Yay. , İstanbul 1992, s. 17.

²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîyye", (Ed. Semih Ceylan), *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İSAM Yay. , İstanbul 2015, s. 476.

²⁶ Saffet Sarıkaya, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, S 363, XXXI, s. 409.

²⁷ Feridun Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 285-286; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yay. , İstanbul 2008, s. 108.

²⁸ Cezar, *Mufasssal Osmanlı*, C 2, s. 695.

²⁹ Ziya Kazıcı, *İslâm Tarihi*, C 11, Kayıhan Yay. , İstanbul 1997, s. 123.

kişilik bir kuvvet toplayıp Antalya, Burdur ve Kütahya’da yağma yapıp,³⁰ Kütahya Beylerbeyini katletmiştir.³¹ Bu isyan sırasında Tokat’ta Şah İsmail adına hutbe okunmuştur.³² Bu isyan, Antalya’dan Sivas’a kadar uzanan bir katliama sebep olmuştur.³³ Neticede, isyan bastırılıp, Şahkulu Kütahya kalesi önünde öldürülmüştür.³⁴ Şahkulu isyanı sırasında birçok insan hayatını kaybetmiş, birçok yer yağmalanmıştır. Bu durumda Osmanlı Devleti tedbir almak zorunda kalmıştır. Gelişmeleri takip eden Şehzade Selim, tahta geçtiğinde meseleyi çözmek için harekete geçmiştir.³⁵

Sultan II. Bayezid döneminin Safevi politikası Şehzade Selim’in tahtta oturmasından sonra farklı bir boyut kazanmıştır. Osmanlı Devleti için Safevi Devleti, Anadolu’da Türkmenleri kullanan bir düşman olduğundan dolayı, bu durum uzun yıllar sürecek olan Osmanlı-Safevi mücadelesinin başlangıcı olmuştur.³⁶ 1512 yılında tahta oturan Sultan I.Selim (1512-1520), Safevi Devleti’nin Şîî propagandasının Osmanlı sarayına kadar girdiğini görmüştür.³⁷ Şehzade Ahmed’in oğlu Murad, Kızılbaşlarla bir olup Kızıl taç giymiş,³⁸ Safevi Devleti’ne iltica etmiştir. Sultan I.Selim, Safevi Devleti’ne elçi gönderip şehzadenin iadesini talep etmiştir. Ancak Şah İsmail bunu kabul etmeyip, Osmanlı elçisini de öldürmüştür.³⁹ Bu durumda Sultan I.Selim, Safevi tehlikesine karşı bazı önlemler almaya başlamıştır. Sultan I.Selim ilk olarak uygun bir siyasî ortam oluşturmaya çalışmıştır. Şehzadelerin başka devletlere sığınmasını önlemek amacıyla onları ortadan kaldırmıştır. Avrupa ülkeleriyle irtibata geçip daha önce yapılmış olan anlaşmaları yenileyip, Doğu Müslüman devletlerinin de desteği sağlanmaya çalışılmıştır.⁴⁰ İran ipeğinin Batı’ya

³⁰ Kenan İnan, “II. Bayezid Dönemi”, (Hasan Celâl Güzel-Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 5, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 2002, s. 668.

³¹ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, C 1, Türkiye İş Bankası Yay. , İstanbul 2013, s. 136.

³² Şerafettin Turan, “Bayezid II”, *DİA*, C 5, TDV Yay. , İstanbul 1992, s. 236.

³³ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. , İstanbul 1993, s. 3.

³⁴ Celâl-Zade Mustafa, *Selim-nâme*, s. 300.

³⁵ İlyas Üzümlü, “Kızılbaş”, *DİA*, C 25, TDV Yay. , İstanbul 2002, s. 549.

³⁶ Uluerler, “Osmanlı-Safevi İlişkilerindeki Temel Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 2.

³⁷ Mustafa Çetin Varlık, “Çaldıran Savaşı”, *DİA*, C 8, TDV Yay. , İstanbul 1993, s. 193.

³⁸ Celâl-Zade Mustafa, *Selim-nâme*, s. 328.

³⁹ Varlık, “Çaldıran Savaşı”, s. 193.

⁴⁰ Bilal Dedeyev, “Çaldıran Savaşı’na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 2009, s. 130.

satılmasını engellemek için sınırlar kapatılıp, tüccarların geliş-gidişi engellenmiş,⁴¹ ancak tüccarlar Bursa yerine Halep ve İşkenderun'a yönelerek bu engellemeyi aşmaya çalışmışlardır. Bu yasağa uymayan tüccarların mallarına el konulmuştur.⁴²

İbn-i Kemal gibi âlimlerden de fetva alan Sultan I.Selim, 1514 yılında Çaldıran Zaferi'ni kazanarak Osmanlı Devleti'ne doğunun kapısını açmış oldu.⁴³ Sultan I.Selim'in asıl gayesi; Safevi topraklarının tümünü fethetmektir. Ancak, 1519 yılında başlayan Celâli isyanı, Düzmece Murad gibi iç karışıklıklar nedeniyle bu gayesini gerçekleştirmeden vefat etmiştir.⁴⁴

Osmanlı-Safevi ilişkileri Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) de olumsuz bir seyir takip etmiştir. şah İsmail'in vefatı (1524) zerine Safevi tahtına geçen şah Tahmasb (1524-1576) Anadolu'daki Alevileri ayaklandırmaya çalışmıştır.⁴⁵ Bu sırada Osmanlı ordusu Viyana Seferi'nde (1529) olduğundan dolayı müdahale edememiş, şah I.Tahmasb Bağdat'a⁴⁶ girip Beylerbeyi Zlfıkar Hanı ldrmştir. Ayrıca Bidlisli şeref Han'da Safevi Devleti'ne iltica etmiştir. Bunun zerine Kanuni Sultan Süleyman 1533'de Irakeyn Seferi, 1548'de İran Seferi ve 1554'de üçüncü şark Seferi'ne çıkmıştır.⁴⁷ Kanuni Sultan Süleyman, Erzurum'da olduğu sırada Safevi elçisi gelip şah Tahmasb'ın barış isteğini bildirmiş, bu isteği kabul edilmiştir. 1555 yılında Amasya Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁸ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Safevi Devleti ile yaşanan savaşlar dışında dönemin önemli bir hadisesi olan şehzade Bayezid'in Safevi Devleti'ne sığınması meselesidir. Kardeşi Selim ile giriştiğu taht mücadelesinde yenilgiye uğrayan şehzade Bayezid, Safevi Devleti'ne sığınmıştır. Osmanlı Devleti'nin dış politikası açısından önem arz eden

⁴¹ Feridun Emecen, "Selim I", *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 409.

⁴² Halil İnalçık, "İpek" (Osmanlı Devleti), *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 363.

⁴³ Mustafa zipek, *Ebussd Tefsirinde Cihad Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hititniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, orum 2013, s. 3.

⁴⁴ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İran (Osmanlı-İran Münasebetleri)" , *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 405.

⁴⁵ etin Sungur, *Habeşistan'dan Kafkasya'ya Bir Osmanlı Paşası: zdemiroğlu Osman Paşa*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 41.

⁴⁶ Bağdat: İşlâm dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başkentidir. Abdülazîz Ed-Dri, "Bağdat", *DİA*, C 4, TDV Yay. , İstanbul 1991, s. 425.

⁴⁷ Murat Kızıllı, *Osmanlı-Rus, Osmanlı-İran İlişkileri ve Tarihsel Süreç İçinde Doğu Sınırlarımızın Oluşması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2013, 23-24.

⁴⁸ İlhan şahin-Feridun Emecen, "Amasya Antlaşması", *DİA*, C 3, TDV Yay. , İstanbul 1991, s. 4.

bir durum olmakla birlikte, Anadolu’da kargaşa ortamına sebebiyet vermiştir.⁴⁹ Şehzade Bayezid’in İran’a sığınması Şah I. Tahmasb için bir fırsat olmuştur. Çünkü kardeşi Elkas Mirza, Şirvan⁵⁰ valisi olduğu sırada şah olma iddiasıyla ayaklanmış, ilk ayaklanmada affedilen şehzade Mirza, ikinci ayaklanmadan sonra Osmanlı Devleti’ne sığınıp, Kanuni Sultan Süleyman’ı Tahmasb’a karşı kışkırtıp 1548 yılında İran üzerine sefer açılmasına sebep olmuştur.⁵¹ İki devlet arasındaki yoğun diplomatik ilişkiler neticesinde, Şehzade Bayezid’in 1562 yılında Kazvin’de⁵² boğdurulmasıyla konu kapanmıştır.⁵³

Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra tahtta çıkan Sultan II. Selim’in (1566-154) cülûs tebriki için Safevi Şah’ı Tahmasb tarafından Revân⁵⁴ hâkimi Şahkulu Sultan elçi olarak gönderilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde imzalanan Amasya Antlaşması (1555) yenilenmiştir.⁵⁵ 17 Şevval 975 (1587) tarihli mühimme kaydına göre, Kanuni Sultan Süleyman’ın ruhuna bağışlanmak üzere, Safevi Devleti Şahı tarafından Osmanlı Devleti’ndeki fakir halka dağıtmak amacıyla bir miktar para gönderilmiştir. Ancak Sultan II. Selim’in dönemin veziri olan Piyale Paşa’ya bir ferman göndermiş, fermanda da, ehl-i sünnet olan Osmanlı halkının Şah tarafından gönderilen bu paraya ihtiyacı olmadığını, bu paraları kendi memleketindeki fakirlere dağıtmasını emretmiştir.⁵⁶

II. Selim’in vefatından sonra başa Sultan III. Murad (1574-1595) geçmiştir. Safevi Devleti cülûs tebriki için kalabalık bir maiyet ve hediyelerle gelmiştir. İstanbul’a elçi olarak gönderilen Tokmak Muhammed Han daha İstanbul’da olduğu

⁴⁹ Nader Nader Nejad, *XVI. Asırda İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1502-1590-1620)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1986, s. 42.

⁵⁰ Şirvan: Azerbaycan’da tarihi bölge, günümüzde mevcut olmayan bir şehirdir. Mustafa Aydın, “Şirvan”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 204.

⁵¹ İsa Şevik, *Şah Tahmasb (1524-1576) ile Osmanlı Sarayı Arasında Teati Edilen Mektupları İçeren “Münşe’at-ı Atik”in Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s. 78.

⁵² Kazvin: İran’da şehir ve aynı adı taşıyan idarî birimin merkezidir. Marcel Bazın, “Kazvin”, *DİA*, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, s. 154.

⁵³ Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, s. 58.

⁵⁴ Revân: Ermenistan’ın bugün Erivan olarak anılan başkentidir. Mustafa Aydın, “Revân”, *DİA*, C 35, TDV Yay. , İstanbul 2008, s. 26.

⁵⁵ Remzi Kılıç, “Osmanlı Devleti’nin İran Politikası”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, Gökkuşbu Yay. , İstanbul 2010, s. 95.

⁵⁶ Ahmet Refik, “Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik (1558-1591)”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C IX, S 2, İstanbul 1932, s. 42.

sırada, I.Tahmasb'ın (1524-1576) vefatı üzerine Safevi Devleti'nde karışıklıklar başgöstermiştir.⁵⁷

Şah II. İsmail 1576 yılında şehzadeleri bertaraf edip Safevi tahtına oturmuştur. Şiî ulemayı saraydan uzaklaştırıp, Sünnî âlimleri saraya almıştır.⁵⁸ Şah II. İsmail kısa süren saltanatı (1576-1577) sırasında Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kürt beylerini tahrik edip, kargaşa ortamının oluşmasına sebep olmuştur⁵⁹ Anadolu'da bulunan bazı Türkmen grupları, Safevilerle ilişki içinde olup, Safevi Devleti'ne para ve zahire göndermişlerdir. Bunun yanında getirdikleri kitaplarla halkı kışkırtmak istemişlerdir.⁶⁰ Zengan'da olan bir Osmanlı kervanına saldırıp mallarını yağmalamış⁶¹ ve bazı tacirleri katletmiş, bazılarını da esir almıştır. Bu olaydan dolayı durumu incelemek amacıyla Erzurum'a gönderilen Osmanlı çavuşları Safevi Devleti tarafından tutuklanmıştır. Çavuşların durumunu öğrenmek için gönderilenler de hapsedilmiştir.⁶² Ayrıca, Anadolu'da Şiî propagandasına devam etmiştir. Bu sırada Safevi Devleti'nin Luristan valisi Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş idi. Şah II. İsmail, 1578'de vefat etmiştir.⁶³ Şah İsmail'in vefatının ardından İran'da karışıklıklar başgöstermiştir.⁶⁴ Osmanlı Devleti, Safevi Devleti'nin içinde bulunduğu bu karışıklıkları casuslar aracılığıyla öğrenmiştir.⁶⁵

⁵⁷ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *DİA*, C 31, TDV Yay. , İstanbul 2006, s.172.

⁵⁸ Aydoğmuşoğlu, "Şah II. İsmail (1576-1577) Devri Siyasî ve Dinî Hâdiseleri", s. 62-63.

⁵⁹ Kılıç, "Osmanlı Devleti'nin İran Politikası", s. 95; Reyhan Ataç, *66 Numaralı (H. 997-998/M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 12.

⁶⁰ Oğuzhan Yüce, *59 Numaralı Mühimme Defterinin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s.3

⁶¹ Remzi Kılıç, "Osmanlı Padişahı III. Murat ve Özbek Padişahı Abdullah Han Dönemi Osmanlı-Türkistan Dayanışması", *Bilgi Dergisi*, S 10, Ankara 1999, s. 54; Osmanlı Devleti'ne ait olan kervana yapılan saldırı için bk. Şuayib İzgi, *986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, hüküm 665.

⁶² Murat Yazıcı, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119-240)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 7; Bayram Karabıyık, *54 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 11.

⁶³ Kılıç, "Osmanlı Padişahı III. Murat ve Özbek Padişahı Abdullah Han Dönemi Osmanlı-Türkistan Dayanışması", s. 54.

⁶⁴ Yazıcı, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119-240)*, s. 7.

⁶⁵ Yunus Eren, *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri İnceleme-Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,

Köse Hüsrev Paşa'nın Safevi Devleti'nin karışık olan bu iç durumundan yararlanılacağını bildirmesi üzerine, 1578 yılında sefere çıkmıştır.⁶⁶ Osmanlı kuvvetleri 1578 yılında Çıldır Savaşı'nda Çıldır, Tümük, Hırtız ve Kelek kalelerini fethetmiş, ardından Koyungeçidi'nde⁶⁷ ve 1583'de Meşale Savaşı'nda Safevi kuvvetlerini mağlup etmiştir.⁶⁸ Bu sırada Safevi Devleti'nde taht değişikliği yaşanmıştır. Safevi tahtında olan Muhammed Hüdâbende'nin gözlerinin iyi görmemesi ve devlet işlerinde eşinin söz sahibi olması durumu Horasan emirlerinin hoşuna gitmemiş, bu nedenle Abbas'ı Safevi hükümdarı ilan edilmiştir.⁶⁹ 1578 yılında başlayan Osmanlı-Safevi savaşı 1590 tarihli İstanbul Anlaşması'nın (Ferhad Paşa Anlaşması) imzalanmıştır.⁷⁰ Osmanlı Devleti bu anlaşmayla; Tebriz, Azerbaycan, Şirvan, Gürcistan, Luristan, Şehrizar'u⁷¹ almıştır. Ayrıca Safevi Şah'ı; Hazreti Ebubekir, Hazreti Osman, Hazreti Ömer'e ve Hazreti Ayşe'ye hakaret edilmemesini de kabul etmiştir.⁷²

Şah I. Abbas (1587-1629) Osmanlı Devleti'nin Avusturya savaşları ve Celâli isyanlarıyla uğraşması sırasında Osmanlı Devleti'ne 1603'te savaş ilan etmiştir.⁷³ Dönemin Osmanlı padişahı Sultan III. Mehmed (1595-1603), Safevi Şah'ının İstanbul Anlaşması'nı bozduğu haberini aldıktan sonra 1603 yılında vefat etmiştir.⁷⁴

Sultan III. Mehmed'den sonra başa geçen Sultan I. Ahmed döneminde (1603-1617) hem Avusturya hem de Safevi Devleti ile olan muharebeler devam etmekteydi. Osmanlı Devleti Avusturya ile Zsitvatorok Anlaşması'nı (1606) imzalayarak

İstanbul 2011, s. XIX. ; Osmanlı Devleti'nin casuslar aracılığıyla haber aldığına dair bk. Şuayib İzgi, 986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm 444, 529, 562, 565.

⁶⁶ Muhammet Samet Kaya, 69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 25.

⁶⁷ Peçevi İbrahim Efendi, Peçevî Tarihî, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), C 2, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1999, s. 37-43.

⁶⁸ Sevilay Sakarya, 43 Numaralı Mühimme Defteri (H. 988/M. 1580) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, s. 10.

⁶⁹ Faruk Sümer, "Abbas I", DİA, C 1, TDV Yay. , İstanbul, 1988, s. 18.

⁷⁰ Aydoğmuşoğlu, Safevi Devleti Tarihi, s. 75.

⁷¹ Şehrizar: Kuzey Irak bölgesidir. Ahmet Gündüz, "Şehrizar", DİA, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 473.

⁷² Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C 3/ 2. Kısım, s. 245.

⁷³ Sümer, "Abbas I", s. 18; Cihat Taşkesenlioğlu, 74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 27.

⁷⁴ Cezar, Mufasssal Osmanlı Tarihi, C 3, s. 1701.

Avusturya ile yaşanan harbe son vermiştir.⁷⁵ 1603 yılında Tebriz'i alan Şah Abbas, Sünnî halkı kılıçtan geçirmiş mallarını yağmalamış, kadın ve çocukları da esir aldığı gibi, ayrıca Osmanlı Devleti'ne yardım ettikleri gerekçesiyle Nahçıvan'daki⁷⁶ bir mahallede Sünnîleri katletmiştir.⁷⁷ On sekiz yıl Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalan Tebriz Safevi Devleti'ne hâkimiyeti altına girmiştir.⁷⁸ Şah Abbas hem Özbeklere hem de Osmanlı Devleti'ne karşı zaferler kazanmaya devam etmiştir. 1603 yılında başlayan savaş⁷⁹ sonunda Osmanlı Devleti ve Safeviler arasında 1612 yılında Nasuh Paşa Antlaşması imzalanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde imzalanan Amasya Antlaşması(1555) geçerli olmuş ve Safevi Devleti, Osmanlı Devleti'ne her yıl iki yüz yük ipek vermeyi kabul etmiştir.⁸⁰ Ancak I. Şah Abbas'ın anlaşmaya uymayarak her yıl vermeyi kabul ettiği ipeği göndermediği gibi, Gürcistan'a asker sevk etmesi ilişkilerin bozulma sebebi olmuştur.⁸¹

Sultan II. Osman (1618-1622), döneminde de Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki savaş devam etmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin Erdebil'i ele geçirmesi üzerine Safeviler tarafından barış talebi gelmiştir. Bu talep üzerine 1618'de imzalanan Serav Anlaşması'yla iki ülke arasında barış sağlanmıştır.⁸² Osmanlı Devleti ve Safeviler arasındaki Serav Anlaşması beş yıl sürmüştür. 1623 yılında Bağdat subaşı olan Bekir subaşının isyan etmesi ve Bağdat'ı Safevi Devleti'ne vermek istemesi üzerine, iki devlet arasındaki barış bozulmuştur. Sultan IV. Murad (1623-1640) ordunun başında Bağdat'a girmiştir.⁸³ Bu dönemde, hem Osmanlı Devleti hem de Safevi Devleti, iç ve dış meselelerle uğraştığından dolayı birbiriyle mücadele etme durumları olmamıştır. Bu nedenle iki devlet arasında tamamen bir barış sağlandığı veya bütün sorunların halledildiği bir dönem olmamıştır. Osmanlı

⁷⁵ Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *DİA*, C 2, TDV Yay. , İstanbul 1989, s. 30.

⁷⁶ Nahçıvan: Azerbaycan'da tarihî bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu özerk cumhuriyettir. Hüsamettin M. Karamanlı, "Nahçıvan", *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, s. 294.

⁷⁷ Cihat Aydoğmuşoğlu, "Safevi Hükümdarı Şah Abbas'ın Dinî Siyaseti", *Turkish Studies*, Volume 6/3 Summer, 2011, s. 1331.

⁷⁸ Cihat Aydoğmuşoğlu, "İskender Bey Münşî'ye Göre Safevi Hükümdarı Şah I. Abbas'ın Revan (Erivan) Seferi (1603/1604)", *OTAM*, 40, s. 66.

⁷⁹ Ürkündağ, Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi, s. 14

⁸⁰ Remzi Kılıç, "Osmanlılar ile Safeviler Arasında Nasuh Paşa (1612) ve Serav (1618) Antlaşmaları", *Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim ve Bilim Dergisi*, S 2, Niğde, s. 134.

⁸¹ Selçuk Demir, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, s. 22.

⁸² Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, s. 78.

⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 3/2. Kısım, s. 248.

Devleti, Köprülülerin yönetimde söz sahibi olmasıyla birlikte yeniden batıya yönelmiş, bu sırada Safevi topraklarında ise, din adamları devlet işlerine karışmaya başlamış ve siyasi olarak etkinliklerini arttığı bir dönem olmuştur.⁸⁴ Bu nedenle; iki devlet arasında 1639 yılında Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile Revan Safevi Devleti'ne; Bağdat, Basra, Van, Ahıska, Kars ve Şehrizor Osmanlı Devleti'ne verilmiştir.⁸⁵ Sultan IV. Murat Bağdat seferinden sonra Bağdat fatihi olarak anılmıştır.⁸⁶

Sultan İbrahim'in (1640-1648), 1640 yılında tahta çıkması üzerine Safevi Devleti tarafından cülûs tebriği için elçi göndermiştir.⁸⁷ Bu sırada Şah Safi'den sonra Safevi Devleti'nin başına II. Şah Abbas (1642-1666) geçmiştir.⁸⁸ Şah II. Abbas, 1649 yılında Osmanlı tahtına oturan IV. Mehmed'e cülûs tebriki için Muhammed Han adlı elçisini göndermiştir. Ayrıca Şah II. Abbas, 1656 yılında Pir Ali adlı elçiyi Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Osmanlı Devleti tarafından elçiye hilât giydirilip, iki devlet arasındaki anlaşma yenilenmiştir.⁸⁹

Sultan III. Ahmed dönemi (1703-1730) yeni bir Osmanlı-Safevi savaşına sahnesine olmuştur. İran'ın içinde bulunduğu karışıklıklar, Rusya'nın İran'a doğru inmesi nedeniyle Osmanlı Devleti, Safeviler üzerine sefere çıkmıştır. Safevi hanedanının son hükümdarı olan Şah Hüseyin döneminde, devletin içinde iç karışıklıklar başgöstermiştir. 1722 yılında Afgan aşireti, Mahmud Han önderliğinde başkent İsfahan'ı⁹⁰ ele geçirmiştir.⁹¹ Safevi Devleti topraklarında bu gelişmeler yaşandığında, 1718 yılında Osmanlı-Avusturya arasında Pasarofça Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Avrupa'daki sınırlarını güvenceye

⁸⁴ Uluerler, "Osmanlı-Safevi İlişkilerindeki Temel Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 12-13.

⁸⁵ Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, s. 88; 1639 Osmanlı-Safevi barışı temelde sınırların 1555 şartlarına göre yeniden düzenlenmesinden ibaretti. 1555, 1590, 1612 ve 1618'de imzalanan ve taraflar arasındaki meseleleri çözüme kavuşturan bir anlaşma değildir. Bunun sebebi ise, 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Anlaşması'nın bir yazılı metnin olmaması ve tarafların arasında sadece bir sınırname protokolünden ibaret olmasıdır. Bk. Özer Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Yeditepe Yay. , İstanbul 2014, s. 275.

⁸⁶ Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdat) Tahlil ve Metin*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. VIII.

⁸⁷ Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, s. 88.

⁸⁸ Faruk Sümer, "Abbas II", *DİA*, C 1, TDV Yay. , İstanbul 1988, s. 19.

⁸⁹ Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*, s. 93.

⁹⁰ İsfahan: İran'ın en büyük şehirlerinden biridir. Aynı zamanda aynı ismi taşıyan eyaletin merkezidir. Osman Özgüdenli, "İsfahan", *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 497.

⁹¹ Ürkündağ, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, s. 26-27.

almıştır. Osmanlı Devleti doğu cephesindeki gelişmeler üzerine, sınırda bulunan valilerine Safevi Devleti'ndeki gelişmeleri takip etmelerini,⁹² ayrıca bölgenin içinde bulunduğu durumu ve meydana gelen olayları tam anlamıyla takip edebilmek için dönemin şairlerinden olan Ahmed Dürri Efendi İran'a gönderilmiştir. Ahmed Dürri Efendi'nin İran'a gönderilme amacının görünürdeki sebebi, 1718 yılında imzalanan Pasarofça Anlaşması'na göre, Osmanlı Devleti'nin sınırlarından geçecek olan Avusturya-İran transit ticaretine dair olan bazı uygulamalardır. Ahmed Dürri Efendi'nin İran'a gitmesinin asıl sebebi ise, Safevi Devleti'nin durumu, örf, adet ve idareleri hakkında bilgi alma gibi sebeplerdir.⁹³

Şah II. Tahmasb, Afganlarla giriştiği mücadele sonucunda başarısızlığa uğramış, Mahmud Han'ın yerine geçen amcası Eşref Han, Osmanlı Devleti ile 1727 yılında Hemedan Anlaşması'nı imzalamıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşmadan sonra, Mehmed Raşit Efendi'yi İsfahan'a elçi olarak göndermiştir.⁹⁴ II. Tahmasb, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1724 yılında imzalanan İran Mukâsemenâmesi'ni⁹⁵ tanımayıp İran topraklarının geri verilmesini istemiştir. Ayrıca, bu bölgelerde yaşayan halkı Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeye sevk etmiştir. Şah Tahmasb bu

⁹² Ürkündağ, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, s. 18-19. III. Ahmet'in Van valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa'ya 1722 yılında gönderilen hükmü: "İran'da cereyan eden hadiselerden haberimiz vardır. İsfahan düşerse diğer yerlerin de düşmesi mukarrerdir. Acem şahlarının bu zayıf zamanlarında onlara taarruz etmek benim ahlakıma muhaliftir. Lakin, bu memleketlere saldıranlar, düzenli ve mazbut askerler değildir. Binaenaleyh, acem mülkünde ikamet eden Ehl-i Sünnet Ve'l-cemaat Müslümanlar bulunup düşman, halka fenalıklar etmekte olup, bunların muhafazası elzemdir. Bu yüzden, memleketime yakın olan yerlerin ve ahalisinin mal ve canlarının muhafazası için hareket ve buralar, ahali perişan olmadan zabdedilmelidir. İran şahı İsfahan'a kuvvet çıkaracak olursa herkes kendi hududuna yakın kaleleri zabt edip ahalisini korumaları için Bağdat valisi Vezir Hasan Paşa'ya, Basra valisi Ahmed Paşa'ya, Musul valisi Vezir Mustafa Paşa'ya, Şehrizar Beylerbeyisine, Erzurum valisi Vezir İbrahim Paşa'ya Çıldır Beylerbeyisi İshak Paşa ve Kars beylerbeyisi, kapıları halkı ve erbâb-ı tımarı ile tayin olunmalıdır. Sen dahi lazım gelen tertibatı alıp, Acem şahının durumuna göre hareket edesin. Şayet Şah, yerinde kalırsa, herhangi bir hareketine iznim yoktur. Ancak diğer memleketlerin de düşman eline geçeceği mukarrerse derhal Erzurum valisi ile irtibata geçip ya beraber yahut yalnız sen, varıp hududa yakın olan Revan, Gence ve Tiflis kalelerini zabt edesin. İtaat etmezlerse bile ahalinin mülk ve eşyasını yağmadan koruyup kadın, çocuk, zaafâ, reâyâ ve acezenin perişan olmamasına ziyadesiyle dikkat et." Hüküm için bk. Kemal Erkan, *Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında tutulan Mühimmesi (N.1146-Z.1147)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 13-14.

⁹³ Ateş, *Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri*, s. 80-82; İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1703-1747)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s. 82-83.

⁹⁴ Ürkündağ, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, s. 29.

⁹⁵ Münir Aktepe, "Ahmed III", *DİA*, C 2, TDV Yay., İstanbul 1989, s. 36. Mukâsemenâme'nin detayı için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 4, s. 189-194.

arada elçisi Rıza Kulu Han'ı Osmanlı Devleti'ne göndermiştir.⁹⁶ Safevi Şah'ın bu talebi dönemin Osmanlı sadrazamı olan Nevşehirli İbrahim Paşa savaştan kaçınmak için Tebriz, Hemedan, Luristan ve Kirmanşah gibi bazı bölgeleri Safevi Devleti'ne vermiştir. Bu topraklarla yetinmeyen Safevi Devleti, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan topraklara da saldırmış, bu nedenle fethedilen bu toprakların elden çıkması, İran'a karşı yapılacak seferin ağırdan alınması ve Sünnîlerin İran hâkimiyeti altına girmesi halkın tepkisine neden olmuştur. Ayrıca Damat İbrahim Paşa'nın uzun süredir devam eden sadrazamlığı, sadrazam olmak isteyen bazı taraflar tarafından kullanılmıştır.

Patrona ayaklanması neticesinde, Lale Devri sona ermiş, sadrazam Damad İbrahim Paşa öldürüldü ve Sultan III. Ahmed tahttan indirilip Sultan I. Mahmud başa geçmiştir.⁹⁷ I. Mahmud'un cülûsu için (1730-1754), Şah Tahmasp tarafından Veli Mehmed Han elçi gönderilmiştir. İstanbul'da bulunan İran elçisi Rıza Kulu Han ve Veli Mehmet Han'ın getirdiği teklifler sebebiyle Osmanlı Devleti, İran Şahının asıl niyetini bilmediğinden dolayı ne savaşa ne de barışa karar verememiş; ancak barış görüşmeleri için Bağdat valisi olan Ahmed Paşa'ya gönderilen elçilerin görüşmeleri kararlaştırılmıştır. Bu sırada görüşmeler için yola çıkan elçilerin Diyarbekir'e varmadan, Şah II. Tahmasb'ın Revan üzerine yürüdüğü haberini alan Osmanlı Devleti, Şah II. Tahmasb'ın niyetinin oyalamak olduğunu anlayınca, elçileri Mardin kalesine hapsedirmiştir.⁹⁸

Sultan I. Mahmud döneminde (1730-1754) Osmanlı-İran savaşları iki cephede (Azerbaycan-İrak) devam etmiştir. İki cepheli savaşın ardından Osmanlı Devleti ile İran arasında imzalanan 1732 tarihli Ahmed Paşa Anlaşması ile barış sağlanmıştır. Ancak İran'la imzalanmış olan Ahmed Paşa Anlaşması, ne Osmanlı Devleti'ni ne de İran'ı memnun etmemiştir.⁹⁹

Bu arada Nadir Han Afşar, 1732 yılında Şah II. Tahmasb'ı tahttan indirip yerine onun oğlu III. Abbas'ı (1732-1736) geçirmiştir. III. Abbas da tahttan indiren

⁹⁶ Mithad Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, TTK Yay. , Ankara, 2011, s. 2458.

⁹⁷ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, s. 425.

⁹⁸ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2477.

⁹⁹ Uğur Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında I. Mahmut Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)", *History Studies*, Volume 3/3, 2011, s. 186-187.

Nadir Han, “Şah” unvanı ile tahta çıkmıştır. Böylece, 1722’de fiilen sona ermiş olan Safevi Devleti tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁰⁰

1.1.2. Afşar Hanedanlığı

1.1.2.1. Osmanlı-Afşar İlişkileri

Afgan hanedanından olan Nadir Şah’ın İran’a hâkim olmasıyla, Osmanlı Devleti ile İran arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.¹⁰¹ Osmanlı Devleti, Ahmed Paşa Antlaşması’nın (1732) getirdiği memnuniyetsizlik sebebiyle, 1733 yılında İran’a savaş ilan etmiştir. İran’a hâkim olan Nadir Şah da birçok yeri işgal etmiştir. Sultan I. Mahmud, Kırım hanına Kafkasya üzerinden İran’a gitmesini emretmiştir. Ancak bu durum Rusya ile arasının açılmasına neden olunca Osmanlı Devleti, İran ile barış yoluna gitmiştir. 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Anlaşması’nın şartlarına göre hazırlanan antlaşma neticesinde, Nadir Şah’ın Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi şartı kabul edilmeyip, şahlığının tanınması ve İran’da Sünniliğin tanınmasıyla iki devlet arasında 1736 yılında anlaşma imzalanmıştır.¹⁰² İran’da hâkimiyet kuran Nadir Şah, Osmanlı Devleti ile anlaşma imzaladıktan sonra, Hindistan ve Afganistan seferine çıkmıştır. Bu seferlerinde ele geçirdiği yerleri Sultan I. Mahmud’a bildirmiş, Dağıstan beylerine haber göndererek kendisine tabi olmalarını istemiştir. Bu isteğine cevap alamayınca da Şamahı üzerine yürümüştür. Fakat Sünnî Dağıstanlılar ona tabi olmak istemeyip, Osmanlı hükümdarını halife olarak tanımışlardır. Hindistan seferinden yorgun bir şekilde dönen Nadir Şah, Osmanlı Devleti ile yeni bir savaşı göze alamadığından dolayı, 1742 yılında Hacı Han adlı elçiyi Osmanlı Devleti’ne göndermiştir.¹⁰³ Elçiyle yapılan görüşmede ele alınan konular; Kâbe’nin örtüsünün nöbetleşe değiştirilmesi, ayrıca Osmanlı sınırları içinde İranlılara ticaret serbestliği verilmesi¹⁰⁴ ve Caferîliğin beşinci mezhep olarak tanınması ve bu mezhep için Beytullah’ta diğer mezheplerde

¹⁰⁰ Üstün, “İran (Safeviler’den Günümüze Kadar)”, s. 401.

¹⁰¹ Yahya Koç, *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 9.

¹⁰² Abdulkadir Özcan, “Mahmud I”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , İstanbul 2003, s. 349.

¹⁰³ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2521.

¹⁰⁴ Alper Yıldırım, *I. Mahmut Devri Osmanlı-İran İlişkileri*, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2017, s. 76.

olduğu bir yer ayrılması konuları görüşülmüştür.¹⁰⁵ Nadir Şah'ın Caferîliğin beşinci mezhep olarak tanınmasında ısrarcı olmasından dolayı Osmanlı Devleti, şer'i sebepler nedeniyle bunun imkânsız olduğunu ifade etmiştir. İran elçilik heyetine bir nâme-i hümayûn verilerek, Nadir Şah'ın tekliflerinden üçünün kabul göreceğini, diğer iki maddenin ise kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca, Nadir Şah'ın asıl amacını öğrenmek için de Münif Efendi ile Nazif Mustafa Efendi İran'a elçi olarak gönderilmiştir. Nadir Şah, ordugâhına ulaşan Osmanlı elçilerine; Osmanlı Devleti'nin belirtmiş olduğu gerekçeleri kabul etmediğini, beş maddenin kabul görmemesi üzerine Osmanlı Devleti'ne saldıracağını bildirmiştir. Savaş hazırlıklarına başlayan Osmanlı Devleti, Nadir Şah'a karşı savaşmanın vacip olduğuna dair ulemâdan görüş almıştır.¹⁰⁶ 1743 yılında başlayan savaş birçok çarpışmalara neden olmuş, Osmanlı Devleti İran topraklarına girmiştir. Ancak Kars seraskeri olan Yeğen Mehmed Paşa'nın hastalanarak vefat etmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri bozguna uğramıştır. Nadir Şah savaştan galip çıkmasına rağmen barış teklifinde bulunmuştur. Fakat Sultan I. Mahmud, bu barış teklifini kabul etmemiş, yeniden hazırlık yapmaya başlamıştır.¹⁰⁷ Bu nedenle Nadir Şah, Fetih Ali Han'ı 1746 yılında elçi olarak Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Şah'ın namelerini alan Sultan I. Mahmud, bir name ile birlikte Mustafa Nazif Efendi'yi İran'a elçi olarak göndermiştir. 1746 yılında iki devlet arasında anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın nüshaları için görevlendirilen Kesriyeli Ahmed Efendi Hemedan'a vardığı sırada Nadir Şah'ın bir suikast sonucu öldürüldüğü haberini almıştır.¹⁰⁸ Nadir Şah'ın ölümünden sonra, torunu Şahruh (1748-1796) tahta çıkmıştır. Diğer taraftan Türkmen göçebe oymaklarından olan Bahtıyariler başka bir şehzade III. İsmail'i seçmişlerdir. Ancak III. İsmail'in saltanatı uzun sürmemiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *I. Mahmut-Nadir Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri*, Yayın Nu: 136, İstanbul 2014, s. 61

¹⁰⁶ Adnan Er, *Safevi Devleti'nin Yıkılış Sebepleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 68; Osmanlı Devleti'nin kabul etmediği iki maddenin şer'i gerekçeleri için bk. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *I. Mahmut-Nadir Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri*, Yayın Nu: 136, İstanbul 2014, s. 118-120.

¹⁰⁷ M. Münir Aktepe, "Nadir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmut'a Gönderdiği Taht-ı Tavus Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1974, s. 115.

¹⁰⁸ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2530-2531.

¹⁰⁹ Arsalan Modarres, *Çaldıran Savaşının 18. Yüzyıl Yorumu: Cihil Sütun Sarayı Kabul Salonundaki Duvar Resmi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 26.

BÖLÜM II OSMANLI DEVLETİ'NDE İLMİ HAYAT

2.1. XVI. Asırda İlmî Hayat

Osmanlı Devleti'nde ilmi faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlar olan medrese;¹¹⁰ “okumak, anlamak, öğrenmek, ezberlemek” anlamında “dirâse” kökünden gelen bir kelime¹¹¹ olmakla birlikte talebelerin yeme, içme, barınma ihtiyaçlarının vakıflar aracılığıyla karşılandığı okuldu.¹¹² Bilinen ilk medrese Orhan Gazi tarafından 1331 yılında İznik'te kurulmuştur.¹¹³ Osmanlı Devleti'nde medreselerle ilgili ilk düzenlemeler ise Sultan II. Murad döneminde (1421-1444/1446-1451) medreselerin “*Tetimme*” ve “*Dârü'l-Hadis*” olarak ayrılmasıyla gerçekleşmiştir. Dârü'l-Hadis Medresesi, Sahn-ı Semân Medreselerinin kuruluşuna kadar en yüksek medrese olarak kabul edilmiştir.¹¹⁴ Çalışmalarında ilerleme kaydeden öğrenciler, “danişmend” olarak seçilirdi. Danişmend seçilenler naip, imam ve ilkokulda öğretmenlik yapabilirlerdi. Bununla birlikte danişmendler, medreselerin hariç, dâhil ve sahn medreselerinde çalışarak mülâzım,¹¹⁵ sınava giren ve başarılı olan mülâzım da müderris olabilmekteydi. Müderrislikte ilerleyenler ise kadı olarak görev yapabiliyordu. Ayrıca, medreselerde uzun yıllar çalışanlar molla,¹¹⁶ İstanbul Kadılığı, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği ve şeyhülislâmlığa kadar yükselebilmekteydi.¹¹⁷ Kanuni Sultan Süleyman'ın ilim adamlarını himaye etmesi, gerek İslâmi gerekse de fen ilimlerine

¹¹⁰ Mustafa Keskin, “Şihâbüddin E-Hafâcî: Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 3, S 2, s. 106.

¹¹¹ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *DİA*, C 28, TDV Yay. , İstanbul 2003, s. 323.

¹¹² Gülşen İstek, *İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi (1774-1824)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2017, s. 311.

¹¹³ Keskin, “Şihâbüddin E-Hafâcî: Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri”, s. 106.

¹¹⁴ İbrahim Aydoğdu-Pelin İskender Kılıç, “185 Nolu Medrese Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu (1844)”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C 7, S 12, 2017, s. 84.

¹¹⁵ Mülâzım: Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar medreselerden mezun olanlar müderrisliklere veya kadılıklara bir sıra gözetilmeden tayin olunur, bu yüzden haksızlığa uğrayanlar da olmuştur. Ebussuud Efendi şeyhülislâmlığı sırasında yeni bir durum vazetmiştir. Buna göre medrese mezunları, mezuniyet sıralarına göre bir deftere yazılıyor ve mülâzım adını almışlardır. Bir müderrislik ya da kadılık münhal olduğu zaman tayinler bu defterdeki isim sırasına göre yapılmıştır. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay. , İstanbul 2011, s. 499.

¹¹⁶ Molla: Mevleviyet payesini haiz ulema hakkında kullanılan bir unvan, medrese öğrencileri de bu unvanla anılmıştır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 481.

¹¹⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C 5, TTK Yay. , Ankara 2011, s. 6.

önem vermesi sonucunda,¹¹⁸ kurulan Süleymaniye Medreseleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nde medreselerde “*dereceler, dersler, gelir kaynakları ve yönetim*” olarak önemli gelişmeler yaşanmıştır.¹¹⁹ Ordunun ihtiyacı olan tabip, cerrah ve mühendisler için darüüşşifa, riyazat öğretimine dayalı dört tane medrese, hadis öğretimi için de ihtisas/darülhadis medresesi kurulmuştur. Öğretim ise; Sahn-ı Seman Medreseleri'nde¹²⁰ “*hukuk, ilahiyat, edebiyat*”, Süleymaniye Medreseleri'nde¹²¹ “*riyaziyat, tıp*” olarak iki kısma ayrılmıştır.¹²² Ayrıca medresedereceleri sırasıyla yirmili,¹²³ otuzlu,¹²⁴ kırklı,¹²⁵ ellili¹²⁶ (hariç¹²⁷ ve dâhil),¹²⁸ Sahn-ı Semân, Süleymaniye, altmışlı¹²⁹ ve Süleymaniye Dâru'l-Hadisi

¹¹⁸ Mehmet Emin Topdemir, 3, 5, 6, Numaralı Mühimme Defterlerine göre Osmanlı Devleti'nde Kültür ve Sosyal Hayat Bakımından İstanbul'un Yeri (H. 926-974/M. 1520-1566), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 44.

¹¹⁹ Ulusoy, Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri, s. 77.

¹²⁰ Sahn-ı Seman Medreseleri: Sahnı Seman 1540-1541 ve 1556-1557 tarihlerinde tahsil süresi 1 yıl, 1578-1579 ve 1597-1598'de yıllarında 6 aydır. “*Fıkıh Hadis Tefsir Fıkıh Usulü*” dersleri ve “*Hidâye Buhârî Keşşâf, Beyzâvî Telvîh, Şerh-i Adud*” kitapları okunmuştur. Dablan, Osmanlı Medreselerinde Tasavvuf, s. 21; Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, s. 30.

¹²¹ Süleymaniye Medreseleri: Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1549-1556 yılları arasında yaptırılmıştır. Süleymaniye Medreseleri'nde matematik, astronomi, fizik, kimya gibi fen dersleri okutulmuştur. Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 629.

¹²² Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 1, s. 28.

¹²³ Yirmili Medreseler: Yirmili (Haşiye-i Tecrid) medreselerde ders kitabı olarak Kelam'a dair “*Haşiye-i Tecrid*” eseri okutulduğundan ötürü bu isim verilmiştir. Tahsil müddetleri 1526-1527 yılında iki yıl, 1575-1576 yılında bir yıl, 1597-1598 yılında ise üç ay olmuştur. Okunan dersler; “*Sarf, Nahiv, Akaid-Kelam, Usul-i Fıkıh, Kelam, Fıkıh, Belagat, Heyet*”tir. Okunan kitaplar; “*Emsile, Bina, Maksut, Avâmil, İzhar, Kâfiye, Şerh-i Tevali, Metali, Telvih, Haşiye-i Tecrid, Şerh-i Ferâiz, Mutevvel, El-Mülahhas, Risale-i Fethiyye*” ve bu derslerin yanında “*hesap, hendese, ilm-i hikmet, tarih ve coğrafya*” dersleri de okutulmuştur. Aysel Dablan, Osmanlı Medreselerinde Tasavvuf, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2010, s. 19.

¹²⁴ Otuzlu Medreseler: Otuzlu (Miftah) Medreseler Belâgata dair bir eser olan “*Miftâhu'l-Ulûm*”un ders kitabı olarak okutulmasından dolayı bu ad verilmiştir. Otuzlu medreselerde, “*okuma, yazma, hadis, fıkıh, kelam ve tefsire giriş*” dersleri verilmiştir. İstek, İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi (1774-1824), s. 318.

¹²⁵ Kırklı Medreseler: Kırklı Medreselerde okutulan dersler “*Belâgat, Fıkıh, Hadis, Fıkıh Usulü*”, ders kitapları “*Miftâhu'l-Ulûm, Sadruşşeria, Meşârik, Mesâbih (Begavi), Tavzih (Taftazani)*” okutulmuştur. Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, s. 30.

¹²⁶ Ellili Medreseler: Ellili Medreseler Osmanlı medreselerinde dördüncü aşamada yer alan ellili medreselerin, tahsil süresi 1539-1540 tarihinde bir sene, 1597-1598 tarihinde ise altı sene olmuştur. Ellili medreseler, medreseyi yaptıranın özelliğine göre “*Hâriç ve Dâhil*” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İstek, İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi (1774-1824), s. 319.

¹²⁷ Hariç Medreseler: Hâric medreselerinde, “*Fıkıh, Kelam, Hadis*” dersleri ve “*Hidaye, Şerh-i Mevâkif, Mesâbih*” kitapları okunmuştur. Dablan, Osmanlı Medreselerinde Tasavvuf, s. 20.

¹²⁸ Dâhil Medreseler: Dâhil medreselerinde ise, “*Fıkıh, Tefsir, Usûl-i Fıkıh, Hadis*” dersleri ve “*Hidaye, Telvih, Buhari, Keşşaf ve Beyzâvî*” kitapları okunmuştur. Dablan, Osmanlı Medreselerinde Tasavvuf, s. 20.

olarak derecelendirilmiştir.¹³⁰

XVI. asırda dinî ve İslâm hukuku sahalarında (Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemleri) en meşhur âlimler arasında Ali Cemali Efendi, İbn-i Kemal yer almaktadır.¹³¹ İslâm hukuku, fıkıh, tefsir, hadis, kelâm alanlarında verilen eserlerin yanında, Kemalpaşazâde ve Ebussu'ud Efendi'nin tefsirleri, vermiş oldukları fetvalardan oluşan fetva mecmuaları ayrıca, Mısır ve Budin başta olmak üzere diğer birçok eyalet ve şehrin kanunnâmelerinin fikhî ve örfî hassasiyetlerin dikkate alınarak hazırlanmaları önem arz etmektedir.¹³² Kemaşpaşazâde'nin "*Tefsiru'l-Kur'an*" tefsiri, Ebussu'ud Efendi'nin "*İrşadü'l Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kitabi'l-Kerim*"¹³³, "*Hâşiye alâ Tefsirî Fâtihati'l-Kitâb*", "*Tefsirû Sûreti'l-Mülk*", "*Tefsirû Sûreti'l-Bakra*", "*Ma'rûzât*", "*Fetâvâ*", tefsir, hadis, fıkıh alanlarında yazdığı eserleri, XVI. yüzyılda dinî sahada verilen önemli kaynaklarından.¹³⁴ *Hamdullah Ahmed Çelebi*, *Ni'metullah Nahcivânî*, *Muhyi'd-dîn Vefaî*, *Ahmed ibn Hamza*, *Nuru'd-dîn Zâde Muslihu'd-dîn Mustafa Efendi* ve *Tâcu'l-ârifîn ibn Muhammed ibn Ebi'l-Hasan al-Bekrî* tefsir alanında önemli eserler vermişlerdir.¹³⁵ Birgivî Mehmed Efendi, "*tefsir, fıkıh, hadis*" alanlarında birçok eser yazmıştır.¹³⁶

Yavuz Sultan Selim döneminden (1512-1520) itibaren hükümdarların şehzadelik, saltanat dönemlerini anlatan ve şehzadelerin isimlerine uygun olarak Selimnâme ve Süleymannâmeler yazılmıştır. Bunun yanında vezirlerin ve komutanların gazalarını anlatan gazanâme (fetihnâme, zafernâme) türünde birçok

¹²⁹ Altmışlı Medreseler: Altmışlı Medreseler Tahsil süreleri 1545-1546 yıllarında 1 yıldır. Görülen dersler "*Fıkıh, Kelâm, Hadis, Tefsir ve Usûl-i Fıkıh*" ve okutulan kitaplar "*Hidaye, Şerh-i Ferâiz, Şerh-i Müvâkıf, Buhâri, Keşşaf ve Telvîh*"di. Dablan, *Osmanlı Medreselerinde Tasavvuf*, s. 20.

¹³⁰ Sultan Şimşek, "Osmanlı Medreselerinde Arap Belağatının Öğretimi", *Journal of Islamic Research*, 2015, s. 154.

¹³¹ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 3, s. 1552.

¹³² Mehmet İpşirli, "İstanbul'da İlim ve Kültür Hayatı (15.-16. Asırlar)", *Osmanlı İstanbul'u Uluslararası Sempozyumu*, 29 Mayıs-1 Haziran, 2013, s. 378.

¹³³ R. Adeviye Akbulut, *1919-1936 Yılları Arasında Türkiye'deki Tefsir Hareketleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2002, s. 10.

¹³⁴ Muhammet Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992, s. 67.

¹³⁵ Süleyman Ateş, "Osmanlı Müfessirleri", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 153-154.

¹³⁶ Süleyman Tülüçü, "Ünlü Bir Osmanlı Âlimi İmam Birgivî ve İzharî", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 108.

eser verilmiştir.¹³⁷ Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566), Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren başlayan Tevârih-i Âl-i Osman'lar yazılmıştır.¹³⁸ Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra, Osmanlı tarih yazarları, İran tarih yazarlarına ait olan eserlerden etkilenmeye başlamıştır. Bu etkilenme durumu ise, Fars dilinin ve edebiyatının Osmanlı Devleti üzerinde meydana getirdiği nüfuz ve İranlı olan Firdevsi'nin “*Şehname*” adlı eserinin Osmanlı tarih yazarları tarafından örnek alınması etkili olmuştur. Fatih Sultan Mehmed devrinde ilk örnekleri verilen şehnamecilik,¹³⁹ Kanuni Sultan Süleyman döneminde bir memuriyet haline gelmiştir.¹⁴⁰ İbn Kemal'in “*Osmanlı Tarihi*”, Hoca Sadeddin Efendi'nin “*Tâcü'tevârih*”, İdris-i Bitlisi'nin “*Heşt Behişt*”, Selânikî Mustafa Efendi'nin “*Osmanlı Tarihi*”,¹⁴¹ Ruhî Çelebi'nin “*Tevârih-i Âl-i Osman*”, Celâlzâde Çelebi'nin “*Tabakâtü'l-memâlik*”, Ali Mustafa Efendi “*Künhü'l-ahbâr*”¹⁴² eserleri dönemin tarih alanındaki önemli eserleridir. Osmanlı Devleti'nde XVI. asrın ortalarına doğru devlet teşkilatındaki bozulmalar üzerine de bazı eserler yazılmıştır. Lütî Paşa'nın “*Asafname*”, Gelibolulu Mustafa Ali'nin “*Nushatü's-selâtin*”, Koçi Bey'in “*Risale*” ve Kâtib Çelebi'nin “*Mizânü'l-hak fî İhtiyâri'l-ebakk*”¹⁴³ eserleri buna örnek verilebilir.

Osmanlı Devleti'nde coğrafya alanında en önemli eserler Pirî Reis'in çalışmalarıyla başlamıştır. 1511 yılında ilk dünya haritasını hazırlayan Pirî Reis'in¹⁴⁴ “*Kitab-ı Bahriye (Denizcilik Kitabı)*” adlı eseri bulunmaktadır.¹⁴⁵ Pirî Reis çizdiği bu haritayı, 1517'de Mısır'da Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur. 15 yıl aradan

¹³⁷ Necdet Öztürk-Murat Yıldız, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri*, Bilge Kültür Sanat Yay. , İstanbul 2013, s. 57.

¹³⁸ Uğur Kurtaran, “Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Ottoman Historiography in The Classical Period*, 2014, s. 263.

¹³⁹ Şehnamecilik: Sözlükte sultanın kitabının yazar kimse, anlamına gelen şehnameci, Osmanlı literatüründe XVI. yüzyıl saray tarihçileri için kullanılmıştır. Şehnamecinin görevi; bulunduğu dönemi veya Osmanlı tarihinin yakın geçmişini edebî şekilde tasvir veya rapor etmektir. Christine Woodhead, “Şehname”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 456.

¹⁴⁰ Yenal Ünal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15.-20. YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, *Kelâm Araştırmaları*, 8/2, 2010, s. 188.

¹⁴¹ Ahmet Turan Arslan, “XVI. Asır Osmanlı İlmî Hayatına Genel Bir Bakış”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 47.

¹⁴² Muhammet Yelten, “Osmanlılar (Nesir)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s. 564.

¹⁴³ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 251.

¹⁴⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Bilimine Toplu Bakış”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 21.

¹⁴⁵ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 3, s. 1557-1560.

sonra tekrardan bir dünya haritası çizmiş, 1511 yılında hazırlamış olduğu haritanın eksiklerini tamamlamıştır.¹⁴⁶ Coğrafya alanında diğer önemli eserler ise Seydi Ali Reis'in "*Kitabü'l Muhit, Miratü'l-Memalik*", müellifi belli olmayan "*Tarih-i Hind-i Garbi*",¹⁴⁷ Nasuh al-Matrakî'nin "*Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*",¹⁴⁸ Mehmed bin Ömer bin Bayezid-ül Aşık'ın "*Manazir'ül-Avalim*",¹⁴⁹ Mustafa İbn Ali'nin "*Tuhfe el-Zamân ve Harîde el-Evân (Zamanın Armağanı ve Çağın İncisi)*" ve dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu "*İlâmel-İbâd fî' Alâm el-Bilâd (Şehirler Aleminde Mesafelerin Bildirimi)*"¹⁵⁰ adlı eserleridir. Bir diğer önemli coğrafyacı 1559 yılında yapmış olduğu dünya haritasıyla tanınan "*Tunuslu Hacı Mehmed*"dir.¹⁵¹ Ayrıca bu dönemde İslâm coğrafyacılarının eserleri Osmanlıca'ya çevrilmiştir. Bunlar arasında; Kazvini'nin "*Acaib'ül-Mahlukat*", Ebu'l-Fida "*Takvim'ül Büldan*", Belhi "*Suver-ül Ekalim*" ve İbnü'l Verdi'nin "*Haridet'ül-Acaib*"¹⁵² adlı eserleri bulunmaktadır. XVI. asırda hem İslâm hem de Batı coğrafyasının yan yana yer aldığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1645-1669 yıllarındaki Girit savaşlarında Batının coğrafya sahasındaki fikri ağır basmıştır.¹⁵³

XVI. asrın astronomi ve matematik alanında mühim bir isim olan "*Mirim Çelebi*" olarak anılan ve asıl adı Mahmud b. Kutbiddîn Muhammed b. Muhammed b. Musa Kadızâde'dir. Mirim Çelebi astronomi alanında Arapça-Farsça "*Düstûru'l-'amel fî tashîhi'l-cedvel (Cetvellerin Düzeltilmesindeki İşlerin Yasası), Şerhu'l-Fethiyye fî'l-hey'e (Gökbilim Hakkındaki Fetih Risalesinin Yorumu)*" eserlerini kaleme almıştır. Aynı zamanda Edirne, Bursa ve İstanbul'daki medreselerde müderrislik yapan Mirim Çelebi'nin talebeleri arasında, "*Taşköprüzâde Ahmed Efendi, Mustafa b. Ali el-Muvakkkit*" yer almaktadır. Dönemin mühim bir denizci kaptanı olan ve vazifesi gereği Hindistan'a kadar giden Seydi Ali Reis'in, astronomi

¹⁴⁶ Yavuz Unat, "Osmanlılarda Coğrafya", *Bilim ve Ütopya*, S 95, İstanbul 2002, s. 3.

¹⁴⁷ Osman Gümüştü, "Osmanlılarda Coğrafya Biliminin Doğuşu ve Gelişimi", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 337; İhsanoğlu, "Osmanlı Bilimine Toplu Bir Bakış", s. 22.

¹⁴⁸ İhsanoğlu, "Osmanlı Bilimine Toplu Bakış", s. 20.

¹⁴⁹ Ramazan Özey, "Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 327.

¹⁵⁰ Unat, "Osmanlılarda Coğrafya", s. 4.

¹⁵¹ Deniz Ekinci, "Ana Çizgileriyle Türkiye'de Coğrafya Biliminin Tarihi: Dönemler ve Özellikleri", *Tarih Dergisi*, S 42, s. 254.

¹⁵² Özey, "Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi", s. 327.

¹⁵³ Unat, "Osmanlılarda Coğrafya", s. 2.

sahasında birçok eseri bulunmaktadır.¹⁵⁴ Ali Kuşçu'nun "*er-Risâletü'l-fethiyye*" eserinin tercümesini yaptığı eseri "*Hulâsatü'l-hey (Gökbilim Hakkında Özet)*", "*Mir'ât-ı Kâinât*" (Evrenin Aynası), "*Kitâbü'l-Muhît fî ilmi'l-eflâk ve'l-ebhur (Gök ve Deniz Bilimlerinde Kuşatıcı Kitap)*" eserleridir.¹⁵⁵ XVI. asırda Osmanlı Devleti, astronomi sahasında özellikle mikât ilminde Memlûk Devleti'nin etkisi altında kalmıştır.¹⁵⁶ Sultan III. Murad tarafından İstanbul'da rasathane kurulmuş, bu fikrin sahibi ise "*Takîyyeddin Muhammed b. Ma'ruf er-Raşad*"¹⁵⁷ olmuştur. Osmanlı Devleti'nde astronomi alanında XVI. yüzyılın en büyük ismi olan Takîyüddin, gerek matematik gerek astronomi alanlarında araştırmalar yapmış; "*sinüs, kosinüs, tanjant ve kotanjant*" kavramlarının tanımlarını yapmıştır. "*Bugyetü't-Tüllâb min İlmi'l-Hisâb*", "*Teshîlu Zî-ci'l-A'şâriyyi's-Şâhinşâhiyye*",¹⁵⁸ "*Cerîdetü'd-Düerve Harîdetü'l-Fiker*"¹⁵⁹ adlı eserleri bulunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Muharebesi'nden (1516) sonra İstanbul'a gelen "*İbn Nakib*" olarak tanınan ve asıl adı "*Ğarsuddin Ahmed Halebi*" olan astronom- matematikçinin "*Tezkiretu'l-kuttâb fî 'ilmi'l-hisâb*", Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşamış olan Sadi b. Halil'in "*Miftâhu'l-muşkilât fî'l-hisâb*", Matrakçı Nasuh'un "*Cemâlu'l-kuttâb ve kemâl u'l-hussâb*", Kanuni Sultan dönemi matematikçisi olan Yusuf b. Kemal'in "*Câmi'u'l-g-hisâb*", Akpınarlı Mehmed Ağa'nın "*Şems-i leylân*",¹⁶⁰ Nasuh al-Silahî al-Matrakî "*Cemal al-Küttâb*", "*Kemal al-Hussab*" ve "*Umdet al-Hisab*" dönemin matematik ilmi alanında yazılan önemli eserler olmuştur.¹⁶¹

XVI. asırda Osmanlı Devleti'nde birçok sağlık kurumu kurulmuştur. Yavuz

¹⁵⁴ Taha Yasin Arslan, *On Altıncı Yüzyıl Osmanlı Astronomisi ve Memluk Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 92-93.

¹⁵⁵ Mahmut Ak, "Seydi Ali Reis", *DİA*, C 37, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 22-23.

¹⁵⁶ Arslan, *On Altıncı Yüzyıl Osmanlı Astronomisi ve Memluk Etkisi*, s. 113.

¹⁵⁷ Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, C 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2008, s. 74.

¹⁵⁸ Yavuz Unat, "Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 412-413.

¹⁵⁹ Hüseyin Şen, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Matematik ve Astronomi: Takîyüddîn İbn Ma'rûf ve Sideretü'l-Müntehâ Adlı Eserinde Güneş Gözlemleri", (Ed. Ekrem Demirli-Ahmet Hamdi Furat-Zeynep Münteha Kot-Osman Sacid Arı), *Sahn-ı Semândan Dârilfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVI. Yüzyıl*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2017, s. 49.

¹⁶⁰ İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Klasik Muhasebe Matematik Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", *TALİD*, C 1, S 1, 2003, s. 356-359.

¹⁶¹ İhsanoğlu, "Osmanlı Bilimine Toplu Bakış", s. 20.

Sultan Selim döneminde Üsküdar'da “*Karaca Ahmet Cüzzamhanesi*”, 1539 yılında Manisa'da “*Hafsa Sultan Darüşşifası*” kurulmuştur.¹⁶² Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Süleymaniye Tıp Medresesi ve Darüşşifası kurulmuştur. Ayrıca, “*Maveraünnehir, İran, Irak, Mısır ve Suriye*” gibi ilim yerlerinden İstanbul'a gelen hekimler, Osmanlı Devleti'nde tıbbın gelişmesine katkı sağlamıştır.¹⁶³ Ahi Ahmed Çelebi, İbn-ün-Nefis'in “*Muciz fi'l-tıbb*” eserini tercüme etmiş, ayrıca Musa Calinus-ül-İsrailî'nin bir tıp kitabı yazmasına vesile olan önemli bir hekimdir. Cerrah İbrahim, “*Alâim-i Cerrahin*” adlı eseri Yunanca'dan tercüme etmiştir. Perviz Abdullah'ın “*Teshil*”, Davud bin Ömer-ül Antakî'nin “*Tezkiret-ül-elbâb*”¹⁶⁴ El-Atûfi Merzifonî'nin “*Zuhra'l-Atşân Fi't-Tıbbü'n-Nebevî*”, Nidaî Mehmed Çelebi'nin “*Ed-Dürrü'l-Manzum Fi't-Tıbb*”, Garsuddinzâde Mehmed Şemseddin'nin “*Manzume Fi't-Tıbb*”, Azmi Mustafa Efendi “*Risâle Fi't-Tıbb*”,¹⁶⁵ eserleri tıp alanında zikredilmesi gereken diğer mühim eserlerdendir. XVI. asrın sonlarına doğru Osmanlı Devlet teşkilatında meydana gelen bozulmalar tıp alanında da görülmüştür. Nitekim Sultan III. Murad döneminde; medreselerde ders çalışmayan talebeler için tedbirler alınmış, bilgisiz ve ruhsatsız çalışan hekimlerin halkın sağlığına zarar veren ilaçlar vermeleri sebebiyle, hekimler artık sınava tabi tutulmaya başlanmış, sınavı başarılı bir şekilde tamamlayan hekimlere ruhsat verilmiştir.¹⁶⁶ XVI. yüzyılın en önemli hekimbaşları “*Muhyiddin Mehmed, Hacı Hekim, Ahi Çelebi, Sinanüddin Yusuf, Keysuni Bedreddin b. Mehmed, Yusuf Sinan, Üsküplü Şemseddin*”¹⁶⁷ yer almaktadır.

Söz konusu asırda, Osmanlı askerî musikisi olan mehter geleneksel bir musiki şekline gelmiştir. Mehter, Farsça'da “*mihter*”, Osmanlı Devleti'nde ise “*mehter*” şeklini almıştır. Selçuklu Devleti'nde “*tablhâne*” olarak geçen “*mehterhâne*”,

¹⁶² Gönül Cantay, “Osmanlı Mimarisinde Darüşşifalar”, (Ed. Bülent Özaltay, Nuran Yıldırım, Murat Çetin), *Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2008, s. 72-73.

¹⁶³ Tuncay Zorlu, “Tıp Bilgisinin Dolaşımı Açısından Süleymaniye Tıp Medresesi ve Dârüşşifası”, (Ed. Ekrem Demirli-Ahmet Hamdi Furat-Zeynep Münteha Kot-Osman Sacid Arı), *Sahn-ı Semândan Dârilfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVI. Yüzyıl*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2017, s. 38.

¹⁶⁴ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 3, s. 1562-1563.

¹⁶⁵ Münire Nurefşan Kapal, “Klasik Türk Edebiyatında Manzum Tıp Eserleri”, (Ed. Mehmet Fatih Gökçek), *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu*, Gümüşhane Üniversitesi Yay. , Ankara 2014, s. 211-213.

¹⁶⁶ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 3, s. 1563-1564.

¹⁶⁷ Zorlu, “Tıp Bilgisinin Dolaşımı Açısından Süleymaniye Tıp Medresesi ve Dârüşşifası”, s. 41.

muharebe zamanlarında düşmanın moralini bozmak için çalınmış, ancak daha sonraları günlük hayatın bir parçası halini alarak, namaz vakitleri ve resmi törenlerde vurulmaya başlanmıştır.¹⁶⁸ XVI. asırda mûsikî alanında, “*Türkistan, Kuzey Hindistan, Azerbaycan*” mûsikîşinasların Osmanlı Devleti’ne rağbet ettiği bir dönem olmuştur. Yavuz Sultan Selim’in, Çaldıran Muharebesi’nden (1514) sonra Tebriz’den¹⁶⁹ ve Mısır Seferi’nden (1516-1517) sonra birçok mûsikîşinas getirmiştir. Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferleri’nden sonra hilafeti de almasıyla birlikte bir “*Sünnî-Alevî kutuplaşmasına*” oluşmasına sebep olduğundan “*Saray-Halk*” karşıtlığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, “*Alevî-Bektaşî*” müziğiyle birlikte halk mûsikîsi de saray mûsikîsinden ayrı bir dönemin başlamasına neden olmuştur.¹⁷⁰ Sultan II. Bayezid döneminin mûsikîşinaslarından olan Seydi’nin “*el-Matla (el-Muttala)*”, Derviş Mahmud’un Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı “*Makâsıdu’l-Edvâr*” adlı eserleri bulunmaktadır.¹⁷¹ Kanuni Sultan Süleyman döneminde tasavvuf mûsikîsinin öğrenildiği yerler olan mevlîhâneler yaygınlaştırmıştır. Dönemin mûsikîşinaslarından olan Abdül Ali Efendi’nin “*Şevknâme*”,¹⁷² mehterde bulunan “*nefir*” ismindeki sazın yapım ustası olan Nefîrî Behram Ağa’dır.¹⁷³ Ayrıca, XVI. asrın son dönemlerinde, Pir Sultan Abdal ve Rûşen Ali Köroğlu dönemin halk mûsikîsinin temsilcilerindendir.¹⁷⁴ Kanuni Sultan Süleyman döneminde, hastaların mûsikî ile tedavisi için Mimar Sinan tarafından 1557 yılında Süleymaniye Darüşşifası yapılmıştır.¹⁷⁵ XVI. yüzyılda mûsikîşinaslar, daha çok dini alanda verdiği eserlerle tanınmışlardır. Hem dinî hem de dinî olmayan alanlarda eser verenler; “*Üsküplü Niyazi, Trabzonlu Tab’î Mehmed, Sinaneddin Yusuf*” yer almaktadır.¹⁷⁶ XVI. asır Osmanlı mûsikîsinde, XVII. yüzyıla kadar bestelenen eserlerde, yoğun olarak Arapça ve Farsça’nın etkisi görülmüştür.¹⁷⁷

¹⁶⁸ E. Şule Ertürk, *18. Yüzyıl Klasik Şiirinde Musiki (Nedim, Şeyh Galib, III. Selim)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, s. 23-14.

¹⁶⁹ Nuri Özcan, “Osmanlılarda Musiki”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 3, İz Yay. , İstanbul 1996, s. 223.

¹⁷⁰ Ozan Yaman, *Türk Musikisinin Tarihçesi*, İstanbul 2002, s. 2.

¹⁷¹ Özcan, “Osmanlılarda Musiki”, s. 223.

¹⁷² Yaman, *Türk Musikisinin Tarihçesi*, s. 2.

¹⁷³ Özcan, “Osmanlılarda Musiki”, s. 223.

¹⁷⁴ Yaman, *Türk Musikisinin Tarihçesi*, s. 3.

¹⁷⁵ Sezer Erer-Elif Atıcı, “Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 2010, s 31, 29-32.

¹⁷⁶ Özcan, “Osmanlılarda Musiki” s. 225.

¹⁷⁷ Nuri Özcan, “Osmanlılar” (Musiki), *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s 575.

XVI. asrın başlarında Osmanlı Devleti'nde edebiyat sahasında İran etkisi önem kazanmıştır. Bunun sebebi ise, Farsça'nın edebiyat dili olarak ön plana çıkması etkili olmuştur.¹⁷⁸ Yüzyıllar boyunca İran şairlerini taklit eden Osmanlı şairleri, XVI. asırda İran örneklerini göz önünde bulundurarak aruz veznini Arapça ve Farsça kelimelerin yardımıyla Türkçeye yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle, edebi dilde yabancı kelimelerin sayısı artmıştır.¹⁷⁹ Dönemin en önemli şairleri arasında; Balıkesirli Zâtî ve kendisinin yetiştirdiği Bâkî, Rahmi yer almaktadır. Bâkî lirik şiir, kaside ve gazel alanlarında ün kazanmış, “*Sultânü’ş-şuarâ*”¹⁸⁰ unvanını almıştır. Bağdatlı Fuzûlî, “*Leylâ ve Mecnûn*”, “*Beng üBâde*” adlı eserleri yazmıştır. Bergamalı Kadri'nin, “*Müyessirâtu'l-ulûm*” Türk grameri açısından önem teşkil eden bir eserdir. Ayrıca, lügat ve Arap edebiyatı konusunda mühim bir isim olan Muslihiddin Mustafa Efendi'nin “*Ahterî*”, Ebussu'ud Efendi'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından dolayı kaleme almış olduğu Arapça mersiyesi Arap edebiyatı alanında birer şaheser niteliğinde olmuştur.¹⁸¹

Bu asırda edebiyat alanında yeni bir gelişme yaşanmıştır. İlk defa tezkirecilik alanında eserler verilmiştir. Şairlerin hayat ve eserlerini hakkında bilgiler içeren tezkire yazarları arasında “*Sehi Bey, Lâtîfî, Aşık Çelebi ve Kınalî-zâde Hasan Çelebi*”dir.¹⁸² Ayrıca bu dönemde birçok Farsça-Türkçe sözlük çalışmaları yapılmıştır. Bu sözlükler arasında, İbn Kemâl'in “*Dekâyıku'l-Hakâyık*”, Ni'metullah b. Ahmed b. Mübârek er- Rûmî'nin “*Lügat-i Ni'metullah*”, Ahmed b. Hızır el-Üskübî el-Alevî'nin “*Tertib-i Dekâyıku'l-Hakâyık*”¹⁸³ yer almaktadır.

XVI. asrın sonlarına doğru Osmanlı resim sanatı büyük bir gelişme göstermiştir. Resim sanatı, Şark (üslubu) minyatür sanatından ayrılmamakla birlikte Osmanlı özelliğine bağlı bir ekol halinde gelişme göstermiştir.¹⁸⁴ İran'da görülen

¹⁷⁸ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, (Çev. Server Tanilli), Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul 2012, s. 375.

¹⁷⁹ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 3, s. 1566; A. Azmi Bilgin, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/İlim ve Kültür/Edebiyat/Tekke Şiiri)” *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s. 560.

¹⁸⁰ Sultânü’ş-şuarâ: Şairlerin sultanı demektir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yay. , Ankara 2015, s. 1123.

¹⁸¹ Arslan, “XVI. Asır Osmanlı İlmî Hayatına Genel Bir Bakış”, s. 47.

¹⁸² Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 3, s. 1568.

¹⁸³ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yay. , Ankara 2010, s. 148-156-160.

¹⁸⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 3/2. Kısım, s. 568.

resim yöntemi, Osmanlı sarayında da görülmüştür.¹⁸⁵ Yavuz Sultan Selim tahta çıkmasından sonra, resim sanatında tarih konusu dönemin minyatürlerinde görülmeye başlanmıştır. Yavuz Sultan Selim Tebriz ve Mısır Seferleri'nden sonra getirdiği nakkaşlar beraber ürettikleri eserlerin etkileri XVI. asrın yarısına kadar devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk zamanlarında eserini yazan Şükrî, “*Selimname*” adlı eserini kaleme almıştır. Yavuz Sultan Selim’in saltanatını konu edinen eser, “*Şiraz*” ve “*Herat*” üslubunu etkilerinin görüldüğü son eserlerdendir.¹⁸⁶ 1578 yılında Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında başlayan uzun savaş döneminde, serdarlara gönderilen elçiler vasıtasıyla hediye ya da satın almayla Safevi Devleti’nde hazırlanmış olan birçok minyatürlü yazma Osmanlı Devleti’ne gönderilmiştir. Bu durum Osmanlı minyatür sanatında Kazvin üslubunun etkisini göstermektedir. Bu eserler arasında Asaî Dal Mehmed Çelebi’nin “*Şecaât-nâme*”, Harimizâde İbrahim Çavuş’un “*Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence*” ve Mustafa Rumuzî’nin “*Tarih-i Feth-i Yemen*”dir.¹⁸⁷ XVI. asırda Osmanlı minyatür sanatında yeni bir tasvir türü ortaya çıkmıştır. “Topografik Ressamlık” adıyla anılan bu tasvir türünü ortaya çıkaran, Kanuni Sultan Süleyman’ın Safeviler üzerine düzenlediği seferini konu alan “*Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irak-ı Sultan Süleyman Han*” eseriyle tanınan Matrakçı Nasuh’tur.¹⁸⁸

XVI. asır Osmanlı mimarisinde, Mimar Sinan tarafından geliştirilen kurallar etkili olmuştur.¹⁸⁹ Mimar Sinan’ın etkisiyle, 1588 yılına kadar, Osmanlı Devleti, mimari sahada doruk noktasına ulaşmıştır.¹⁹⁰ XVI. asrın en meşhur mimarları arasında; “*Mimar Mehmed Ağa, Mimar Ahmed Ağa, Mimar Mustafa Ağa, Mimar Süleyman Ağa, Mimar Şaban Ağa, Mimar Hayreddin Ağa, Mimar Muslihiddin Ağa, Mimar Hüseyin Çavuş*” yer almaktadır.¹⁹¹

¹⁸⁵ Ahmed Refik, *Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları*, Timaş Yay. , İstanbul 1999, s. 64.

¹⁸⁶ Dilek Doğan, *16.-18. Yüzyıl Minyatürlerinde Osmanlı Arabaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 14.

¹⁸⁷ Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yay. , İstanbul 2012, s. 65-67.

¹⁸⁸ Mürüvvet Harman, *Osmanlı Sanatında Cennet İmgesi-Bahçe Tasarımı İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 57.

¹⁸⁹ Filiz Çalışlar Yenişehirlioğlu, “Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 9, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 20.

¹⁹⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Osmanlılar” (Mimari Dönemler), *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s. 580.

¹⁹¹ Topdemir, 3, 5, 6 Numaralı Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nde Kültür ve Sosyal Hayat Bakımından İstanbul’un Yeri (H. 926-974/M. 1520-1566), s. 62.

2.2. XVII. Asırda İlmî Hayat

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da meydana gelen bilimsel gelişmelere, yeni keşifler ve savaş tekniklerinden uzak kaldığı bir dönem olarak kabul edilir.¹⁹² Ancak bu asrın ikinci yarısında, bazı yerler alınmıştır, devlet daha çok mevcut toprakları koruma gayreti içine girmiştir. İç isyanlar, çocuk padişahların başta olması, saray kadınları, uzun süren savaşlar devleti sadece siyasî olarak değil, aynı zamanda ilim hayatı olarak da duraklama devri olarak görülmüştür.¹⁹³ Fakat Avrupa'da “*Hacı Kalfa/Hacı halife*” olarak anılan Kâtib Çelebi, Avrupa ilmine yabancı kalmamış,¹⁹⁴ Avrupa kaynaklarında tercüme faaliyetleri artmış, bu durumda yeni bilim kavramlarının yayılmasında etkili olmuştur. İlk tercüme edilen eser ise, Fransız astronom Noel Duret'in “*Ephemerides Celestium Richeliana ex Lansbergii Tabulis*” eseridir.¹⁹⁵

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin birçok alanda buhran yaşadığı bir dönem olmakla birlikte, edebiyat, mûsikî ve hatt sanatı gibi bazı alanlarda ilerleme kaydedilmiştir.¹⁹⁶ Söz konusu asırda, medreselerin programlarında dinle ilgili konulara ağırlık verildiğinden, matematik, felsefe ve astronomi derslerinin önemi azalmıştır.¹⁹⁷ Bu durum, âlimler arasında birçok tartışma yaratmış, Kadızadeli ve Sivasîlerin ilmî konuda kavgalarına sebep olmuştur. Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Hezarfen Ahmet Çelebi, Lagari Hasan, Peçevi İbrahim Efendi, Hafız Osman, Koçi Bey gibi birçok isim dönemin önemli âlimlerindendir.¹⁹⁸

XVII. asırda dinî alanda verilen eserler arasında İsmail Ankaravî tarafından kaleme alınan “*Miftâhu'l-Belâğa ve Mishâbu'l-Fesâha*” adlı eser ilk Türkçe belâğat telifi olma özelliğine sahiptir.¹⁹⁹ Yüzyılın en büyük âlimlerinden biri olan Hıbrî Ali

¹⁹² Hidayet Aydar, “17. Asırda Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış”, (Ed. Hidayet Aydar-Ali Fikri Yavuz), *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul 2017, s. 62-63.

¹⁹³ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 4, s. 2308

¹⁹⁴ M. Fuat Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Akçağ Yay. , Ankara 2004, s. 222.

¹⁹⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar, “Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi”, (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C 12, Çağ Yay. , İstanbul 1989, s. 512.

¹⁹⁶ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay. , İstanbul 2007, s. 47.

¹⁹⁷ Yurdaydın, “Düşünce ve Bilim Tarihi”, s. 318.

¹⁹⁸ Aydar, “17. Asırda Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış”, s. 62-63.

¹⁹⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Osmanlı'da Belâğat İlmî”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 208.

Efendi'nin "*Hadikatü'l-fukaha*" eseri fıkıh alanında önemli bir yere sahiptir.²⁰⁰ Hezârfen Hüseyin Efendi'nin "*Enîsü'l-Ârifin ve Mürşidü's-Sâlikîn*", "*Câmiu'l-Hikâyât*", "*Mehâsinu'l-Kelâm ve'l-Hikem Fî Şerhi İsmillâhi'l-A'zam*", "*Risâle-i Hikemiyye*", "*Şerhu'l-Lemati'n-Nûrâniyye Fî'l-Evrâdi'r-Rabbâniyye*"²⁰¹ eserleri vardır.

XVII. yüzyılda Osmanlı tarih kaynakları dil ve üslup bakımından XVI. asır tarihçiliğine göre daha ağır olmuştur.²⁰² Osmanlı tarih yazıcılığında yazarlar, Avrupa kaynaklarını örnek almaya başlamıştır.²⁰³ Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlayan şehnamecilik, XVII. asrın sonlarına doğru yerini vak'anüvisliğe bırakmıştır.²⁰⁴ Dünya (Kâtib Çelebi, Bosnalı Hüseyin, Müneccimbaşı Ahmed), genel tarih (Solâkzade Mehmed Hemdemî, Abdurrahman Hibri), gazanâme (İyânî Cafer, İbrahim Harimî, Vasitî) ve monografi (Hocazâde Mehmed, Safi Mustafa, Mehmed Halife, Abdi Paşa) türü eserlerde artış görülmüştür.²⁰⁵ Hezârfen Hüseyin Efendi, "*Tenkîhu't-Tevârih*", "*Telhîsu'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman*", "*Muhtasar Tarih-i Umûmî*", "*Tarih-i Devlet-i Rumiyye*", ve Katib Çelebi'nin "*Takvîmü't-Tevârihi'ne Zeyl*"²⁰⁶ eserlerini kaleme almıştır.

Osmanlı Devleti'nde coğrafya alanında en büyük yenilik Kâtib Çelebi ile başlamıştır. "*Cihan-nümâ*" adlı eserini kaleme almış, gerek devlet adamlarının gerek aydınların dikkatini Batı'daki coğrafya alanındaki gelişmelere çekmeyi başarmıştır. Fransızca olarak yazılan Mercator'un "*Atlas Minor*" adlı eserini "*Levâmi elnûr*" ismiyle Türkçeye çevirmiştir.²⁰⁷ Hezârfen Hüseyin Efendi'nin "*Telhîsu'l-Beyân Fî*

²⁰⁰ Uzunçarşılı, "*Osmanlı Tarihi*", C 3/2. Kısım, s. 495.

²⁰¹ Merve Karaçay, Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tenkîhü't-Tevârih-i Mülûk Adlı Eserine Göre Tûl u Arz ile Kürre-i Arzın Ankısâmı", (Ed. Mehmet Fatih Gökçek), *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu*, Gümüşhane Üniversitesi Yay. , Ankara 2014, s. 322.

²⁰² Öztürk-Yıldız, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri*, s. 105.

²⁰³ Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, s. 376.

²⁰⁴ Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 288.

²⁰⁵ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 2013, s. 279.

²⁰⁶ Karaçay, "Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tenkîhü't-Tevârih-i Mülûk Adlı Eserine Göre Tûl u Arz ile Kürre-i Arzın Ankısâmı", s. 322.

²⁰⁷ Unat, "Osmanlılarda Coğrafya", s. 2; Ramazan Şeşen, "Osmanlılarda Coğrafya", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 323.

Tahlisi'l-Büldan''²⁰⁸ eseri bulunmaktadır. Asıl adı Hafız Mehmet Zıllı bin Derviş olan, Osmanlı Devleti'nin İbni Batuta'sı olarak tanınan Evliya Çelebi'nin "*Seyahatname*" eseri coğrafya alanındaki bir diğer önemli eserdir.²⁰⁹

Osmanlı Devleti'nin modern astronomi ile ilk tanışması XVII. asrın ortalarında başlamıştır. Modern astronominin Osmanlı Devleti'ne girişini sağlayan ilk eserler ise, zîc ve coğrafya tercümeleri olmuştur. Bu zîclerden biri olan Noel Durret'in zîcini İbrahim Efendi 1660-1664 yıllarında "*Secencel el-Eflâk fî Gâyet el-İdrâk*" ismiyle çevirmiştir.²¹⁰

XVI. asırda matematik alanında yazılmış eserler az olmakla birlikte, Kanuni Sultan Süleyman'ın açtığı Riyaziye Fakültesi'nin verimsizliğinden dolayı, bu alanda mühim bir şahsiyet bulunmamaktadır. Selânikli Ali bin Veli, "*Tuhfetü'l-âdad fî'l-hisab*" adlı eserini kaleme almıştır.²¹¹ Yusuf b. Mehmed'in "*Ken'âniyye*", Ali Efendi'nin "*Tuhfetü'l-a'dâd li-zevi'r-ruşd ve's-sedâd*", İstanbullu Mustafa b. Yusuf'un "*Ma'dinu'l-esrâr fî ilmi'l-hisâb*", Muhammed b. Ali Şebemallîsî'nin "*Buğyetü'l-hisâb ve buğletü'l-kâtib*" eserleri dönemin matematik alanında yazılmış eserleridir.²¹²

XVII. asırda matematik ve astronomi alanlarına göre tıp alanında birçok eser verilmiştir.²¹³ Diğer alanlar daha çok medrese kültürünün etkisinde kalmıştır.²¹⁴ Fransız astronomlardan olan Noel Durret'in astronomi cetvelleri Köse İbrahim tarafından "*Sacancal al-Aflak fî Ğayat al-İdrak*" adıyla Türkçeye çevirmiştir.²¹⁵ Lârendeli Siyahîzade Derviş, yazmış olduğu bir tıp sözlüğünde ilaçların isimlerini "*Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca ve Berberîce*" olarak belirtmiş, aynı zamanda hastalıkları ve ilaçları da tarif eden "*Mecmuatu't-Tıbb*" adlı bir eser yazmıştır.²¹⁶

²⁰⁸ Karaçay, "Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tenkîhü't-Tevârih-i Mülûk Adlı Eserine Göre Tûl u Arz ile Kürre-i Arzın Ankisâmı", s. 322.

²⁰⁹ Ramazan Özey, "Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 328.

²¹⁰ Unat, "Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış", s. 415.

²¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 3/2. Kısım, s. 516.

²¹² Fazlıoğlu, "Osmanlı Klasik Muhasebe Matematik Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 360-362.

²¹³ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 4, s. 2316.

²¹⁴ Esin Kahya, "Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bir Bakış", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı* C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 27.

²¹⁵ İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, s. 86.

²¹⁶ Yurdaydın, "Düşünce ve Bilim Tarihi", s. 319.

Osmanlı Devleti'nin, Avrupa ile tıbbî alandaki ilişkileri XVII. yüzyılda ilaçların aktarımıyla başlamış, bu ilişkiler bazı eserlerin tercüme edilmesiyle de kuvvetlenmiştir. Tercüme edilen eserler arasında Halebli Salih bin Nasrullah tarafından Paracelsus'un "*Tıbbı cedidü'l Kimyâi*" adlı eseri Arapçaya çevrilmiştir.²¹⁷ İbn Sallum, İspanyalı tabiblerden olan Lıis Merkado'nun yazmış olduğu "*el-Libro de la Peste*" eserini "*Tarcama Risâla Fî'l-Hummayat al-Radiyya va'l-Vabaiyya*" ismiyle, Alman tabib olan Daniel Senartus'un ilaçlar dair eserini "*Tarcamat al-Akrabadin al-Cadid*" ismiyle Latince'den Arapca'ya çevirmiştir. Ayrıca Zeki Ali Juan Yaseta'nın biberiye otunun faydalarından söz eden risalesini "*Havass-ı Biberiye*" adıyla Türkçeye çevirmiştir. Hanyalı Ebu Bekir Mustafa Latince bir eseri "*Terceme-i Akrabazin*" adıyla Türkçeye çevirmiştir.²¹⁸ Hezârfen Hüseyin Efendi'nin "*Tuhfetu'l-Eribi'n-Nâfia Li'r-Rûhâni ve't-Tabib*", "*Lisânü'l-Etibbâ Fî Lügati'l-Edviye*", "*Fihrisü'l-Ervâm*"²¹⁹ eserleri dönemin tıp alanındaki önemli eserleri arasındadır.

XVII. yüzyılda mûsikî alanında mühim gelişmeler yaşanmıştır. Başkent İstanbul'a mûsikî sahasındaki konumundan dolayı, dönemin mûsikîşinaslarının rağbet ettiği şehirlerden biri olmuştur. Bilhassa, "*Bursa, Edirne, Diyarbekir, Konya*" gibi şehirlere de rağbet edilmiştir. Bunların yanında ayrıca zikredilmesi gereken şehirler arasında "*Kırım, Bağdat, Kâhire, Halep, Şam*" da yer almaktadır.²²⁰ Zikredilen bu şehirlerde hem birçok mûsikîşinas yetişmiş, hem de bu yerlere gelip yerleşen mûsikîşinaslar olmuştur. Bu yayılmanın en mühim sebebi ise; mutasavvıfların yetiştirdikleri halifelerini, farklı yerlere gönderip, mensup oldukları tarikatlar için açtıkları tekkeler olmuştur. Câmî ve tekke mûsikîsinde önemli eserler verilmiştir. Dönemin en önemli mûsikîşinasları; "*Bezcizâde Muhyiddîn, Halevetiyye şeyhi olan Koğacızâde Şeyh Mehmed, câmi musikisinde Hatîb Zâkirî Hasan Efendi, bestekâr Esved Derviş Ali, ilâhi bestekârı Yakubzâde Şeyh Mehmed, Muhzirzâde Sâlih Çelebi, Derviş Sadâyî, Sekban, Celvetiyye tarikatının kurucusu Şey Aziz*

²¹⁷ İlter Uzel, "Osmanlı-Türk Tıbbı", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 487.

²¹⁸ İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, s. 85.

²¹⁹ Karaçay, "Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tenkîhü't-Tevârih-i Mülûk Adlı Eserine Göre Tûl u Arz ile Kûrre-i Arzın Ankısâmı", s. 322.

²²⁰ Özcan, "Osmanlılarda Musiki", s. 226-227.

Mahmûd Hüdâyî, İmam Yusuf Efendi” yer almaktadır.²²¹ XVII. asırda Osmanlı mehter mûsikîsi, “*Mehterhân-ı Âlem-i Hâssa*”, ve “*Mehterhân-ı Tabl u Âlem*” olarak iki bölüme ayrılmıştır. Ayrıca, “*muharebe, zafer, düğün, sünnet*” gibi törenlerde padişahın huzurunda geçen esnafların önünde yer alan “*esnaf mehteri*” kurulmuştur.²²² Sultan IV. Murad döneminin musikişinası olan ve “*neyzen ve çeng*” aletlerini çalmaktaki hünerinden dolayı “*çengi*” olarak tanınan Yusuf Dede ve Benli Hasan Ağa de dönemin diğer mûsikîşinaslarındandır.²²³ Ayrıca, Sultan IV. Murad’ın İran Seferleri’nden sonra getirdiği mûsikîşinasları da zikretmek gerekir.²²⁴

Osmanlı Devleti’nde XVII. asırda edebî faaliyetler ve devletin içinde bulunduğu siyasî, isyan ve ekonomik durumlarına göre yürümemiştir. Nitekim dönemin şairleri kaleme aldıkları eserlerde içinde bulundukları koşulları değil de bir önceki asrın sevincini, zerafetini ve ihtişamını ele almışlardır. Bu durum XVII. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.²²⁵ Divan şiiri XVI. asırda olduğu bu asırda da gelişme göstermiş, üslupta yeni arayışlar içine girilmiş, sebk-i hindî²²⁶ ve hikemîşiir ön plana çıkmıştır. Dönemin en önemli şairleri; “*Kafzâde Fâizî, Nef’î, Nev’izâde Atâî, Zekerîyyazâde Yahya Efendi*”,²²⁷ “*Karacaoğlan, Gevheri, Tımışvarlı Aşık Hasan, Kayıkçı Kul Mustafa, Ercişli Emrah, Aşık İbrahim*”²²⁸ dönemin şairleri arasında yer almaktadır. Âşık edebiyatı için bir “*altın devir*” olmanın yanında; âşıklar konak, kervansaray, kahve ve tekke gibi yerlerde ilgiyle karşılanmıştır.²²⁹ Bunların

²²¹ Özcan, “Osmanlılarda Musiki”, s. 227.

²²² Ertürk, *18. Yüzyıl Klasik Şiirinde Musiki*, s. 25.

²²³ Özcan, “Osmanlılarda Musiki”, s. 227.

²²⁴ Yaman, *Türk Musikisinin Tarihçesi*, s. 3.

²²⁵ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 4, s. 2318.

²²⁶ Sebk-i hindi: Sözlükte “bir şeyi eritmek, kalıba dökmek, kalıp, tarz ve üslup” anlamlarındaki “sebk” kelimesi terim olarak “ibarenin tarz ve tertibi” manasına gelir. XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Hindistan’da ve Hindistan dışında yaşayan, Hint felsefesi, edebî zevki ve şiirinin etkisinde kalan şairlerin oluşturduğu şiir anlayışını ifade eder. Safevi Devleti’nin kuruluşundan sonra Şah İsmail’in baskılarından kaçan şairlerin Osmanlı Devleti dışında gittikleri bir diğer ülke İran olmuştur. Çoğu İranlı olan şairlerin oluşturduğu sebk-i hindî akımı, İran, Hindistan, Afganistan, Irak, Tacikistan ve Osmanlı topraklarının yer aldığı geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Ali Fuat Bilkan, “Sebk-i Hindî”, *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 253. Safevi Devleti döneminde göç yoluyla âlimlerin gittiği bir diğer ülke ise Hindistan olmuştur. Hindistan’a giden şairler için bkz. Berna Karagözoğlu, “Safevi Dönemi’nde İran’dan Hindistan’a Göçler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C IV, S IX, ss. 1-24.

²²⁷ İskender Pala, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/İlim ve Kültür/Edebiyat/Divan Şiiri)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s. 557-558.

²²⁸ Vejdi Mehmed Hasan, *17. Yüzyıl Divan Edebiyatı ve Nef’î*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2014, s. 55.

²²⁹ Nurettin Albayrak, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi, İlim ve Kültür/Edebiyat/Halk Şiiri)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s. 562.

yanında XVI. asırda olduğu gibi, XVII. asırda da birçok Farsça-Türkçe sözlükler hazırlanmıştır. Bunlar arasında, Riyâzî Mehmed'in "*Düstûru'l- Amel*", Mirek Muhammed Nakş-bendî-i Taşkendî'nin "*Nevâdirü'l-Emsâl*", Şeydî Abdülmecid-i Sivâsî'nin "*Meyâdînü'l-Fürsân*" adlı eserleri zikredilebilir.²³⁰

Söz konusu asrın sonlarından itibaren tezhip sanatı düşüşe geçmiştir. Dönemin hattatları, "*Abdullah Efendi, Yenibahçeli Kara Mahmud, Beyazî Mustafa Efendi, İnadiyeli İmam, Antalyalı Ali, Kambur Hasan Çelebi*"dir.²³¹ XVII. asrın ikinci yarısında Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed'e hat hocalığı yapan Hâfız Osman, farklı yazılarda birçok levha, mushaf yazmıştır.²³²

2.3. XVIII. Asırda İlmi Hayat

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, 1718'den 1730 yılına kadar Lâle Devri olarak bilinen devri yaşamıştır. Bu asır Osmanlı Devleti için, Batıya yönelmenin başladığı yıllar ve devletin içinde bulunduğu gerilemeden kurtarabilmek için Batıyı yakından tanımaya başladığı,²³³ zevk ve eğlencenin yanında birçok ilmî ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur.²³⁴ Lale Devri, Osmanlı Devleti'nin kültür olarak Batı'nın etkisinde kaldığı bir dönem olmakla beraber, bu kültürel etkilene İstanbul'a gelen elçiler vasıtasıyla olmuştur. İstanbul'a gelen elçiler, beraberlerinde bilgin, edebiyatçı ve sanatçı getirmiştir.²³⁵ Osmanlı aydınları, Batı dillerini öğrenmeye, eserlerini okumaya ve bazı eserlerin tercümesine başlamıştır. XVII. Asırda medreselerdeki olumsuz gelişmeler bu asırda biraz toparlanmaya başlamıştır.²³⁶

Yirmisekiz Çelebi-zâde Mehmed Efendi ile Müteferrika İbrahim Efendi'nin girişimleriyle matbaa kurulmuştur. Dönemin Şeyhülislam'ı olan Abdullah Efendi'nin "*dini eserler dışındaki kitapların basılabilineceği*" fetvası neticesinde İstanbul'da ilk

²³⁰ Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, s. 183-188.

²³¹ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 4, s. 2328.

²³² Muhittin Serin, "Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/Sanat/Hat)", *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s. 571.

²³³ Nadir Al, *XVIII. Yüzyılda Siirt Yöresinde İlmi Kurumlar ve İlim Adamları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2001, s. 30-31.

²³⁴ Salih Ayduz, "Lâle Devri'nde Yapılan İlmi Faaliyetler", *Divanİlmi Araştırmaları*, 1997, s. 143; Evşen Özgen, *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyahatnamesi Üzerinden Fransa'da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığına Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 8.

²³⁵ Yurdaydın, "Düşünce ve Bilim Tarihi", s. 303.

²³⁶ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, TTK Yay. , Ankara 2011, s. 2660.

Türkçe matbaa kurulmuş, ilk basılan eser de Vanlı Mehmed b. Mustafa'nın "*Vankulu Lugatı*" olarak bilinen "*Sihah-ı Cevheri*" adlı lugatı olmuştur.²³⁷ Matbaanın kuruluşuyla birlikte ilmi eserler yayılmış ve kitap fiyatları ucuzlamıştır. Fakat matbaanın devamlı faaliyette olmaması sebebiyle bu etki uzun sürmemiştir.²³⁸

Dönemin sadrazamı olan Damad İbrahim Paşa, bilgin ve aydınları himaye etmiştir.²³⁹ İran tarafından gelen elçiler için verilen ziyafetlerde Türk kültür ve edebiyatının önde gelen isimleri de bulunmuştur. Bunun sebebi ise, Sadrazam Damad İbrahim Paşa'ya göre; meydanlarda savaşın kazanılmasının kolay olması, mühim olan kültür ve sanat alanında üstün durumda olabilme düşüncesidir.²⁴⁰ Damad İbrahim Paşa, İran'ın siyasî, askerî ve kültür tarihini daha yakından inceleyebilmek amacıyla bir çeviri heyeti kurup, İran tarihiyle ilgili eserlerin tercüme edilmesini emretmiştir. İran tarihiyle ilgili tercüme edilen eserler arasında Antepli Bedrüddin el-Aynî'nin "*İkdü'l-cümân fî târihi ehli'z-zamân (Aynî Tarihi)*" adlı eser olup, eser dört ciltten oluşan bir dünya tarihidir. İran tarihiyle ilgili olarak tercüme edilen diğer eserler; İskender Münşî Türkmen "*Târih-i' Alem'arâ-yi' Abbâsî*" (Farsça), Judasz Tadeusz Krunski'nin İbrahim Müteferrika tarafından 1729'da tercüme edilen ve matbaada basılan "*Târîh-i Seyyâh der Beyân-ı Zuhûr-i Ağvaniyân ve Sebeb-i İnhidam-ı Bina-i Devlet-i Şâhân-ı Safevîyân*" (Latince),²⁴¹ ve "*Habîbü's-siyer*" (Farsça) adlı eserlerdir.²⁴²

Bu asırda dinî alanda eser verenler arasında; "*Mostarlı Mustafa Efendi, İshak, Maraşlı Saçaklızâde Mehmed Efendi, Üsküdarlı Mehmed Emin Efendi*"dir. Ayrıca Mehmed Efendi'nin "*Enmüzcü'l-ulûm*" adında ansiklopedik bir eseri vardır.²⁴³

XVIII. asırda Osmanlı Devleti'nde hemen her alanda kendini hissettiren Batılılaşma, Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığında da etkili olmuştur. Bu asırda

²³⁷ Nuri Ünlü, *İslâm TarihiII*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. , İstanbul 2014, s. 445; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 4/2. Kısım, s. 514.

²³⁸ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2661.

²³⁹ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 159.

²⁴⁰ Işıl Yılmaz, *Lale Devri'nde Kültür ve Edebiyat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2004, s. 73.

²⁴¹ Ünal Araz, "Kültürel Rekabet ve Üstünlükler Bağlamında Osmanlı-İran İlişkileri 1718-1730", *Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 32, S 1, 2015, s. 38; Ayduz, "Lâle Devri'nde Yapılan İlmi Faaliyetler", s.158-163.

²⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 4/1. Kısım, s. 154.

²⁴³ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2664.

yapılan ıslahatlar çoğunlukla askerî olmakla birlikte, kültürel alanda da yenilikler olmuştur. İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaada Osmanlı tarihçileri eserlerini basıp, çoğaltmıştır.²⁴⁴ Vakanüvislik kurumu kurulmuştur. *Daşid Efendi*, *İsmail Asım Efendi*, *Mustafa Sami Bey*”²⁴⁵ gibi isimler yer almaktadır.

XVIII. asırda coğrafya alanındaki çalışmalar tercüme ağırlıklı olmuştur. “*El-Coğrafi*” lakabıyla bilinen İbrahim Müteferrika, coğrafya alanında eser ve haritayı matbaada yayınlamıştır.²⁴⁶ XVIII. asrın en büyük coğrafyacısı olarak kabul gören İbrahim Müteferrika’nın coğrafya alanında önemli eserleri de bulunmaktadır. “*Füyuzat-ı Mıknatısıye, Mecmua-ı hey’eti’l-kadîme ve cedîde*” eserleridir.²⁴⁷ Ayrıca “*Hasan-ül Cebeci, Şehrizade Said, Hasan Kaleli Şeyh İbrahim Hakkı, Ayvansaraylı Hacı İsmailzade Hafız Hüseyin, Elhac Mehmed Edip ve Mahmud Raif Efendi*” dönemin önemli coğrafyacılarındandır.²⁴⁸ Belgrad Kalesi’nde tercümanlık yapan Osman Efendi, Hollandalı tabip ve coğrafyacı olan “*Bernard Varennius’un, Geographia Generalis*” adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir.²⁴⁹

Sultan III. Ahmed tarafından Fransa’ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed, burada bulunduğu zaman içinde Paris rasathanesini ziyaret ederek, rasathanenin müdürü Jacques Cassini ile tanışarak Osmanlı Devleti’nde bulunan zîciler hakkında bilgi edinmiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed’e zîcinin bir nüshasını vermiştir. Bu zîcin tercümesi ancak 1772 yılında İsmail Çınarî tarafından yapılmıştır.²⁵⁰ İbrahim Müteferrika, Kâtib Çelebi’nin coğrafya alanında önemli bir eseri olan “*Cihan-nümâ*”yı 1734 yılında basmıştır. Eserin başına da modern astronomi konusuna ilişkin bir metin eklemiş, bu eklediği metin ise, Osmanlı’da modern astronomiden bahseden ilk metin olma özelliğine sahiptir.²⁵¹

Bu dönemde İstanbul riyaziyyat ve heyet mektebinin öneminin az olduğu

²⁴⁴ Samet Arıker, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, S 8, 2015, s. 202.

²⁴⁵ Öztürk-Yıldız, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri*, s. 149-155.

²⁴⁶ Özey, “Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi”, s. 328.

²⁴⁷ Cengiz Orhonlu, “XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi’nin Atlası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 14, S 19, 1964, s. 115.

²⁴⁸ Özey, “Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi”, s. 328.

²⁴⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2666.

²⁵⁰ Unat, “Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış”, s. 416.

²⁵¹ Emre Dölen, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Bilimsel Literatürü”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 63.

durumda riyaziyat alanında Maraşlı Abdürrahim Efendi ile biraz canlanma yaşanmıştır. Kalfaoğlu ve Gelenbevi gibi riyaziyatçıları yetiştirmiştir. Sultan III. Ahmed tarafından kendisine paşalık unvanı verilmiştir.²⁵² Avrupa’da gelişen matematikle birlikte, Batı’daki matematik alanındaki eserler Türkçe’ye tercüme edilmiştir.²⁵³ Dönemin diğer matematikçileri Karahisarlı Mehmed Efendi “*Resail fil-hey’et ver-riyaziyat*” Kayserili Söylemezoğlu Abdülhalim “*Behçetül-Elbab*” dir.²⁵⁴

Hekimlik terk edilmiş, dönemin modern tıbbi Osmanlı Devleti’ne girmiş, kimyasal ilaçlar kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa’da yazılan tıp kitapları Osmanlı hekimleri tarafından incelenip, bu eserlere gerek şerhler yazılmış gerekse de ilaveler yapılmıştır. Tıpla ilgili eser verenler arasında; “*Ayaşlı Şaban Şifaî, Derviş Hazikî, Nuh Efendi ve Ahmed Efendi*” yer almaktadır. Ayrıca 1735 yılında vefat eden Ahmed Sanî, İranlı Mehmed bin Hüseyin’in “*Tuhfetül-Müminin*” adlı eserine bazı notlar ekleyerek Türkçeye çevirmiştir.²⁵⁵

Osmanlı Devleti’nde XVI. ve XVII. asırlarla birlikte XVIII. yüzyılda yetişmiş olan bestekârlarla beraber mehter musikisi doruk noktasına ulaşmış, bu dönemde Osmanlı Devleti’ne gelen elçilere yapılan törenler hem Avrupa askeri birliklerini hem de bestecilerini etkilemiştir. Aynı zamanda Rusya’yı da etkileyen mehter musikisiyle, Rusya’da Osmanlı mehterhânesine benzeyen bir teşkilat kurulmuştur. Ayrıca, dönemin padişahı Sultan III. Ahmed’in Lehistan’a bir mehter takımı hediye ettiği bilinmektedir. XVIII. asır Osmanlı mûsikîsi, “*Arap ve İran musikilerini*” de etkisi altına almıştır.²⁵⁶ Lale Devri’nin yaşandığı XVIII. asırda, mûsikî diğer sanat alanlarına göre daha fazla himaye görmüş, saraya memuriyet için alınacaklarda mûsikî bilenler tercih edilmiş ya da memuriyete alındıktan sonra mûsikî derslerini almak şartıyla alınmıştır. Bestekârlar divan, tekke, aşık gibi alanlarda, fark gözetmeksizin her alanda eser vermiştir. Dönemin ün kazanmış mûsikîşinasları arasında; “*Buhûrîzâde Mustafa İtrî*”, dini sahadaki mûsikînin büyük bestekârı olarak kabul edilen Gülşenî Şeyhi “*Derviş Ali Şîruganî, Çalakzâde Mustafa*”, Bayramî

²⁵² Mehmet H. Oryan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Matematik Bilimi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, s. 385.

²⁵³ Melek Dosay Gökdoğan, “Osmanlılarda Batılılaşma Döneminde Matematik”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, S. 391.

²⁵⁴ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2667.

²⁵⁵ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2667-2668.

²⁵⁶ Ertürk, *18. Yüzyıl Klasik Şiirinde Musiki*, s. 26-28.

şeyhi olan “*Himmetzâde Abdullah*”, Halvetî şeyhi “*Çalak Ahmed Efendi*”, ve “*Kutbünnâyî (ney sazının en kudretlisi)*” olarak anılan “*Şeyh Osman Dede*”,²⁵⁷ “*Rif’at Efendi*”, “*Kara İsmail Ağa*”, “*Yahya Nazim*”, “*Tiz-nâm Hafız Yusuf Efendi*”, “*Enfi Hasan Ağa*”, “*Zaharya*”, “*Tanbûrî Aşık Mustafa Çavuş*” dur.²⁵⁸

XVIII. asır, Osmanlı şiirinin İran edebiyatından uzaklaştığı bir dönem olmuştur.²⁵⁹ Bu asırda, İran etkisi tam anlamıyla yok olmamış, Farsça daha az, Türkçe fazla kullanılmıştır.²⁶⁰ İran kaynaklı olan mesnevi konuları bırakılıp gazeller, şarkılar, toplumsal yaşamdan ve tasavvufa yönelik mesneviler yazılmıştır.²⁶¹ XVIII. asırda musiki sahasında “*Arap ve İran mûsikisini etkileyen*” Osmanlı mûsikîsi, bu etkilenmeyi edebiyat alanında da göstermiştir. Dönemin şairleri hem aruz hem de hece vezinlerini kullanarak eserler ortaya koymuşlardır.²⁶² Sade bir dille yazılan nesir eserler ön plana çıkmıştır.²⁶³ Dönemin şairlerinin eserlerinde toplumsal yaşayış ve divan şiiri etkileşimin en yüksek olduğu bir dönem olmuştur. Nedîm, Vehbî, Nahîfî, Ahmed Neylî gibi birçok şair, o dönem İstanbul’un sanat ve eğlence hayatından esinlenerek şiirler yazmışlardır.²⁶⁴ Şeyh Ahmed’in “*Se Zebân*”, İbrahim Hâliş-i Pazarofcavî “*Mecmau’l-Emsâl*”, Mehmed Es’ad’ın “*Lehcetü’l-Lügat*”²⁶⁵ dönemin Türkçe-Farsça sözlük çalışmaları arasında yer almaktadır.

XVIII. asırda Osmanlı Devleti’nde sanat alanında değişimler meydana gelmiştir. “*Lale Devri Üslubu*” olarak bilinen bu dönemin oluşmasında etkili olan isim, Fransa’ya elçilik vazifesiyle gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’dir. Fransız sanat ve sanat anlayışına karşı yakın ilgisi, burada gördüklerini sarayda anlatması Osmanlı Devleti’nde sanat alanında yeniliğin başlamasına sebep olmuştur.²⁶⁶ Lale Devri’nin, önemli bir özelliğini teşkil eden çiçekler, bu asrın

²⁵⁷ Özcan, “Osmanlılarda Musiki”, s. 235-239.

²⁵⁸ Ali Cançelik, *XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri-Musiki İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 21.

²⁵⁹ Pala, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/İlim ve Kültür/Edebiyat/Divan Şiiri)”, s. 558.

²⁶⁰ Ertürk, *18. Yüzyıl Klasik Şiirinde Musiki*, s. 13.

²⁶¹ İskender Pala, “Lâle Devri (Edebiyat)”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , İstanbul 2003, s. 85.

²⁶² Ertürk, *18. Yüzyıl Klasik Şiirinde Musiki*, s. 28.

²⁶³ Muhammet Yelten, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/İlim ve Kültür/Edebiyat/Nesir)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, s. 564.

²⁶⁴ Pala, “Lâle Devri (Edebiyat)”, s. 84.

²⁶⁵ Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, s. 224-229.

²⁶⁶ Hicabi Gülgen, “Türk Ebru Tarihi’nde Ustalar ve Üslup Değişimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 2016, s. 156.

sanatçıları da etki altında bırakmış, süsleme sanatında birçok değişiklikler meydana gelmiştir.²⁶⁷ Osmanlı Devleti'nde ressam (musavvirler) hem sarayda hem de serbest olarak ressamlık yapmışlardır. Serbest çalışan ressam, “Şark üslubuna” dair sanatlarını icra etmişlerdir. Osmanlı ressamı, İranlı ressamla nazaran sanatlarını daha iyi icra ederek, İranlıların “şarje motifleri” yerine daha duru resimler yapmışlardır. Osmanlı sanatında Batı etkisinin arttığı bir dönem olmuştur.²⁶⁸

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri'nde (1703-1730) hızlı bir Batılılaşma sürecine girilmiştir. Mimaride, “*Barok ve Ampir*” etkiler görülmüş, cephe ve süslemeler de önem kazanmıştır.²⁶⁹ Bina yapılarında kapı, pencerelerde ilk defa klasik dönem Osmanlı mimarisinin dışına çıkmıştır.²⁷⁰ Lale Devri'nin mimarları; “*Kayserili Mehmed Ağa, Kara Ahmed Ağa, Mehmed Tahir Ağa, Hafız İbrahim Ağa, Mehmed Arif Ağa, Ahmed Nurullah Ağa İbrahim Kâmi Ağa, Mustafa Ağa ve Mehmed Emin Ağa*”²⁷¹ bulunmaktadır. Sultan III. Ahmed ve veziriazam Damad İbrahim Paşa, bu dönem yaptırdıkları saraylara, İran'la yapılan savaşlarda kazanılan zaferlerden dolayı “*âbâd*”²⁷² kelimesiyle biten isimler vermişlerdir. Buna örnek olarak, Sultan III. Ahmed için 1722 yılında Kâğıthane'de inşa ettirilen Sa'dâbad Sarayı verilebilir.²⁷³ Ayrıca, bu dönemde inşa edilen kasır ve köşkler “*Neşetâbad, Asafâbad, Hüsrevâbad, Emnâbad*”dır.²⁷⁴

2.4. Ehl-i Hiref Teşkilâtı

Ehl-i Hiref, Arapça kökenli olup, ehl “*aile, akraba, aşiret*”²⁷⁵, Hiref ise hırfet kelimesinin çoğulu olup, sanat, çalışan,²⁷⁶ “*meslekler, sanatlar, adetler*”²⁷⁷

²⁶⁷ Özgen, *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyahatnamesi Üzerinden Fransa'da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığına Etkisi*, s. 9.

²⁶⁸ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 5, s. 2672.

²⁶⁹ Selçuk Mülayim, “Osmanlı Mimarisi”, (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C 12, Çağ Yay. , İstanbul 1989, s. 497.

²⁷⁰ Emine Füsün Alioğlu, “Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sa'dâbad Camisi”, *Megaron*, C 10, S 3, s. 390.

²⁷¹ Çobanoğlu, “Osmanlılar (Sanat/Mimari Dönemler)”, s. 580.

²⁷² Âbâd: Bayındır, mamur, kalkınmış, şen, ekili, dolu, sağlıklı, düzenli, müreffeh anlamlarına gelir. Mehmet Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, Say Yay. , İstanbul 2015, s. 15.

²⁷³ Ünal Araç, “Kültürel Rekabet ve Üstünlükler Bağlamında Osmanlı-İran İlişkileri”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 32, S 1, Ankara 2015, s. 36.

²⁷⁴ Beşir Ayvazoğlu, “Lâle Devri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 5, İz Yay. , İstanbul 1996, s. 12.

²⁷⁵ Bahattin Yaman, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilâtı, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S 3, 1996, s. 273.

²⁷⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Altınpost Yay. , Balıkesir 2012, s. 544.

²⁷⁷ Bahattin Yaman, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilâtı, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S 3, 1996, s. 273.

anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde tüm esnafları karşılayan bir tabir olan Ehl-i Hiref, erbâb-ı hiref olarak da anılırdı. Çünkü Osmanlı Devleti'nde, sanat-zanaat birbirinden bağımsız değildi.²⁷⁸ Her esnaf kolunun kendine ait gelenekleri, her mesleğin ise bir pîri bulunmaktaydı. “*Hazreti Adem (A.S.) çiftçilerin, Hazreti İdris (A.S.) terzilerin, Hazreti Yusuf (A.S.) saatçilerin, Hazreti Davut (A.S.) demirci, zırhçıların, Hazreti Lokman (A.S.) hekimlerin, Hazreti Muhammed (S.A.V.) tacirlerin, Selmân-ı Fârisî berberlerin, Ahî Evran debbâğların piri*”²⁷⁹ sayılmaktaydı.

Ayrıca tüm iş ve meslek gruplarını belirtmek için hurfet kelimesinin önüne “*erbâb, ashab, ehl, esnaf*” tabirleri de konulmuştur.²⁸⁰ Saray için sanat eseri yapanlara “*saray ehl-i hiref*”, Yeniçeri Ocağı'nın gereksinimlerini karşılayanlara “*yeniçeri ehl-i hiref*” tabirleri kullanılmıştır.²⁸¹

Ehl-i Hiref Teşkilâtı Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulmuş, teşkilâtlanması ise Sultan II. Bayezid döneminde (1481-1512) başlamıştır.²⁸² Teşkilâtın mensupları, Sarayın birûn (kapıkulu) halkından olup, ilk zamanlar Hristiyan olan pençik ve devşirme acemi oğlanlar arasından seçilmiş, sonraları saray dışından yeteneğini ispat edenler arasından da seçilmişlerdir. Maaş defterlerinde, “*gılman-ı pişkeş*” olarak kaydedilen kayıtlarda başka devletlerden, beyliklerden hediye olarak Osmanlı Devleti'ne gönderilmiş sanatçılar da teşkilât içinde yer almıştır. Sadrazamların ya da beylerin hizmetinde yer alan sanatkârlar, bu kişilerin ölümü sonucunda teşkilât içine dâhil edilmişlerdir. Ayrıca fethedilen devletlerin

²⁷⁸ Sakine Akcan Ekici, *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 16; Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 544; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 1, MEB Yay. , İstanbul 1983, s. 509.

²⁷⁹ Ahmet Kala, “Esnaf”, *DİA*, C 11, TDV Yay. , İstanbul 1995, s. 423.

²⁸⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 544; Miyase Kaya Koyuncu, “Hurfet Vakfı”, (Ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), *Ahilik Ansiklopedisi*, C 1, Atalay Matbaacılık, Ankara 2014, s. 462.

²⁸¹ Tezcan, *17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Dekoratif Süslemelerin Bazı Dini Eserlere Yansıması*, s. 10.

²⁸² Pelin Filiz Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, (Uzmanlık Tezi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul 2010, s. 8; Hilal Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

saray ustaları Osmanlı sarayında görevlendirilmişlerdir.²⁸³

Önemli bir himaye merkezi konumunda olan Osmanlı Devleti'nde, XVI. asrın sonlarından itibaren “*doğudan sanatkâr getirilmesi*” azalmıştır.²⁸⁴ Nitekim XVII. asırdan itibaren devşirme sisteminin bozulmasından sonra, yençeri ocağına ve aynı zamanda Ehl-i Hiref Teşkilâtı'na Türk ailelerinden degirenler olmuştur.²⁸⁵

Sanatkârların usta başları, kalfa ve şagirdleri bulunmaktaydı.²⁸⁶ Teşkilâta alınacak olan sanatkârlar, cemaatlerde açık kadro olunca vealanlarında başarılı olanlar şagird olarak göreve başlardı. Sanatkârlara işe başladıklarına dair bir “*ibtidâ tezkeresi*” verilirdi.²⁸⁷ Şagirdler, bağlı oldukları bölüğün ustaları tarafından yetiştirilmekteydiler. Her bölüğün kendine has bir düzeni vardı.²⁸⁸ Bulunduğu bölükte başarılı olamayanlar ya da başka bir sanatta yeteneği olanlar hazinedarbaşının arzıyla başka bir bölüğe geçmekteydi.²⁸⁹ Ehl-i Hiref Teşkilâtı'nda yapılan alımlarda, üstad çocuklarına ayrıcalık tanınmış, işe alımlarda önceliğe sahip olan çocuklar, “*Müteferrika-i Ehl-i Hiref cema'âtine*” yerleştirilmişlerdir.²⁹⁰ Sanatkârlar, Topkapı Sarayı, Gelibolu Sarayı, Edirne Sarayı ve Galata Saray'larında yetiştirilmekteydi.²⁹¹ Sanatkârlar ihtiyaca göre merkeze yani Topkapı Sarayı'na gönderilmiş, teşkilâta alınan sanatkârlara odalar tahsis edilip gereksinimleri karşılanmıştır. Odaların döşenmesi için gerekli olan halı, yatak, yorgan, havlugu gibi eşyaların yanında kıyafet de verilmiştir.²⁹²

Ehl-i Hiref mensupları hazinedârbaşya, kapıkulu halkından oldukları için de orduya bağlıydılar. Bazen orduya tayin edilip görevlerini orda icra ederlerdi. Padişah

²⁸³ Hülya Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science*, Number 3, 2015, s. 281.

²⁸⁴ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 136.

²⁸⁵ Hilal Kazan, “Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ't-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI, 2004, s. 219.

²⁸⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay. , Ankara 2014, s. 445.

²⁸⁷ Kazan, “Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ't-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, s. 220.

²⁸⁸ Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, s. 10.

²⁸⁹ Fatih Özdemir, “TSMA D. 10010 Nolu Ehl-i Hiref Defteri'ne Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S 53, 2017, s. 536.

²⁹⁰ Kazan, “Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin Eğitimleri ve Görevleri”, s. 220.

²⁹¹ Kazan, “Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin Eğitimleri ve Görevleri”, s. 219.

²⁹² Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 137.

tarafından verilen tayin emri ve ruûs,²⁹³ orduda “*Piyâde Mukâbelesi Kalemi*”²⁹⁴ negönderilirdi. Ehl-i Hiref mensuplarının tayinleri, ruûsları, zamları, nakilleri gibi resmî işlemleri bağlı oldukları kalemlerdeki defterlere kaydedilerek ve tezkireleri verilirdi.²⁹⁵ Hazinedârbaşı, bu teşkilâtın alım, görev değişikliği ve terfi işlerinden sorumluydu.²⁹⁶ Hazinedarbaşının yanı sıra, teşkilâtın resmî işlerinde reisülküttab da etkin olmuştur. Teşkilât mensuplarının aldığı ücrete “*mevâcib/ulûfe*” denilmiştir.²⁹⁷ Ulufelerini Topkapı Sarayı’nın ikinci avlusunda bulunan ve günümüzde bulunmayan Divanhâne olarak bilinen yerde bölüğün kethüdası ya da bölükbaşı çağrılarak verilmiştir.²⁹⁸ Teşkilâta mensup olanlar, bu yevmiyelerini yeteneklerine ve kıdemlerine göre almışlardır.²⁹⁹ Üçer aylık (*Masar: Muharrem, Safer, Rebûlevvel; Recec: Rebûlâhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir; Reşen: Receb, Şa’bân, Ramazan; Lezez: Şevvâl, Zilkâde, Zilhicce*) alınan yevmiyelerin her birine “*kıst*” denilmiştir.³⁰⁰ Sanatkârlar yevmiyelerini kendi almışsa “*be-hod, be-dest, be-yed*” ya da “*an hızan be-hod*”, yevmiye sanatkâra ulaşmışsa “*resîd*”, eğer yevmiyelerini başkaları aracılığıyla almış ise “*be-dest-i be-yed-i*” ifadeleri kullanılmıştır.³⁰¹ Üç ayda bir yevmiye alan sanatkârlar düğünlerde, zaferlerde, yeni yapılan bir cami veya bir kasır için işledikleri işlerden dolayı in’am³⁰² almaktaydılar.³⁰³ Ayrıca cülûs törenlerinde de

²⁹³ Ruûs: Osmanlı bürokrasisinde XVI. yüzyıl sonlarına kadar birtakım resmî tayinlerin kaydedildiği defterlerdir. Recep Ahıskalı, “Ruûs”, *DİA*, C 35, TDV Yay. , İstanbul 2008, s. 272.

²⁹⁴ Piyâde Mukâbelesi Kalemi: Yeniçeri Ocağı ile cebeci, topçu ve top arabacısı ocaklarının verdikleri esâme defterlerine göre bunların maaş cetvellerini tanzim, kontrol ve muhafaza eden maliye kalemlerinden biridir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 549.

²⁹⁵ Mustafa Açıkgöz, *II. Bayezid Devri İn’amat Defteri (Muharrem-Zi’hicce 910/Haziran-Mayıs 1504-1505)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. VIII; Kazan, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ’at-ı Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, s. 221.

²⁹⁶ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 219; Filiz Çağman, “Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref”, *Türkiyemiz*, S 54, 1988, s. 11.

²⁹⁷ Kazan, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyetinin Eğitimleri ve Görevleri”, s. 221.

²⁹⁸ Bahattin Yaman-Sadık Akdemir, “1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 13, 2004, s. 88

²⁹⁹ Çağman, “Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref”, s. 14.

³⁰⁰ Kazan, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyetinin Eğitimleri ve Görevleri”, s. 221; Özdemir, “TSMA D. 10010 Nolu Ehl-i Hiref Defteri’ne Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, s. 537.

³⁰¹ Özdemir, “TSMA D. 10010 Nolu Ehl-i Hiref Defteri’ne Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, s. 537; Kazan, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyetinin Eğitimleri ve Görevleri”, s. 223.

³⁰² İn’am; Osmanlı Devleti’nde, ilim ve sanat erbabına, dini zümre mensup olanlara, fakirlere, Haremeyn ileri gelenlerine ve halkına, hânedana mensup şehzadelere ve sultanlara, devlet görevlilerine, yabancı hükümdarlara ve bunların yakınlarına, elçi ve misafirlere takdir veya ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilen bahşış, hediye ve maddi destektir. İlim ve sanatla uğraşanlar, ortaya koydukları eserleri padişaha takdim edince in’am alırlardı. Filiz Karaca, “İn’am”, *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 259.

bahşiş almaktaydılar.³⁰⁴ Erbâb-ı hiref; yabancı elçilerin karşılanma törenleri³⁰⁵ ve İstanbul'un dışına tayin olunanlara hazırlanan uğurlama törenlerine katılırlardı.³⁰⁶

Osmanlı Devleti'nin bütçe kayıtlarına da yansıyan Ehl-i Hiref Teşkilâtı'na ödenen miktarlar bulunmaktadır. 1524-1525 yılına ait teşkilata ödenen maaş 1.412.916,³⁰⁷ 1527-1528 yılına ait teşkilata ödenen maaş 1.422.726,³⁰⁸ 1547-1548 yılına ait teşkilâta ödenen meblağ 2.653.874,³⁰⁹ 1567-1568 malî yılına ait teşkilata ödenen meblağ³¹⁰ 1589-1590 yılına ait teşkilâta ödenen meblağ 13.839.617,³¹¹ 1660-1661 mali yılına ait teşkilâta ödenen meblağ 1.368.032,³¹² 1669-1670 yılına ait teşkilâtına ödenen meblağ 1.228.732³¹³ akçedir.

Teşkilâtta yer alan cema'âtler şunlardır: “*Cema'ât-i Abâ-yı Bafân, Cema'ât-i Anberîne, Cema'ât-i Buhurciyan, Cema'ât-i Cameşuyân, Cema'ât-i Camgerân, Cema'ât-i Cerrâhîn, Cema'ât-i Çarağciyan, Cema'ât-i Çilingerân, Cema'ât-i Debbağın, Cema'ât-i Destvane-i, Cema'ât-i Dimeşkigerân, Cema'ât-i Hakkakân, Cema'ât-i Harrafîn, Cema'ât-i Kadife Bafân, Cema'ât-i Kalice Bafân, Cema'ât-i Kardegerân ve Sühengerân, Cema'ât-i Kaşigerân, Cema'ât-i Kâtiban-ı Kütüb, Cema'ât-i Kazganyân, Cema'ât-i Kazzazân, Cema'ât-i Keçeciyan, Cema'ât-i Kehhalân, Cema'ât-i Kemangerân, Cema'ât-i Kemha Bafân, Cema'ât-i Küftegerân,*

³⁰³ Sakine Akcan Ekici, *III. Mehmet Döneminde 1596-1601 Tarihleri Arası Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Sanatkârlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 15-16.

³⁰⁴ Neslihan Süleyman, *XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Saray Sanatkârları (TSMA d. 1435 ve Mad 7443 Numaralı Defterlerin Değerlendirilmesi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 12; Kazan, “Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, s. 222.

³⁰⁵ Kazan, “Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, s. 214.

³⁰⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (Haz. Mehmet İpşirli), C 2, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 621, 639, 815, 841.

³⁰⁷ Halil Sahillioğlu, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM*, İstanbul 1982-1983, s. 415-422.

³⁰⁸ Ömer Lütfi Barkan, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İÜİFM*, 15, 1-4, İstanbul 1953-1954, s. 251-329.

³⁰⁹ Ömer Lütfi Barkan, “954-955 (1547-1548) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM*, 19, 1-4, İstanbul 1960, 219-276.

³¹⁰ Ömer Lütfi Barkan, “H. 974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM*, C. XV, 1955, s. 277-332.

³¹¹ Kadir Arslanboğa, “1589-1590 Malî Yılına Ait Osmanlı Bütçesinin Oluşturulması ve İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, 2013, s. 119.

³¹² Ömer Lütfi Barkan, “1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese”, *İÜİFM*, 17, 1-4, İstanbul 1955-1956, s. 225-303.

³¹³ Ömer Lütfi Barkan, “1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri”, *İÜİFM*, 17, 1-4, 1955, 304-307.

Cema'ât-i Kuştigerân, Cema'ât-i Külahdûzan, Cema'ât-i Muzedûzan, Cema'ât-i Mücellidân, Mürekkepçiyân, Cema'ât-i Müteferrika-i Ehl-i Hiref, Cema'ât-i Nalçeciyân, Cema'ât-i Nakkaşân, Cema'ât-i Nakşibendân, Cema'ât-i Neccarân, Cema'ât-i Niyamgerân, Cema'ât-i Pustindûzan, Cema'ât-i Saatçiyân, Cema'ât-i Saztırâşân, Cema'ât-i Serracini Rahta-i Enderun, Cema'ât-i Sikkekenân, Cema'ât-i Simkeşân, Cema'ât-i Siperdûzan, Cema'ât-i Sorguççiyân, Cema'ât-i Şemşirgerân, Cema'ât-i Telatinciye, Cema'ât-i Tirgerân, Cema'ât-i Topcıyan-ı Âhen, Cema'ât-i Tüfenkciyân, Cema'ât-i Zerdûzan, Cema'ât-i Zergerân, Cema'ât-i Zerkubân, Cema'ât-i Zernişânîyân, Cema'ât-i Zırhcıyan-ı Kundakçiyân"dır.³¹⁴ Ancak XVIII. asrın ikinci yarısında teşkilâtın bünyesinde; "*Cema'ât-i Kûftegerân, Cema'ât-i Anbirine, Cema'ât-i Bozdoğâni, Cema'ât-i Çilingirân, Cema'ât-i Topcıyan-ı Âhen, Cema'ât-i Tüfenkçiyân, Cema'ât-i Kâşigerân ve Cema'ât-i Destvane-i*" cemaatleri yer almamıştır.³¹⁵ Sanatkâr gruplarının yer aldığı bu cema'âtlerin isimleri çoğunlukla Farsça olarak yazılmıştır.³¹⁶ İran'dan gelen zanaatkârların yer aldığı cema'âtler ise *Cema'ât-i Nakkaşân, Cema'ât-i Zergerân, Cema'ât-i Simkeşân, Cema'ât-i Hakkakân, Cema'ât-i Kâtiban-ı Kütüb, Cema'ât-i Zerdûzan, Cema'ât-i Cerrâhîn, Cema'ât-i Pustindûzan, Cema'ât-i Kûftegerân, Cema'ât-i Şemşirgerân, Cema'ât-i Kardegerân ve Sühengerân, Cema'ât-i Kazganyan, Cema'ât-i Ababâfan, Cema'ât-i Müteferrika-i Ehl-i Hiref, Cema'ât-i Camgerân, Cema'ât-i Kazzazan, Cema'ât-i Kuştigerân, Cema'ât-i Kaşigerân, Cema'ât-i Zernişânîyân, Cema'ât-i Siperdûzan, Cema'ât-i Muzedûzan, Cema'ât-i Dimeşkigerân*'dır.

Teşkilâtta hiyerarşi; "*ser-sanatkâr, ser-bölük, ser-oda-i evvel, ser-oda-i sâni ve kethüda*" şeklindedir. Ancak, "*ser-oda-i evvel*" ve "*ser-oda-i sâni*" vazifelendirilmeleri yalnızca nakkaşlar cema'âtinde bulunmuştur. Birinci oda ve ikinci oda anlamına gelmektedir. Bu durumda, nakkaşların bir değil, birden fazla odada çalıştığını göstermektedir.³¹⁷

Sanatkârların vazifelerinden ayrılmaları ise herhangi bir rahatsızlık,

³¹⁴ Yaman, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilâtı, s.279-289; Kazan, "Topkapı Sarayı'nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri", s. 215-216.

³¹⁵ Yaman, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilâtı, s. 278.

³¹⁶ Özdemir, "TSMA D. 10010 Nolu Ehl-i Hiref Defteri'ne Göre Osmanlı Saray Sanatkârları", s. 536.

³¹⁷ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 136.

verimsizlik ya da vefat etmeleriyle son bulmuştur. Verimsiz olan sanatkârlar başka bölüklere gönderilerek farklı işler verilmiştir.³¹⁸ Vefat eden sanatkârın isminin üzerine “*müteveffâ*” diye keşide çekilerek yerine yeni bir sanatkâr getirilirdi.³¹⁹ Cema’ât içinde vefat eden birinin yevmiyesi, teşkilât içinde bulunan dürüst ve işlerinde başarılı olanlara³²⁰ ya da vefat eden sanatkârın yerine “*gedik*” denilen yeni bir sanatkâr alınarak ücret ona verilirdi.³²¹

Yapılan ek işler karşılığında ek bir ücret daha verilmiştir. Örneğin; Ehl-i Hiref Teşkilâtı’na bağlı olan nakkaş Melek Ahmed Tebrizi’ye yaptığı işten dolayı iki bin akçe verilmiştir.³²² Sanatkârların yevmiye artışlarına “*terakkî*” denilmiştir.³²³ Saray ya da padişah için hazırlanacak olan eserlerin siparişlerini “*teberdaran-ı zülüfliyan*” aracılığıyla almışlardır.³²⁴ Siparişlerin tamamlanıp padişaha teslim edilmesinin ardından malzeme parasının dışında, sanatkârın emeği için “*üstadiye*” adında bir ödeme yapılmıştır.³²⁵

Osmanlı Devleti’nde esnaf denilen sanat ehli, devlete ait olan iş ve bu iş yerlerinde çalışanlarla, serbest çalışanlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Devlete ait olan iş yerlerinde maaş alarak çalışanlara “*ehl-i hirefi hâssa*” denilmiştir. Bunlar üzerinde doğrudan kontrolü sağlayan devlet, loncalara bağlı olanlar üzerinde ise dolaylı bir kontrol sistemi bulunmaktaydı.³²⁶ Bir eser yapımının yoğun olduğu zamanlarda ya da Ehl-i Hiref topluluğunda bu iş için uygun kişi yok ise çarşı esnafı arasında ücret karşılığı usta çalıştırılırdı.³²⁷ Osmanlı’daki her esnafın bir vakıf sandığı bulunmaktaydı. Çünkü esnafar arasında birliği ve dayanışmayı sağlayan

³¹⁸ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 137.

³¹⁹ Kazan, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ’at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, s. 221;

³²⁰ Kazan, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ’at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, s. 222.

³²¹ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 139.

³²² Süleyman Kırımtayfı, *XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilâtı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 12.

³²³ Kazan, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyetinin (Cemâ’at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, s. 222.

³²⁴ Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, s. 284.

³²⁵ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 139.

³²⁶ Kala, “Esnaf”, s. 423-424.

³²⁷ Çiçek Derman, “Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, (Ed. Hasan Celâl Güzel-Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 6, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 2002, s. 700.

“*esnaf kesesi, esnaf orta sandığı, esnaf sandığı ya da esnaf vakfı*” olarak bilinen ortak fondur.³²⁸ Osmanlı Devleti’nde saray şenliklerinde, alay geçişleri yapan esnaflar, gösteri yapıp hediyelerini sunmuşlardır. Bu hediyelerini esnaf kethüdaları aracılığıyla takdim etmişlerdir. Esnaf birlikleri hediyelerini takdim etmeden önce resmî geçit ve kendi alanlarıyla ilgili gösterilerini yaptıktan sonra, padişaha duanın ardından hediyelerini vermişlerdir. Her esnaf kolunun bayrağı ve sancağı bulunmaktaydı.³²⁹

Ehl-i Hiref Teşkilâtı’nın en kalabalık olduğu dönem XVI. asır olmakla birlikte, daha sonraki yüzyıllarda teşkilâtın mensupları giderek azalmış ve XVIII. yüzyılın sona ermesiyle birlikte teşkilât işlevini yitirmiştir.³³⁰

³²⁸ Koyuncu, “Hirfet Vakfı”, s. 462.

³²⁹ Aslan, *Osmanlı Saray Düğünlerinde Esnaf Alayları*, s. 27-29.

³³⁰ Kırımtayyf, *XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilâtı*, s. 36.

BÖLÜM III OSMANLI DEVLETİ'NE İRAN'DAN GELEN ÂLİMLER ve ZANAATKÂRLAR

3.1. Âlimlerin ve Zanaatkârların Geliş Sebepleri

İranlı âlimlerin ve zanaatkârların göç etme sebeplerinin başında, İran topraklarında 1501 yılında kurulan Şîî Safevi Devleti'nin Sünnî kesime yapmış olduğu baskı gelmektedir. Bu baskı neticesinde âlimler ve zanaatkârlar göç etmek zorunda kalmıştır. Âlimlerin ve zanaatkârların göç yeri olarak Osmanlı Devleti'ni tercih etmelerinin sebepleri ise, Osmanlı Devleti'nin Sünnî olması, iki ülkenin coğrafi yakınlığı, Osmanlı Devleti'nin ilim insanlarına verdiği destek etkili olmuştur.³³¹

Herat, Tebriz ve Kazvin, Safevi Devleti'nin kurulmasından önce, Nakşibendîyye tarikatının faaliyet gösterdiği önemli merkezlerdendi. Ancak Safevi Devleti'nin kurulmasından sonra, Şah İsmail'in Sünnîlere yönelik baskılarına maruz kalan tarikat mensupları göç etmek zorunda kalmışlardır. Şah İsmail'in baskıları sadece Sünnî menşeli olan bu tarikatları yok etmek değildi. Şahın amacı tarikatların toplum üzerindeki etkisini yok etmektir.³³² Safevilerin baskısı sonucunda birçok Halvetîyye mensubu XVI. asrın başlarında Azerbaycan'dan Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir. Osmanlı Devleti, Safeviyye tarikatını çok iyi bilen bu tarikat mensuplarını, Safevilere karşı bir güç olarak görmüştür. Böylece Halvetîyye tarikatı mensupları ile Safevi Devleti'nin Sünnîlere yaptığı zulümleri halka anlatılacak, Osmanlı Devleti toplum içindeki Kızılbaş tehlikesini diri tutacak ve halkın Sünnîleşmesi sağlanmış olacaktı. Bu konuda büyük rol oynayan Halvetî şeyh ve halifeleri, halkın hem devlete hem de Sünnîliğe olan bağlılıklarını arttırdığı arttırmıştır. Safeviyye tarikatına bağlı olanlarda da eskiye göre bir azalma meydana gelmesinde önemli rolleri olmuştur.³³³

Yavuz Sultan Selim'in, Safevi Devleti'ne karşı kazandığı 1514 yılındaki

³³¹ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s.212.

³³² Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İnsan Yay. , İstanbul 2007, s. 195-199.

³³³ Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri", s. 277-279.

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Heratlı sanatçılar padişahasıgınmıştır.³³⁴ Ayrıca, Tebrizli sanatkârları bir ferman çıkarıp, sürgün olarak İstanbul'a göndermiştir.³³⁵ Sultan Selim'in, Tebriz'den sürgün ettiği bu kâfile, 7-27 Safer/921 (23 Mart-12 Nisan 1515) tarihli bir defterde Tebriz'den Amasya'ya gönderildikten sonra İstanbul'a sürgün edilenler³³⁶ ve aynı zamanda Tebriz'densatın alınanlar³³⁷ olarak kaydedilmiştir.

Tebriz'den Amasya'ya gönderilenlerin içinde âlimler, zanaatkârlar olduğu gibi,³³⁸ kâfilede tüccarlar, kadınlar ve çocuklar da yer almıştır. Tebriz'den sürgün edilip İstanbul'a gönderilenler Farsça olarak kaleme alınmış bir deftere kaydedilmiştir. Bu kayıta söz konusu kişilerin mesleklerini ve kimin gözetiminde gönderildiklerini de bulmak mümkündür.³³⁹

Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'den sürgün yoluyla Amasya'ya göndermiş olduğu âlimler ve zanaatkârların sayısı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu sayıyı 1000,³⁴⁰ 3000³⁴¹ olarak belirtenler olduğu gibi, bu sayı kişi olarak değil 1000 hane olarak da kabul edenler olmuştur.³⁴² Muhtemelen, kaynaklarda belirtilen 1000 rakamı, aileleriyle birlikte zikredilmiştir. Safevi tarihi kaynakları arasında yer alan Abdi Beğ Şirâzî'nin "*Tekmiletü'l-Ahbâr*" adlı eserinde, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nin (1514) ardından Tebriz'e girişi ve burada bulunan âlimleri ve zanaatkârları İstanbul'a gönderdiğine dair bilgilerin yer aldığı tek Safevi kaynağı olan eserde; âlimlerin ve zanaatkârların Osmanlı'ya gidişi belirtilmişse de³⁴³ isimleri

³³⁴ Betül Coşkun, *15. YY. ile 20. YY. Arasında Türk Tezhip Sanatında Gül Motifi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 8.

³³⁵ Celâl-Zade Mustafa, *Selim-nâme*, s. 155.

³³⁶ Hüseyin Arslan, *16. Y.y. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yay. , İstanbul 2001, s. 325-333.

³³⁷ Ertan Gökmen, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", *Türk Kültürü*, S. 407, Ankara 1997, s. 151.

³³⁸ İncelik, *Devlet-i 'Aliyye*, C 1, s. 138.

³³⁹ Arslan, *16. Y.y. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 325-333.

³⁴⁰ Yavuz Ercan, "Yavuz Sultan Selim Dönemi", (Ed. Hasan Celâl Güzel-Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 5, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 2002, s. 690; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 13; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 2, s. 736.

³⁴¹ Bilal Dedeyev-Tofıgh Necefli-Ramazan Uslu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Baş Mimarlığa Kadar Yükselen Tebrizli Mimar Ali'nin Hayatı ve Eserleri", *Turkish Studies*, Volume 9/4, Ankara 2014, s. 329.

³⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 2, s. 269; Beşir Ayvazoğlu, "Valide Alayı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 2, İz Yay. , İstanbul 1999, s. 192.

³⁴³ Gündüz, *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*, s. 38.

ve sayıları hakkında bilgi yer almamaktadır.³⁴⁴

Kanuni Sultan Süleyman, İran (Tebriz) Seferi'nden sonra (1548)³⁴⁵ burada bulunan halı sanatkârlarını getirmiştir.³⁴⁶ Sultan IV. Murad Revan (1635) ve Bağdat Seferleri'nden (1638) sonra bazı âlimleri İstanbul'a göndermiştir.³⁴⁷ Ayrıca Sultan III. Murad döneminde Osmanlı-Safevi savaşlarının başlamasının ardından, birçok Safevi aydın kesimi ve bürokratı Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.³⁴⁸

Âlimlerin ve zanaatkârların, göç ve sürgün yoluyla gelmelerinin yanında, ekonomik şartlar da etkili olmuştur. Daha yüksek gelir elde etmek amacıyla kendi istekleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne gelmiştir.³⁴⁹ Nitekim Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hıref Teşkilâtı'nda yer alan sanatkârlar, üç ayda bir aldıkları yevmiyeleri dışında, teşkilât içindeki çalışma şartları ve barınma, giyinme ihtiyaçlarının karşılanması, hac vazifeleri için verilen ücretler, yine yaptıkları işlerden dolayı aldıkları ek ücretler, bahşişler, bunların yanında sanatkârlara belli bir oranda ulaşım, taşıma ve et gereksinimleri için “at, katır, deve, koyun, keçi” gibi hayvanların da verilmesi ve davet edilerek gelen sanatkârların aileleri için ev ücreti de verilmiştir.³⁵⁰

3.2. Âlimler

Bu çalışmada âlimler başlığı içinde Osmanlı Devleti'ne gelen İranlı kadırlara, müderrislere, müftülere, müezzinlere şeyhlere, şairlere ve fennî alandaki âlimlere değinilecektir. Bunun yanındazikredilen alanlarla ilgili bilgiler vererek, Osmanlı Devleti'ndeki görevlerinin yanında İran'daki görev alanları verilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen kadı sayısı 20, müderris 38, müftü 2, müezzin 1, şeyh 7,

³⁴⁴ Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmiletü'l-Ahbâr (Başlangıcından 1571'e Kadar Safevilerin Tarihi)*, (Terc. Ed. Şefaattin Deniz-Hasan Asadî), Bilge Kültür Sanat Yay. , İstanbul 2019, s. 49.

³⁴⁵ Bilal Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S 81, 2017, s. 102; Sema Göktuna, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Mushaflarda 16. Yüzyıl Zahriye Tezhibi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 13.

³⁴⁶ Tezcan, 17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Dekoratif Süslemelerin Bazı Dini Eserlere Yansıması, s. 11.

³⁴⁷ Özcan, “Musikî” (Osmanlılar), s. 575. ; Alaeddin Yavaşca, “Osmanlı ve Mûsikî”, *I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , 2004, s. 155

³⁴⁸ Lale Uluç, “On Altıncı Yüzyılda Osmanlı-Safevi Kültürel İlişkileri Çerçevesinde Nakkaşhânenin Önemi”, *Doğubatu Düşünce Dergisi*, Ankara 2010, s. 31.

³⁴⁹ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 752,

³⁵⁰ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 139-140.

şair 86 ve diğer ilimler (Fennî) 6 olmak üzere toplamda 160 âlim olmakla beraber, bazı âlimlerle ilgili tespit edilen bilgiler az olmuştur.

3.2.1. Kadılar

Kadı, Osmanlı Devleti'nde kazâ idaresinden sorumlu ve hukukî vazifesinin yanında aynı zamanda “*beledî, askerî, malî*” işlerini yürütmüştür.³⁵¹ Kadı olmak isteyen adaylar, padişahın huzurunda sınava tabi tutulurken, XVIII. asırda kazasker huzurunda sınava girmişlerdir.³⁵² Beylerbeyi ve Sancakbeyi sefere çıktığında kadıyı yerlerine bırakmışlardır.³⁵³ Kadının İran'daki vazifealanı ise nikâh, boşanma, vasiyet ve yetimlerin mallarını korumaktır. Kadının yargı alanındaki yetkileri sınırlı olmakla beraber, mahkeme şeriat usulüne göre yönetilmekle birlikte mahkeme kadılarının yetki alanı altındaydı.³⁵⁴ Tespit edilen kadı sayısı 20'dir.

Abdülgafûr Efendi

İranlı bir tacirin oğlu olan Abdülgafûr Efendi'nin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmemektedir. “*Kadı, şehzade defterdârlığı, dördüncü defterdâr (1566-1567), Anadolu defterdârı ve Bursa beyi*” görevlerinde bulunmuştur. Bursa'da vefat etmiştir.³⁵⁵

Hüseyin Bikâsî

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen Hüseyin Bikâsî, Gilan'dan gelmiştir. Hocalık ve kadılık yapmış, 1601'de vefat etmiştir.³⁵⁶

Hanefi Muhammed (Mehmed) Efendi

Nahcivanlı olan Hanefi Muhammed, göç edip gelmiştir. Müderris ve daha sonra da molla olmuş, 1648 yılında Anadolu Kazaskeri, 1651 yılında Rumeli Kazaskeri olan Hanefi Muhammed Efendi, 1652 yılında bu vazifesinden

³⁵¹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 363.

³⁵² Şeniz Anbarlı Bozatay, “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C 6, S 10, 2014, s. 82.

³⁵³ İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme Dergisi*, C 9, S 1, 1976, s. 96.

³⁵⁴ Zülfiye Veliyeva, *Safevi Devlet Teşkilatı (Tezkiretü'l-Mülük'e Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 410-411.

³⁵⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 1, (Yayına Haz. Nuri Akbayan), Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul 1996, s. 107.

³⁵⁶ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 239.

azledilmiştir. 1656’da şeyhülislâm olmuş fakat bu vazifesinden de azledilmiş, 1658 yılında vefat etmiştir.³⁵⁷

Itrî Mehmed Efendi

Safevi Şahı Şah Tahmasb zamanında (1587-1629) göç edip gelen Itrî Mehmed Efendi Şirazlı’dır.³⁵⁸ Müderris ve kadı olan Itrî Efendi, 1623 yılında Ergene kadılığı iken vazifesinde iken vefat etmiştir. Aynı zamanda hattat ve şairdir.³⁵⁹

Iyanî

Osmanlı Devleti’ne geliş tarihi bilinmeyen Iyanî’nin namı Mehmed’dir. Babası Acem Hasan olarak tanınmıştır. Edirne’de Kadı Medresesi’nin banisi olan babasının medresesinde müderris, sonra da Anadolu’da kadılık yapmıştır. Ardından Diyarbakir’de Pasin Ovası’nda kadılık yapan Iyanî, Kızılbaşlara esir düşmüştür. Şah Tahmasb’ın nişancısı olarak görev yapan bu zat aynı zamanda şairdir.³⁶⁰

Kıvâmü’-d-dîn Yusuf Efendi

Asıl adı “*Kıvâmü’-d-dîn Yusuf ibn el-Hasan el-Hüseynî er-Rûmî*”³⁶¹ olan Yusuf Efendi Şirazlı’dır. Bağdat Kadılığı vazifesinde bulunmuş, Şiîliğin ortaya çıkmasıyla Anadolu’ya gelmiştir.³⁶² İstanbul Ali Paşa, Edirne Üç Şerefeli³⁶³ Medreseleri’nin birinde müderrislik görevinde bulunduktan sonra, Bursa’da kadılık yapmış, ancak bu vazifesinden azledilmiştir.³⁶⁴ Kıvâmü’-d-dîn Efendi, Sahn-ı Semân’da müderrislik yaptığı dönemde 1514 yılında vefat etmiştir.³⁶⁵ Mehmed Süreyya vefat tarihini 1512 olarak vermiştir.³⁶⁶ “*Bağdat Kadısı*” olarak tanınan Kıvâmü’-d-dîn’in, “*Ahkâm el-Salâtîn (Padişahların Kuralları)*”,³⁶⁷ “*Risâletün fi’l-*

³⁵⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 605.

³⁵⁸ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 238.

³⁵⁹ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 733.

³⁶⁰ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C 2, TTK Yay. , Ankara 2014, s. 706; Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 2018, s. 492.

³⁶¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 1, (Ter. Ed. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul 2013, s. 67.

³⁶² Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 889.

³⁶³ Üç Şerefeli Medresesi: Edirne’de XV. yüzyılın ilk yarısında, Sultan II. Murad tarafından Mimar Muslihuddin’e inşa ettirilen camidir. N. Çiçek Akçıl, “Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi”, *DİA*, C 42, TDV Yay. , İstanbul 2012, s. 277.

³⁶⁴ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik, Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri*, (Arapça’dan Osmanlıca’ya Neşr. Abdülkadir Özcan), C 1, Çağrı Yay. , İstanbul 1989, s. 316.

³⁶⁵ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik*, s. 316-317.

³⁶⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 889.

³⁶⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 1, s. 67.

*Ağlâti'l-Hissiyye (Duyu Hataları Hakkında Risale)*³⁶⁸ adlı eseri bulunmaktadır. Ayrıca Tefsire dair bir kitabı ve haşiyeleri olan Kıvâmü'd-dîn Yusuf Efendi'nin, Hüsâmeddin Efendi ve Şemseddin Efendi (Bağdadîzâde) adında iki oğlu vardır.³⁶⁹

Mevla Şerafeddin

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra Anadolu'ya gelen Mevla Şerafeddin ilk olarak Abdurrahman Paşa Medresesi'nde hocalık yapmış, daha sonra Amasya'da kadılık yapmış ve 1600'de vefat etmiştir.³⁷⁰

Mevla Şerif

1695 tarihinde gelen Mevla Şerif Şirvanlı'dır. İlk olarak Ayasofya Medresesi'nde sonra da İstanbul'da kadılık yapmıştır.³⁷¹ Vefat tarihi bilinmemektedir.

Masum Efendi

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen âlim, Horasanlı'dır. 1598 yılında ordu kadısı olmuştur. Masum Efendi, İbrahim Paşa'nın (Sultan II. Selim dönemi) tezkirecisi olmuştur. 1600 yılında "*Yenişehir Mollası*" olmuş, fakat 1601 yılında bu vazifesinden azledilmiştir. 1602 yılında vefat eden ve aynı zamanda şair olan Masum Efendi, Farsça ve Türkçe şiirler de yazmıştır.³⁷²

Muhammed b. Süleyman b. Muhammed

Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) gelmiş, 1583'de "*Canbâziye Medresesi*"nde hocalık yapmış, ardından Kayseri ve Halep kadılıklarına tayin edilen Muhammed b. Süleyman, daha sonra kazasker olmuş, 1617'de vefat etmiştir.³⁷³

Molla Acem-i Nâ-Kabul

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen âlim 1622 yılında Trablus-ı Şam kadılığı vazifesinde bulunmuştur.³⁷⁴ Zatin vefat tarihi bilinmemektedir.

³⁶⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 2, s. 691.

³⁶⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C 3, s. 889.

³⁷⁰ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 237.

³⁷¹ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 236.

³⁷² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C 3, s. 932.

³⁷³ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 238.

³⁷⁴ Nev'îzâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şakaik*, Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, (Arapça'dan Osmanlıca'ya Neşr. Abdülkadir Özcan), C 2, Çağrı Yay. , İstanbul 1989, s. 699.

Muhyiddin Muhammed b. Abdülevvel Kazvinî

Sultan II. Bayezid döneminde (1481-1512) gelmiş, Sahn-ı Seman, Mustafa Paşa ve Manisa'da hocalık yapmıştır. Bunun yanında Halep ve İstanbul'da da kadılık yapan Kazvinî, 1555 (ya da 1559)'te vefat etmiştir. İcî'nin³⁷⁵ “*Mevakıf*”ı ve Secâvendî'nin³⁷⁶ “*Ferâyiz*”i eserlerinin üzerine tefsirler yazmıştır.³⁷⁷ Ayrıca “*Risâletün fî Kat'i'l-Yed (El Kesme Hakkında Bir Risale)*” adlı eseri bulunmaktadır. Bu eserini İbrahim Paşa'ya hediye etmiştir.³⁷⁸

Muhyiddin Mehmed Efendi (Mevlana Mehmed bin Abdülevvel-i Tebrizî)

Asıl adı “*Muhyiddin Mehmed b. Abdülevvel-i Tebrizî*” olan müderris, Tebrizli'dir.³⁷⁹ Saçlarının uzunluğundan dolayı “*Emir Gîsûdar*”³⁸⁰-*Saçlı Emir*”³⁸¹ olarak anılmıştır. Sultan II. Bayezid döneminde göç edip gelmiştir. Siroz'da kadılık yapmıştır. Daha sonra Sahn-ı Seman müderrisi, Halep ve Şam kadıllığı vazifelerinde bulunmuştur. 1551 yılında İstanbul kadılığı yapmış, 1556'da da vefat etmiştir.³⁸²

Muhyiddin Acemî

Safevî Devleti'nin kuruluşundan sonra gelmiştir.³⁸³ Sahn-ı Seman Medresesi'nde hocalık, Edirne'de de kadılık yapmış, 1508 yılında vefat etmiştir. “*Sadrü's-Şeria*” adında risalesi vardır.³⁸⁴

Muinüddîn Eşref (Mirza Mahdum Şerifi)

Tebriz'de öğrenim görmüş, Şah II. İsmail'in (1576-1577) nedimi³⁸⁵ olmuş, 1546 yılında da Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Bir süre sonra İran'a geri dönmüş, Şah

³⁷⁵ İcî (Adudüddin): Şiraz yakınlarındaki İc'de doğmuştur. İc'de yetiştikten sonra önce Şiraz'a ardından İlhanlıların başkenti olan Sultaniye'ye gitmiştir. Tahsin Görgün, “İcî (Adudüddin)”, *DİA*, C 21, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 410.

³⁷⁶ Secâvendî: Hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Belh ile Gazne arasında yer alan Bâmiyân ve Sekâvend'den ya da Sistan'a yakın bir köyden olduğu bilinmektedir. Ahmet Özel, “Secâvendî (Muhammed b. Muhammed)”, *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 266.

³⁷⁷ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 234.

³⁷⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 2, s. 719.

³⁷⁹ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s.482.

³⁸⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1110.

³⁸¹ Mehmed Mecdî Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s. 483.

³⁸² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1110; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s. 482; Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühû'l-Ahbâr*, TTK Yay. , Ankara 2009, s. 375.

³⁸³ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s.225-236.

³⁸⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1104; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s. 318-319; Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 236.

³⁸⁵ Nedim: Hükümdarların yakın sohbet arkadaşlarıdır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 513.

II. İsmail döneminde “*sadru’l-ulemâ*”ve “*nakibüleşraf*” olmuştur. Ancak, Şah II. İsmail’in öldürülmesinin ardından, dönemin Şehrizor valisi olan Mahmud Paşa’ya sığınmış, İstanbul’a gönderilmiştir. 1565 yılında hacca gitmiş, daha sonra “*Diyarbakir, Bağdad, Trablusgarb, Medine ve Mekke mollası*” olmuştur. 1585’te de nakibüleşraf olmuştur. 1586 yılında vefat eden annesinin Mekke’de defnedilmesini isteyen Muinüddîn Eşref, “*Rumeli kazaskerliği payesiyle şeyhülharemlik*”³⁸⁶ ile medine ve Mekke’ye molla olmuştur. Fıkıh, riyâziye ve nücûm ilimlerine hâkim ve aynı zamanda şair olan Muinüddîn Eşref, 1587 yılında vefat etmiştir.³⁸⁷ Tofigh Heiderzadeh; Müinüddîn Eşref’in Sünnî olduğunu, dönemin Safevi Şahı Tahmasb (1524-1576) tarafından itibar görmeyip, 1574 yılında Osmanlı Devleti’ne geldiğini ve II. Şah İsmail zamanında İran’a döndüğünü, ancak II. Şah İsmail’in vefatından sonra tekrardan İstanbul’a gelip “*Diyarbakir, Bağdat, Medine ve Mekke*” de kadılık yaptığını, 1587’de de vefat ettiğini belirtmektedir.³⁸⁸

Mehmed Hakîmî

Kazvin’in Ebher kasabasından olan Hakîmî, kadı ve aynı zamanda şairdir. Safevi Devleti’nin kurulmasıyla birlikte Şah İsmail’in Sünnî tebaaya yaptığı baskı sebebiyle Diyarbakir’e göç etmiş, şair Muslihiddin Larî’nin hizmetine girmiştir. Larî’nin vefatından sonra İstanbul’a gelmiş, 1617’de vefat etmiştir.³⁸⁹

Mutahhar Efendi

Osmanlı Devleti’ne geliş tarihi belli olmayan Mutahhar Efendi, Şirvanlı’dır. Hoca Sadeddin’e tezkireci olmuş, daha sonra Mekke, Mısır, Edirne ve Galata mollası olan Mutahhar Efendi, 1624 yılında vefat etmiştir.³⁹⁰

Seyyid Lokman Urmevî

Azerbaycan’ın Urmiye kasabasından olan Seyyid Lokman Urmevî,³⁹¹ Kanuni Sultan Süleyman’ın 1548 yılında (İran Seferi) Safevi Devleti üzerine düzenlediği

³⁸⁶ Şeyhülharemlik: Mescid-i Haram ile Mescid-i Nebvî’de ders veren tanınmış âlimlere, buralarda görev yapan hizmetlilerden sorumlu kişilere, ayrıca Mekke ve Medine’nin yönetimini üstlenen kimselere verilen unvandır. Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Şeyhülharemlik”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 90.

³⁸⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1112.

³⁸⁸ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 238.

³⁸⁹ Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Yay. , Erzurum 2013, s. 294

³⁹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1211; Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 238.

seferinde Halep'te kışladığı zamanda babasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne gelip, Hasankeyf'te “*tımar eri*” olan amcasının yanına gelmişlerdir.³⁹² 1563 yılında Musul'un Harir kasabasında kadılık yapmış, 1569 yılında şehnâmecî olarak tayin edilmiştir. Sultan III. Murad döneminde baş kâtib olarak görev alan Urnevî, 1595 yılında bu görevinden alınıp kenar defterdârlığına³⁹³ getirilmiş, 1601 yılında da vefat etmiştir.³⁹⁴ Sultan II. Selim dönemini kapsayan “*Şehnâme*”, Sultan III. Murad dönemini (1574-1595) ele aldığı “*Şehinşahnâme (Şemâilnâme)*” adlı eserleri bulunan Seyyid Lokman, Fethullah Arifi'nin yazmaya başladığı ve Derviş Şeyh Mehmed'in devam ettiği fakat vefatından dolayı tamamlayamadığı “*Hünernâme*” adlı Osmanlı tarihini tamamlamıştır.³⁹⁵

Şemseddin Ahmed Ensârî

1562 yılında eğitim amacıyla gelmiş, eğitimini bitirdikten sonra da Halep, Edirne ve Mısır'da hocalık ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur. Beydâvî'nin³⁹⁶ “*Tefsir, Telvih, Miftah ve Mevakıf*” eserleri üzerine talikleri vardır.³⁹⁷

Zahireddin Zahirî Kebir Erdebilî (Kadıẓâde-Latîf-yi Erdebilî- Zahireddin Kadir)

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Osmanlı Devletine gelen ve kadıẓâde olarak meşhur olan Zahireddin Zahirî,³⁹⁸ Akkoyunlu ve Safevi devletlerinde kadılık yapmış, İdris-i Bidlisi'den hüsn-ü hat öğrenmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne katılmıştır. 1523 yılında Mısır'ın muhafazası için görevlendirilen Ahmed Paşa'nın yanında Mısır'a gönderilmiştir. Fakat Ahmed Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne ihaneti ve bu durumda Ahmed Paşa'nın yanında yer aldığı gerekçesiyle 1524 yılında öldürülmüştür. Hattı güzel olduğundan, Yavuz Sultan Selim tarafından komşu

³⁹¹ Hilal Kazan, “Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler”, *Osmanlı Araştırmaları*, S XXXV, 2010, s. 117.

³⁹² Halil İnalçık, *Has-Bağçede' Ayş u Tarab: Nedîmler, Şâirler, Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul s. 375.

³⁹³ Kenar Defterdârlığı: 1584 yılında Anadolu defterdarlığından Sivas ile Karaman eyaleti ayrılıp, onlar da müstakil birer defterdarlık haline getirildi. Sonradan ihdas edilen bu defterdarlıklara kenar defterdârlıkları veya hazine defterdârlıkları denildi. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 188.

³⁹⁴ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 102.

³⁹⁵ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 417.

³⁹⁶ Beydavi: Asıl adı, Nâsirüddîn Ebû Saîd Ebu Muhammed Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'dir. Şiraz'a yakınlarında bulunan Beyzâ kasabasıdır. Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, *DİA*, C 6, TDV Yay. , İstanbul 1992, s. 100.

³⁹⁷ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 237.

³⁹⁸ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373.

devletlere gönderilen zafernâmeler Kebir Erdebili'ye yazdırılmıştır.³⁹⁹ Yavuz Sultan Selim dönemindeki olayları ele alan “*Gazavât-i Sultan Selim*” adlı eseri bulunan Kebir Erdebili, aynı zamanda münşi ve şairdir.⁴⁰⁰ İbn Hallikan'ın⁴⁰¹ “*Vefeyâtü'l-a'yân*” eserini Farsça'ya çevirmiştir.⁴⁰²

3.2.2. Müderrisler

Medreselerde ders veren hoca olan müderris, Osmanlı Devleti'nde medreselerin kalkmasıyla birlikte “*yüksek dereceli okullarda*” görev yapan hocalara verilen bir unvan olmuştur. Osmanlı Devleti'nde medreselerdeki eğitimin ve öğretimin temelinde müderris vardır. Medreseler sadece bir kurum olmakla birlikte, icâzetnâmelerde medrese ismi verilmeyip, “*müderrislerin, okunan derslerin ve kitapların*” isimleri belirtilmiştir. Medrese tahsilini tamamlayanlar icâzet alıp müderrisliğe aday olmaya hak kazanırdı. Anadolu ya da Rumeli kazaskerinin defterine kaydolup sıra beklerdi. Bu beklediği süreye “*mülâzemet*” denilmiştir. Daha sonra, en alt medreselerden başlayarak “*Yirmili, Otuzlu, Kırklı, Ellili*” derecelerine ulaşp, bir sınava tabi tutularak Sahn müderrisliğine gelirdi. Müderrislerin medrese hocalığı yapmanın yanında, medresenin asayiş, çalışma ortamının oluşturulması, talebelerin görmüş olduğu dersleri deftere kaydetme gibi vazifeleri de bulunmaktaydı.⁴⁰³

Osmanlı Devleti'nde medreselerde yetişen müderrisler, ilk dönemlerde Anadolu'daki medreselerde yetişen ya da Mısır, İran, Şam ve Orta Asya gibi ilim yerlerinde tahsil görüp geri dönmüşlerdir. XIV. ve XVI. asırlar arasında Anadolu'dan başka İslâm merkezlerine ilim tahsil etmek amacıyla giden âlimlerin yetiştikleri memleketlere göre dağılımı “% 43.3 İran, %23.4 Mısır, %14.7 Anadolu, %8.6 Maverâünnehir, %7.8 Şam, %1.7 Irak” şeklindedir.⁴⁰⁴ Bu dağılımda da görüldüğü

³⁹⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373; Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 93-94; Ziver Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 756.

⁴⁰⁰ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 395.

⁴⁰¹ İbn Hallikân: 608 (1211)’de Erbil’de doğmuştur. Asıl adı, Ebu’l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî’dir. Erbil’in Hallikân köyünden olduğundan dolayı bu lakabı almıştır. Tarihçi, fâkih, edip ve şairdir. Abdülkerim Özaydın, “İbn Hallikân”, *DİA*, C 20, TDV Yay. , İstanbul 1999, s. 17.

⁴⁰² Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 756.

⁴⁰³ Mehmet İpşirli, “Müderris (Osmanlılarda)”, *DİA*, C 31, TDV Yay. , s. 468-469.

⁴⁰⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, C 1, Yapı Kredi Yay. , İstanbul 2017, s. 61.

üzere İran'ın Osmanlı ilim hayatında büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. İran'dan gelen müderris sayısı 38'dir.

Abdülcebbâr Acemî

Genceli olan Abdülcebbâr Acemî,⁴⁰⁵ 1523 yılında Bursa'ya gelip, 20 akçe yevmiye ile Hamza Bey Medresesi'nde hocalık yapmıştır. 1540 tarihinde İmamzade yerine Mustafa Paşa Medresesi'ne, 1542'de Kemal Çelebi yerine Edirne Darü'l-hadisi'ne, ardından 1548 yılında yerine Sahn'a gelip, 1551'de Kara Çelebi yerine Bursa Muradiye müderrisi olan Acemî⁴⁰⁶ 1558'de vefat etmiştir⁴⁰⁷

Abdullah Efendi (Mircanzâde- Abdullah b. Mircan)

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra gelen Abdullah Efendi,⁴⁰⁸ ilk olarak Bursa'ya sonra da İstanbul'a gelip müderris olmuştur. Abdullah Efendi 1569'da İstanbul'da vefat etmiştir.⁴⁰⁹

Acem Süleyman

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra Anadolu'ya gelen Acem Süleyman, 1689 yılında Bursa'da bulunan "*Seyyid Hüseyin Arzancani Medresesi*"nde hocalık yapmıştır.⁴¹⁰

Ahmed Efendi

Kazvinli'dir. İran üzerine yapılan seferde padişahın yanında bulunmuş 1559'da vefat etmiştir.⁴¹¹

Ahmed b. Abdülevvel Kazvinî

Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelen Kazvinî, "*Cedide Medresesi*"nde hocalık yapmıştır.⁴¹²

⁴⁰⁵ Gence: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin şehridir. Oktay Efendizade, "Gence", *DİA*, C 14, TDV Yay. , İstanbul 1996, s. 17.

⁴⁰⁶ Nev'izâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şakaik*, s. 14; Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 233.

⁴⁰⁷ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 233.

⁴⁰⁸ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 225-237.

⁴⁰⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 1, s. 72; Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 237.

⁴¹⁰ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 225-240.

⁴¹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 1, s. 161.

Ebu Sa'id b. Şeyh Sun'ullah

Tebrizli olan Ebu Sa'id, Sünnî olduğundan dolayı, Şah İsmail tarafından zindana atılıp mallarına el konulmuş, hapishaneden kaçıp Diyarbekir'e gelip hocalık yapmıştır. “*Tabakat el-Müfessirin*” adlı eseri bulunmaktadır.⁴¹³

Hidayetullah b. Yâr Alî-yi Tebrizî (Acem)

Kanuni Sultan Süleyman dönemi şairi⁴¹⁴ ve müderrisidir. İstanbul'da, Bursa Manastır Medresesi ve Edirne Üç Şerefeli Medrese'lerinin birinde görev yapmış,⁴¹⁵ Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Mekke kadısı olmuştur. Daha sonra Mısır'a gitmiş,⁴¹⁶ 1542 yılında vefat etmiştir.⁴¹⁷ Mâtemî mahlasını kullanan şairin “*Riyâû'l-efkâr*” ve “*Nesrû'l-le'âlî*” adlı eserleri vardır.⁴¹⁸

Hüsameddin Hüseyin

Tebrizli olan Hüsameddin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelmiş, hocalık yapmıştır.⁴¹⁹

Hüsameddin Talişî-yi Acemî (Şaşı)

Tebrizli olan Hüsameddin Talişî, Sultan II. Bayezid zamanında Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Sultan II. Bayezid döneminin sonlarında Mekke'ye gitmiş, 1548 yılında yeniden İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da müderrislik yaptığı dönemde (1557) vefat etmiştir.⁴²⁰

Hasan Efendi (Halilzâde)

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra gelmiştir.⁴²¹ 1688 yılında vefat etmiştir.⁴²²

⁴¹² Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 234.

⁴¹³ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 233-234.

⁴¹⁴ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 758.

⁴¹⁵ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s. 495.

⁴¹⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 377.

⁴¹⁷ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s. 495.

⁴¹⁸ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 666.

⁴¹⁹ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 236.

⁴²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 688; Bilal Dedeyev, “Osmanlı Eğitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri”, *Qafqaz Üniversitesi Dergisi*, (Ed. Elçin Süleymanov), S 26, 2009, s. 221.

⁴²¹ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 225-239.

⁴²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 623.

Kırtasî-zâde Mehmed Efendi (Mevlana Kırtaszade Muhyiddin)

Asıl adı “*Muhyiddin Mehmed Efendi*”⁴²³olan Kırtasî-zâde, göç edip Osmanlı Devleti’ne gelmiştir. Kadılık ve Üsküp İshak Paşa, İstanbul Mahmud Paşa medreselerinde müderrislik yapmıştır. Aynı zamanda şair olan ve “*Şebistân-ı Hayal*” adlı eseri bulunan Muhyiddin Mehmed Efendi, 1528’de vefat etmiştir.⁴²⁴ Muallimzâde olarak tanınan Mustafa Efendi Kırtasî-zâde’nin oğludur.⁴²⁵ Muallimzâde’nin oğlu olan Azerî İbrahim Efendi Hama’da kadılık yaptığı dönem 1585’te vefat eden İbrahim Efendi, aynı zamanda şairdir.⁴²⁶

Kutbeddin Acemî

Şirvanlı olan Kutbeddin Acemî’nin Osmanlı Devleti’ne geliş tarihi bilinmemektedir. İstanbul’a gelip müderris olmuştur. 1568’de vefat etmiştir.⁴²⁷

Mehdi Şirâzî

“*Fikâri*” olarak tanınan Mehdi, Şirazlı’dır. Şiraz’da mantık, kelâm okuyan Şirazî, Anadolu’ya gelip, İstanbul’da Mevlâna Muhyiddin Çelebi Efendi’nin öğrencisi olduktan sonra, Hoca Hayreddin, Dimetoka, Pirî Paşa ve Filibe medreselerinde müderrislik yapmış, 1550’de de vefat etmiştir. “*Keşşâf ve Şerh-i Tecrid*” adlı eserler üzerine haşiyeleri vardır. Aynı zamanda şair de olan müderrisin, Farsça ve Arapça şiirleri bulunmaktadır.⁴²⁸

Mevla Abdürrahim

Şirvanlı olan Mevla Abdürrahim 1693 yılında gelmiştir.⁴²⁹

Mevla Şeyhum-u Şirvânî

Safevi Devleti’nin kurulmasından sonra Şirvan’dan gelen Mevla Şeyhum-u Şirvânî “*Hasköy Medresesi*”nde hocalık yapmış, matematik alanında uzmandı.⁴³⁰

⁴²³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1110.

⁴²⁴ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik*, s. 465; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 374.

⁴²⁵ Dedeyev, “Osmanlı Eğitime Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri”, s. 218.

⁴²⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 344.

⁴²⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 895.

⁴²⁸ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik*, s. 511-512; Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 378.

⁴²⁹ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 238.

⁴³⁰ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 225-239.

Mevlâna Kethüdazâde

Safevi Devleti'nin kurulmasından gelen Kethüdazâde Kirmanlı'dır.⁴³¹ Osmanlı'da Molla İzârî ve Mevlana Katibzâde'nin öğrencisi olmuştur. Daha sonra İran'a dönmüş ve Devvânî'nin öğrencisi olduktan sonra, Osmanlı Devleti'ne geri dönmüştür. Devvânî'nin “*İsbat-ı Vâcib el-Vücud*” risalesini Molla İzârî'ye hediye etmiştir. Kütahya'da kadılık ve hocalık yapmıştır.⁴³² 1533'te vefat etmiştir.⁴³³

Mevlâna Hasan

Tebrizli olan Mevlâna Hasan, Sultan II. Bayezid döneminde gelmiştir. Hacca gittikten sonra, İstanbul'a gelip 20 akçe yevmiye ile müderrislik yapmıştır. Bu vazifesindeyken de vefat etmiştir.⁴³⁴

Muhammed Emin b. Sadreddin

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra gelen Muhammed Emin Şirvanlı'dır. 1571 yılında “*Cafer Ağa Medresesi*”nde hocalık yapan Muhammed Emin, Sultan I. Ahmed'e (1603-1617) ithafen “*el-Fevaid el-Hâkâniye*” adlı eserini kaleme almıştır. Ayrıca, İmam Muhammed Gazalî'nin “*Kava'id el-Ahkâm*” eserine bir şerh, Razî'nin “*Şerh-i Şemsiyye*” eserine ve Beyzavî'nin “*Tefsir*”ine haşiye yazmıştır.⁴³⁵

Muhammed Hâfız-ı Acem

Asıl adı, “*Hâfizeddin Muhammed b. Ahmed b. Âdil Çelebi*”⁴³⁶ “*Hafizü'ddin Mehmed Efendi İbn-i Ahmed Efendi İbn-i Adil Paşa*”⁴³⁷ olan zat Tebriz'de Şiilik ortaya çıktığında⁴³⁸ kardeşi Kukla Acem ile birlikte,⁴³⁹ Amasya'ya gelmiştir.⁴⁴⁰ Şehzade I. Selim tarafından kendisine Amasya Ali Paşa Medresesi müderrisliği vazifesi verilmiştir. Sık sık medrese değiştirme yoluyla yükselmiş, Ankara,

⁴³¹ Kirman: İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu idarî bölgedir. Marcel Bazin, “Kirman”, *DİA*, C 26, TDV Yay. , Ankara 2002, s. 62.

⁴³² Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 232; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 897.

⁴³³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 897.

⁴³⁴ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 378.

⁴³⁵ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 237.

⁴³⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373.

⁴³⁷ Fatih Yıldırım, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 101-200)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2009, s. 104.

⁴³⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 558.

⁴³⁹ Şemseddin Sami, *Kamus'ı Alâm*, C 3, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul s. 1914, Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C 1, s. 276; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, s. 257.

⁴⁴⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 558.

Merzifon, İstanbul ve İznik'te müderrislik yapmıştır. Nakşibendî Tarikatı'na mensup olan ve son olarak Ayasofya'da müderrislik yapan Hâfız-ı Acem, 1550 yılında vefat etmiştir.⁴⁴¹ “İrcâu'l-İlmi ilâ Nukta (İlimleri Bir Noktaya Döndürmek),⁴⁴² “Meârikü'l Ketâib (Belgelerin Çatışması)”⁴⁴³ ve “Nuktatu'l-İlm (İlmin Konusu)”⁴⁴⁴ “Haşiye alâ-Şerh-i Mevâkıf”, “Risale der Heyûlâ”,⁴⁴⁵ “Fihrist el-Ulûm” , “Medînetü'l-ilm”⁴⁴⁶ adlı eserleri bulunmaktadır. Ayrıca kendi eseri olan “Timurname”yi Türkçeye neşretmiş ve “Hazreti Ali'nin Menkıbeleri”ni kitap olarak toplamıştır.⁴⁴⁷ Aynı zamanda şair olan Hâfız-ı Acem, Türkçe ve Farsça şiirler de yazmıştır.⁴⁴⁸ Kendisi gibi şair olan oğlu Niyazi (Muhammed Şah Çelebi), Balkanlar'da kadılık yapmıştır.⁴⁴⁹ Diğer oğlu ise, Ebûlmeâlî (Hâfizzâde)'dir. Filibe Kadılığı görevinde bulunmuş, 1582 yılında buradan azledilmiştir.⁴⁵⁰

Muhyiddin Mehmed Berdaî Muhammed b. Muhammed b. Berdaî

Sultan II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti'ne gelen müderris, Bursa'da bulunan “Velîyüddin-zâde Ahmed Paşa” ve “Şihabüddin Paşa” medreselerinde görev yapmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde Edirne'ye getirilerek Üç Şerefeli Medresesi'nde göreve başlamıştır.⁴⁵¹ Yavuz Sultan Selim'in çocuklarına özel hocalık yapmıştır.⁴⁵² Aynı zamanda hattat da olan Berdaî, 1521 yılında vefat etmiş ve “el-Hevaşi li'l-Mübtedin”⁴⁵³ adlı eseri bulunmaktadır. Ayrıca Beyzâvî'nin “Tefsir”, “Şerh-i Tecrid” ve İcî'nin “Adâb” eserlerine tenkitler yazmıştır.⁴⁵⁴

⁴⁴¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373; Şemseddin Sami, *Kamus'ul Alam*, C 3, s. 1914; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Su'arâ*, s. 258; Bilal Dedeyev, “Osmanlı-Azerbaycan Sosyo-Kültürel İlişkilerinde Karadeniz Bölgesi'ndeki Bazı Aşiretler ve Önemli Şahısların Rolü (15. Yüzyıl ve 16. Yüzyılın II. Yarısında)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C 8, S 14, s. 272.

⁴⁴² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 1, s. 99.

⁴⁴³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 4, s. 1377.

⁴⁴⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 4, s. 1583.

⁴⁴⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 2, s. 732.

⁴⁴⁶ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Sakaik*, s. 450.

⁴⁴⁷ Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Su'arâ*, s. 259; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 754.

⁴⁴⁸ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 330.

⁴⁴⁹ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 754.

⁴⁵⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C 1, s. 438.

⁴⁵¹ Dedeyev, “Osmanlı Eğitime Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri”, s. 218.

⁴⁵² Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 235-236.

⁴⁵³ Dedeyev, “Osmanlı Eğitime Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri”, s. 218.

⁴⁵⁴ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 235-236.

Muhyiddin Mehmed Efendi

Karabağlı olan Muhyiddin Mehmed Efendi'nin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmemektedir. Anadolu'ya gelip müderris olmuştur. 1537'de vefat etmiştir.⁴⁵⁵ “*Câlibü's-Sürûri ve Sâlibü'l-Gurûri fi'l-Muhâdarât-Karşılıklı Konuşmalar Hakkındaki Câlibü's-Sürûri ve Sâlibü'l-Gurûr (Neşe Sebebi Olan ve Böbürlenmeyi Yok Eden Kitap)*”⁴⁵⁶ adlı eseri bulunmaktadır.

Muzaferreddin Ali Şirazî

Sadreddin Şirazî'nin ve Celâleddin Devvânî'nin öğrencisi olan Muzaferreddin Ali, Şirazlı'dır.⁴⁵⁷ Şah İsmail döneminde⁴⁵⁸ Osmanlı Devleti'ne gelip, Sahn Seman'da müderrislik yapmış, 1516 yılında vefat etmiştir. Hendese, heyet, mantık alanlarıyla ilgilenmiş ve aynı zamanda şairdi.⁴⁵⁹ Tofîgh Heiderzadeh vefat tarihini 1543 olarak belirtmiştir.⁴⁶⁰

Muhammed Efendi (Esirî)

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra gelen Muhammed Efendi, Abdülhalim Erdebilî'nin oğludur. Bursa'da hocalık yaptıktan sonra, 1644 yılında Mekke ve Mısır kadılıkları görevinde bulunmuş, 1681 yılında vefat etmiştir.⁴⁶¹

Muhammed Efendi

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra gelen Muhammed Efendi, “*Molla Ahmedzâde*” olarak tanınmıştır. Edirne Medresesi'nde hocalık yapmıştır. 1704 yılında vefat eden Muhammed Efendi'nin “*Bahâîye*” adlı eseri bulunmaktadır.⁴⁶²

Necmeddin Necmî (Muhammed) Efendi

Safevi Devleti'nin kurulmasından sonra gelen Acem tüccarlarından olan ve Bursa'ya yerleşen Mehmed'in oğludur. Sinan Çelebi medresesinde müderrislik yapmış, daha sonra İstanbul'da müderrislik yapmıştır. 1570'de vefat etmiştir.⁴⁶³

⁴⁵⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1107; Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373.

⁴⁵⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 2, s. 453; Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373.

⁴⁵⁷ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s. 340.

⁴⁵⁸ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 231.

⁴⁵⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1211.

⁴⁶⁰ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 225-232.

⁴⁶¹ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 239.

⁴⁶² Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 239.

Raîzî Mehmed Efendi (Acem)

Müderriş ve Mısır mollası olmuştur. 1657’de vefat etmiştir.⁴⁶⁴

Seyyid İbrahim

Safevî Devleti’nin kuruluşundan sonra gelen Seyyid İbrahim, İznik ve İstanbul medreselerinde hocalık yapmış, dönemin veziri Karamanlı Mehmed Paşa’nın çocuklarına ve Sultan II. Bayezid’in şehzadesi olan Turgut’un özel hocası olan Seyyid İbrahim, 1529 yılında vefat etmiştir.⁴⁶⁵

Sinaeddin Yusuf-ı Acemî

Genceli olan Sinan-ı Acem’in⁴⁶⁶ adı “*Sinaeddin Yusuf-ı Acemî*,”⁴⁶⁷ *Sinaeddin Yusuf Efendi*,⁴⁶⁸ *Mevlâna Yusuf*,⁴⁶⁹ *Sinan Çelebi Berda’î-Zade Acemî*” olarak da geçmiştir. Sultan II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti’ne gelen Sinaeddin Yusuf-ı Acem’in müderriş olarak çalıştığı ilk yer, “*Bursa Mevlâna Hüsrev Medresesi*” olmuştur. Daha sonra İznik Medresesi’ne tayin edilmiş, buradan da Amasya müftülüğüne yükselmiş, bu görevinde bulunduğu sırada (1516) vefat etmiştir.⁴⁷⁰ Kelâm ve belagât alâmindeyi olan âlimin,⁴⁷¹ “*Nasîru’-d-dîn Ebû Cafer Muhammed b. Muhammed et-Tûsî’nin Tecrîdü’l-Kelâm (Kelâmın Ayrı Bir Kitap Olarak Yazımı)*” eserine bir haşiye yazmıştır.⁴⁷² Ayrıca, “*Risâletün fî’l-Hey’e (Astronomi Hakkında Bir Risale)*”⁴⁷³ adında eseri vardır.

Sâdık Mehmed (Muhammed) Efendi

Gence Medresesi’nde hocalık yapan Sâdık Mehmed, 1603 yılında Şah Abbas’ın Azerbaycan ve Karabağ Seferleri’nden sonra⁴⁷⁴ 1606 yılında Gence’nin

⁴⁶³ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 225-238; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1248.

⁴⁶⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1363.

⁴⁶⁵ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 225-234.

⁴⁶⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1514; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik*, s. 319.

⁴⁶⁷ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik*, s. 319.

⁴⁶⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1514.

⁴⁶⁹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhül Ahbar*, s. 988.

⁴⁷⁰ Dedeyev, “Osmanlı Eğitime Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrişleri”, s. 217-218; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1514; Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 236.

⁴⁷¹ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik*, s. 319.

⁴⁷² Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 1, s. 315-316.

⁴⁷³ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 732.

⁴⁷⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1418.

İran'ın eline geçmesi üzerine İstanbul'a dönmüş Lefkoşa'ya kadı ve müftü olmuştur. Daha sonra, Sofya mollası olmuş, 1618 yılında vefat etmiştir.⁴⁷⁵

Sirâceddin Efendi

Müderres olan Sirâceddin Efendi, aynı zamanda Diyarbekir ve Tebriz mollası olmuştur. Bu vazifesinden 1604 yılında azledilmiş ve Kayseri'de vefat etmiştir.⁴⁷⁶

Şerif Acemî

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra göç edip gelmiştir. İstanbul, Larende ve İznik Davud Paşa medreselerinde hocalık yapmış, 1524'te vefat etmiştir.⁴⁷⁷

Şerif Efendi

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen Şerif Efendi, Şirvanlı'dır. Hoca Sadeddin Efendi'ye kethüda olmuştur. Daha sonra Ayasofya müderresi olmuş, 1622 yılında vefat etmiştir.⁴⁷⁸

Şemseddin Ahmed Ensarî (Molla Ahmed)

Genceli olan Şemseddin Ahmed Ensarî, 1562 yılında eğitim amacıyla gelmiştir.⁴⁷⁹ İstanbul'da müderreslik yapmıştır. 1581'de Şam, 1582'de Edirne ve 1583'de de İstanbul mollası olmuştur. Ayrıca, 1584'de Anadolu Kazaskeri olup, bu vazifesinden 1586 yılında emekli olmuştur. 1587'de Mısır mollası olmuş, 1590 yılında tekrardan Anadolu Kazaskeri ve Rumeli Kazaskeri olan Şemseddin Ahmed, 1592'de azledilip, Sinan Paşa'nın yaptırdığı darü'lhadise müderres olarak atanmıştır. 1596 yılından ikinci defa Mısır kadısı olmuş, bir yıl sonra da emekli olmuştur. 1600 yılında vefat etmiştir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1418.

⁴⁷⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1516.

⁴⁷⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373; Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 225-235.

⁴⁷⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1585.

⁴⁷⁹ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 237.

⁴⁸⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1578.

Şeyhim Efendi

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen Şeyhim Efendi Şirvanlı'dır. Gence, Tebriz ve Nahçıvan mollası olmuştur. Şeyhim Efendi 1604'de vefat etmiştir.⁴⁸¹

Tevfik Efendi (Tevfik b. Muhammed)

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen Tevfik Efendi göç edip gelmiş, Türkçe ve Farsça şiirler yazan ve aynı zamanda kâtib olan Tevfik Efendi, 1601'de vefat etmiştir.⁴⁸²

Vâkıf Nasrullah-ı Halhalî

Asıl adı “*Nasrullah*”, “*Vâkıf Halhalî*” ise lakabıdır.⁴⁸³ Şafîî olan Vâkıf Molla, Yavuz Sultan Selim döneminde Safevi baskıları sonucunda göç etmiştir. Halep ve Esruniyye medreselerinde hocalık yapmış ve 1554 yılında vefat etmiştir.⁴⁸⁴ “*Mecmûatü'l-Hisâb (Aritmetik Derlemesi)*”⁴⁸⁵ adında bir eseri bulunmaktadır. Aynı zamanda mûsikîşinas⁴⁸⁶ ve şairdir.⁴⁸⁷

Yahyâ Efendi

Şah İsmail ya da Şah Tahmasb döneminde göç edip gelmiştir. 1561'de İznik'te hocalık yapan Yahyâ Efendi, daha sonra Halep kadılığı yapmıştır. Aynı zamanda Halep ve Şam müftülüğü de yapan müderris, 1578 yılında vefat etmiştir.⁴⁸⁸

Zaman Mehmed Efendi

Nahçıvanlı olan Zaman Mehmed Efendi, 1591 yılında İstanbul'a gelmiştir. 1613 yılında vefat etmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1599.

⁴⁸² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1629.

⁴⁸³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 4, s. 1282.

⁴⁸⁴ Dedeyev, “Osmanlı Eğitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri”, s. 220.

⁴⁸⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 4, s. 1282.

⁴⁸⁶ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 650.

⁴⁸⁷ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 759; Dedeyev, “Osmanlı Eğitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri”, s. 220.

⁴⁸⁸ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 238; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, 1669.

⁴⁸⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1705.

3.2.3. Müftü

Şer'i konularla ilgili sorulan sorulara cevap veren, şer'iatın gereğini ifade eden ve aynı zamanda kazalarda halkın gerek sosyal, ekonomik, idarî ve gerekse de hukukî durumlarda karşılaştıkları sorunlar için başvurdukları bir makamdır.⁴⁹⁰ Osmanlı Devleti'nde "şeyhülislam" tabirinden önce "müftü" tabiri kullanılmıştır.⁴⁹¹ Farklı mezhepte olan kişilerin bir arada yaşadığı bazı yerlerde, her mezhep için ayrı bir müftü bulundurulmuştur.⁴⁹² Tespit edilen müftü sayısı 2'dir.

Abdülhalim Acemî

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra gelmiştir.⁴⁹³ Kefe'de müftülük yapmış,⁴⁹⁴ 1577'de kadılık yapan Acemî, 1579'da vefat etmiştir.⁴⁹⁵ Oğlu Abdurrahman Efendi, müderristir. "Trablusşam, Bağdad, Bosna, Sakız ve Şam" mollası olmuş, 1630 yılında vefat etmiştir.⁴⁹⁶

Şerefeddin Efendi

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra gelen Şerefeddin Efendi, Abdürrahim Paşa Medresesi'nde hocalık yapmış, daha sonra Amasya kadısı⁴⁹⁷ ve Amasya müftüsü olmuştur. 1600 yılında vefat etmiştir.⁴⁹⁸

3.2.4. Müezzin

Osmanlı Devleti'nde, şehir hayatı içinde, mahalle imamının yardımcısı olan müezzinler, padişahın beratı ile vazifelerine başlamışlardır. Sarayda görev yapan padişah müezzinlerine "müezzin-i hâssa, müezzin-i şehriyârî, hünkâr müezzini" denilmiştir. Sarayda vazifelendirilen müezzinler, müezzinbaşının öncülüğünde

⁴⁹⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 495-496.

⁴⁹¹ Sezayî Özçelik, *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatının Nâbî Divânı'na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 66.

⁴⁹² Selda Yıldız, *XVIII. Yüzyılda Manisa'da Gündelik Hayata İlişkin Bir Değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2006, s. 46.

⁴⁹³ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 225-237.

⁴⁹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 1, s. 109.

⁴⁹⁵ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları," s. 237.

⁴⁹⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 1, s. 90-91.

⁴⁹⁷ Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 237.

⁴⁹⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1584; Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 237.

ordunun çıkışı ve karşılanması, surre alaylarının gidişi, sancağa madalya takılması gibi törenlere katılmışlardır. ⁴⁹⁹ Tespit edilen müezzin sayısı 1’dir.

Muhammed Hafız İsfahanî

Çaldıran Muharebesi’nden sonra gelmiştir.⁵⁰⁰

3.2.5. Şeyh

Sözlük anlamı olarak “yaşlı, ihtiyar” anlamına gelmektedir.⁵⁰¹ Müridlere rehberlik yapan ve onlara Hak yolunu gösteren,⁵⁰² tasavvufî bilginin aktarılmasını sağlayan, müridlerin kalbine tasavvuf yolunda Kur'an ve sünnetin gereklerine riayet eden kişidir.⁵⁰³ Tespit edilen şeyh sayısı 7’dir.

Ebu Sa’id Sâni

Nakşibendi şeyhi olan Sâni, 1548 yılında göç etmiştir.⁵⁰⁴

İsmail Efendi

Revanlı olan İsmail Efendi göç edip gelmiştir. Halveti olan İsmail Efendi, Bursa’daki Ahmed Paşa Tekke’sine şeyh olmuş ve 1701’de vefat etmiştir.⁵⁰⁵

İbrahim Burhâneddîn-i Gürânî

1616 yılında Şehrizor’da doğmuş, Nakşibendiyye şeyhidir. 1691’de vefat etmiştir.⁵⁰⁶

İsmail-î Şirvan-î

Mevlâna Celâleddin Devvânî’nin hizmetinde bulunmuş, Nakşibendiyye şeyhidir. 1538 yılında vefat etmiştir.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Osmanlılar (Müezzin)”, *DİA*, C 31, TDV Yay. , İstanbul 2006, s. 493.

⁵⁰⁰ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 240.

⁵⁰¹ Devellioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1161.

⁵⁰² Reşat Öngören, “Şeyh”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 50.

⁵⁰³ Mehmet Uyar, “Şeyh Kavramına Yönelik Eleştiriler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 43, 2017, s. 326-328.

⁵⁰⁴ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 241.

⁵⁰⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C 1, (Haz. M. A. Yekta Saraç), TÜBA Yay. , İstanbul s. 238.

⁵⁰⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C 1, s. 238.

⁵⁰⁷ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik*, s. 359.

İbrahim Gülşenî

Karabağ'da bulunan Seyyid Yahya Bakuvi'nin halifesi olan Dede Ömer Ruşenî'nin müşşidi olan İbrahim Gülşenî, Dede Ömer'in vefatından sonra onun yerine şeyh olmuştur. şah İsmail döneminde Mısır'a gitmiş, Yavuz Sultan Selim 1516 yılında Mısır'ı aldığında kendisine ilgi göstermiştir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a davet edilmiştir.⁵⁰⁸

Muhammed Kemâleddin şâşî

şah İsmail döneminde gelen Nakşibendiyye şeyhidir.⁵⁰⁹

Sinan-ı Erdebilî

Erdebilli olan Sinan-ı Erdebilî⁵¹⁰ İstanbul Ayasofya Camii zaviyesinde talebelere ders vermiş, 1544'te vefat etmiştir.⁵¹¹

3.2.6. şair

şair, “bilgi, seziş, duygu ve heyecanlarını ölçülü ve ahenkli” bir şekilde ifade eden kişidir.⁵¹² Osmanlı Devleti'nde şairlik bir meslek grubu olarak tanınmamıştır. Alanında usta olarak kabul görülen şairler, sarayın itibarını yücelttikleri için padişahlar tarafından ilgi görmüşlerdir. Padişaha yakın olanlara tezkirelerde “nedimlik, musahiplik,⁵¹³ mahremilik, bendelik,⁵¹⁴ mülâzemet, maiyet, intisap”⁵¹⁵ gibi kavramlarla hitap edilmiştir.⁵¹⁶ Tespit edilen şair sayısı 86'dır. Ancak zikredilen şairlerin 16'sının Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi belirlenemediğinden ayrı olarak verilmiştir.

⁵⁰⁸ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edepleri”, s. 755.

⁵⁰⁹ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 241.

⁵¹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1514.

⁵¹¹ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku'ş-şakaik*, s. 521; Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1514.

⁵¹² Nasuhi Ünal Karaarslan, “şair”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 298.

⁵¹³ Musahip: Padişahın kişisel işlerini yapan kişidir. Ayrıca, padişahı muhabbetiyle eğlendiren ve güldüren kişilere verilen addır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 2, s. 583; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansilopedik Lûgat*, s. 801.

⁵¹⁴ Bende: Kul, köle. Üst makamlara yazılan yazılarda ismin üstüne konurdu. Bende-i Ali, bende-i Hasan veya bendeniz şeklinde kullanılırdı. “Bende-i dirineleridir ki”, “arz-ı bende-i bi-mikdar budru ki” tarzında arzuhalde ve üst makama yazılan resmî yazılarda kullanılırdı. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 105.

⁵¹⁵ İntisap: Bir kimseye mensup olma, bir yere bağlanma, kapılanma, biri adamı olmak demektir. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansilopedik Lûgat*, s. 510.

⁵¹⁶ İskender Pala, “şair (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, s. 303.

Abdülkadir

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi belli olmayan Abdülkadir, Bağdatlı'dır. “*Lügat-i Şehnâme*” adlı Türkçe-Farsça eseri ve Farsça şiirleri de bulunan şair, 1682 yılında vefat etmiştir.⁵¹⁷

Abdülvehhâb (Abdî-Sabunî)

Hemedanlı⁵¹⁸ olan şair, Şah Tahmasb'ın İran'dan Sünnîleri sürgün etmesi ile Anadolu'ya gelmiş, “*Abdî*” mahlasını kullanmıştır. 1547 yılından vefat eden şairin Türkçe ve Farsça şiirlerinin yanında “*Molla Hüdavendigâr, Sırât-ı Müstakîm*” ve “*Nevâ-yi Horûs*”,⁵¹⁹ “*Muammayât-ı Esmâü'l-Hüsnâ*”, “*Şerh-i Muammâyât-ı Mir Hüseyin*”⁵²⁰ adında eserleri de bulunmaktadır.

Ahdî (Mehdî)

Şemsi Bağdadî'nin oğlu olan şairin⁵²¹ asıl adı Ahmed'dir.⁵²² Bağdatlı olan şair,⁵²³ ilk olarak “*Mehdî*” sonra da “*Ahdî*” mahlasını kullanmıştır.⁵²⁴ Hüsrev isimli arkadaşıyla Osmanlı Devleti'ne gidip, İstanbul'u görmek amacıyla 1553 yılında 11 yıl sürecek olan yolculuğuna başlayan şair, bir süre Sivas, Adana ve Konya'da kalmıştır. Adana valisi olan Pirî Paşa'ya bir kaside sunmuştur. Ardından 1554 yılında, Konya valisi olan Temerrüd Ali Paşa'nın hizmetine girmiştir. Daha sonra ise, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadesi Manisa sancakbeyi olan Sultan II. Selim'in himayesi altına girmiştir.⁵²⁵ 1562'de Bağdat'a dönmüş, 1593'te vefat etmiştir.⁵²⁶ Sultan I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerini konu alan

⁵¹⁷ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 94.

⁵¹⁸ Hemedan: Batı İran'da bulunan şehirdir. Tahsin Yazıcı, “Hemedan”, *DİA*, C 17, TDV Yay. , İstanbul 1998, s. 183.

⁵¹⁹ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 97; Bekir Şahin, “Abdülvehhab b. Celâleddin Muhammed Hemedanî”, (Ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), *Ahilik Ansiklopedisi*, C 1, Atalay Matbaacılık, Ankara 2014, s. 21.

⁵²⁰ Şahin, “Abdülvehhab b. Celâleddin Muhammed Hemedanî”, s. 21.

⁵²¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 471; Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C 2, s. 704; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s. 145; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 492.

⁵²² Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C 2, s. 705.

⁵²³ Hasan Gültekin, *Ahdî-i Bağdadî'nin Yayınlanmamış Şiirleri III*, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 2, Yıl 2, s. 39-51.

⁵²⁴ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 102; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 492.

⁵²⁵ Ömer Faruk Akün, “Ahdî”, *DİA*, C 1, TDV Yay. , İstanbul 1988, s. 510; Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara 2018, s. 4-5.

⁵²⁶ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 102; Akün, “Ahdî”, s. 510; Gültekin, “Ahdî-i Bağdadî'nin Yayınlanmamış Şiirleri III”, s. 41; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C 1, s. 145.

“*Gülşen-i Şu’arâ*” adlı eseri vardır.⁵²⁷ Osmanlı Devleti’nde tezkirecilik alanında verilen eserlerden biridir. Aynı zamanda hattat da olan Ahdî bu eserinde, XVI. asırda Osmanlı Devleti’ndeki hattatlarla ilgili bilgiler vermiştir.⁵²⁸

Ahmed Zühdi Efendi

Osmanlı Devleti’ne geliş tarihi bilinmeyen Ahmed Zühdi, Kürdistanlı’dır. 1676 yılında vefat etmiştir.⁵²⁹

Ahmed Harirî

Bağdatlı’dır. Kanuni Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olan şair Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.⁵³⁰

Bidarî

1534 (Irakeyn Seferi)’de kardeşi Sehabi ile birlikte Kanuni Sultan Süleyman’ın isteği üzerine İstanbul’a götürülen şair⁵³¹ ve sarraftır.⁵³² 1561 yılında vefat etmiştir.⁵³³

Cemî (Rumî)

Şah İsmail’in son dönemlerine doğru gelmiştir.⁵³⁴

Cemilî

Timur hükümdarı Hüseyin Baykara’nın hizmetinde bulunan şair, Baykara’nın 1507 yılında vefat etmesiyle Tebriz’e dönmüş, ancak daha sonra Safevi baskıları üzerine İstanbul’a gelmiş ve 1543 yılında vefat etmiştir.⁵³⁵

⁵²⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 471.

⁵²⁸ Akün, “Ahdî”, s. 512-513.

⁵²⁹ Harun Gündüz, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî’si (İnceleme-Metin- İndeks-Sayfa 1-100)* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2009, s. 92,

⁵³⁰ Gündüz, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî’si*, s. 99; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 110.

⁵³¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 404; Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâ’sı*, s. 122; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 194.

⁵³² Yıldırım, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî’si*, s. 73.

⁵³³ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 404; Şemseddin Sami, *Kamusul Alam*, C 2, s. 1427; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 577.

⁵³⁴ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 241.

⁵³⁵ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 758.

Dâ'î

Dâ'î'nin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmemektedir. “*Molla Şemseddin*” olarak tanınmış ve Bağdatlı'dır. 1597 yılında vefat etmiştir. Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.⁵³⁶

Derviş Ali

İsfahanlı olan şairin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmemektedir. “*Yakîna, Yakîn*” mahlaslarını kullanmıştır. 1688'de vefat etmiştir.⁵³⁷

Derviş Abdullah

Belhli olan Derviş'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmemektedir.⁵³⁸ Şairin asıl adı “*Adı Derviş Abdullah*”tır.⁵³⁹ Şiirlerinde “*Eser*” mahlasını kullanmış, “*Muhib*” adıyla tanınmıştır. 1722 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁰

Eflatun (Hazâni-Esirî) Şirvanî

Şirvanlı olan Eflatun,⁵⁴¹ Şah İsmail'in kardeşi ve aynı zamanda Şirvan valisi olan Elkas Mirza'nın kâtibi olmuştur. I. Şah Tahmasb'a karşı çıkan Elkas Mirza Osmanlı Devleti'ne sığınınca, Hazâni de Elkas Mirza ile birlikte Osmanlı Devleti'ne gitmiştir.⁵⁴² 1548 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi'ne katılan Elkas Mirza ve Eflatun Şirvanî de katılmıştır. Bu seferde Elkas Mirza Safevilere yakalanmış, Eflatun Şirvanî ise esir düşmüştür. Ancak Şirvanî esaretten kurtulup tekrardan Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Esaretten nasıl kurtulduğu bilinmeyen Şirvanî,⁵⁴³ Farsça yazdığı şiirlerinde “*Esirî*”, Türkçe şiirlerinde ise,

⁵³⁶ Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 100; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 198; Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 83.

⁵³⁷ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 666

⁵³⁸ Belh: Afganistan'ın kuzeyinde bulunan şehirdir. Tahsin Yazıcı, “Belh”, *DİA*, C 5, TDV Yay. , İstanbul 1992, s. 410.

⁵³⁹ Gündüz, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si*, s. 79.

⁵⁴⁰ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 436;

⁵⁴¹ Mihrican Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva I. Cilt S. 234-467*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2009, s. 67; Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 104.

⁵⁴² Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 392; Ziver Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 758; Bilal Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattatlar ve Kâtibler”, s. 97; Gündüz, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si*, s. 157; Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 95.

⁵⁴³ Bilal Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattatlar ve Kâtibler”, s. 98.

“*Hazâni*” mahlasını kullanmıştır.⁵⁴⁴ Ayrıca, nestalik hat üstadıdır.⁵⁴⁵ Şehnameci Fethullah Arifi Çelebi’nin yerine şehnameci olmuştur.⁵⁴⁶

Esirî

Safevi şahı Şah Tahmasb zamanında gelmiştir. “*Sıfâtü’n-nebî (Gazvenâme)*” adlı Farsça eseri vardır.⁵⁴⁷

Edâî Şirâzî

Asıl adı “*Mevlâna Muhammed*” olan şair Şirazlı’dır. Yavuz Sultan Selim döneminde gelmiştir. Farsça kaleme aldığı “*Selîmnâme*” adlı eseri bulunan şair, 1522 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁸

Eşref (Mirzâ Mahdûm)

Osmanlı Devletine göç edip gelen şair, aynı zamanda Bağdat Kadılığı ve Mekke kâdilkudâtlığı⁵⁴⁹ yapmıştır. 1586 yılında Mekke’de vefat etmiştir.⁵⁵⁰ “*Divân-ı Mirzâ Mahdûm (Mirzâ Mahdûm’un Divânı)*”⁵⁵¹ adında eseri vardır.

Ehl-i Şirâzî

Osmanlı Devleti’ne geliş tarihi bilinmeyen Şirâzî’nin, “*Rubâiyyâtü Gencife (Oyun Kâğıdı Rubaileri)*”,⁵⁵² “*Zübdetü’l-Ahlâk (Ahlâkın Özü)*” adlı eserleri bulunmaktadır. 1536 yılında vefat etmiştir.⁵⁵³

⁵⁴⁴ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâ’sı*, s. 105; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 215.

⁵⁴⁵ Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 67; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri” , s. 758.

⁵⁴⁶ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattatlar ve Kâtibler”, s. 98; Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâ’sı*, s. 105.

⁵⁴⁷ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 235.

⁵⁴⁸ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 210.

⁵⁴⁹ Kâdilkudât: Sözlükte “kadılar kadısı” anlamına gelen bir terkiptir. Başkadı olarak da geçer. Osmanlı kaza sisteminde Rumeli ve Anadolu kazaskerliği unvanına sahip idarî görevlilerle Osmanlı döneminde Kahire, Şam, Halep gibi şehirlere merkezden tayin edilen kadılar, bu vilâyetlerin diğer kadılarını tayin ve zaletme yetkisine sahip bulundukları için Arap kaynaklarında kâdilkudât olarak zikredilebilir. Buralarda görev yapan Osmanlı kadıları diğer mezheplerden nâibler tayin ederdi. Şükrü Özen, “Kâdilkudât”, *DİA*, C 24, TDV Yay. , İstanbul 2001, s. 77-82.

⁵⁵⁰ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 237.

⁵⁵¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 669.

⁵⁵² Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 681.

⁵⁵³ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 765.

Fethullah Arifi

Ziver Hüseyinli asıl adının “*Hüseyin Çelebi*” olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁴ Fakat Hüseyinli’nin hakkında malumat verdiği bu şair İranlı bir şair değildir. Muhtemelen *Künhü’l-Ahbâr*’da Arifi mahlasına sahip ve asıl adı Hüseyin Çelebi olan şair ile karıştırmıştır.⁵⁵⁵

Babası Acem Derviş Mehmed ile birlikte İstanbul’a gelmiş, dönemin Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman’la tanışıp, şehnâmecî olarak tayin edilmiştir. “*Şehnâme-i Âl-i Osman*”⁵⁵⁶ ve “*Sanemü’l-Hayâl (Hayal Putu)*”⁵⁵⁷ “*Fütühat-ı Cemile*”⁵⁵⁸ ve “*Süleymanname*”⁵⁵⁹ adlı eserleri vardır. Şehnameci, Fethullah Çelebi olarak tanınan Fethullah,⁵⁶⁰ Osmanlı Devleti’nde ilk şehnâmecî olarak tayin edilmiş ve “*Arifi*” mahlasıyla şiirler yazmış ve aynı zamanda hattat, nakkaş ve tarihçidir.⁵⁶¹

Fâyiz-i Herâtî

Herâtî⁵⁶² olan şairin adı “*Mehmed Fâyiz*”dir. Divan-ı Hümâyûn’da kâtiblik yapmış, 1727 (ya da 1732)’de vefat etmiştir. Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır.⁵⁶³

Fikrî

Asıl adı “*Tavil Sinanzâde Fikrî*”dir. Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde sancak beyi görevinde bulunmuştur.⁵⁶⁴

⁵⁵⁴ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 757.

⁵⁵⁵ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 308; Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C 2, s. 598, Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 446.

⁵⁵⁶ Nev’izâde Atâî, *Hadaiku’l-Hakaik Fî Tekmileti’ş-Şakaik*, s. 31; Tahsin Yazıcı, “Arifi Fethullah Çelebi”, *DİA*, C 3, TDV Yay., İstanbul 1991, s. 371-372.

⁵⁵⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 3, s. 866.

⁵⁵⁸ Ahmet Faruk Çelik, *Fethullah Arifi Çelebi’nin “Şahname-i Al-i Osman”ından Süleymanname* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 20.

⁵⁵⁹ Çelik, *Fethullah Arifi Çelebi’nin “Şahname-i Al-i Osman”ından Süleymanname*, s.24.

⁵⁶⁰ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C 1, s. 596.

⁵⁶¹ Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 443; Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattatlar ve Kâtibler”, s. 9.

⁵⁶² Herat: Afganistan’ın batısında bulunan tarihî bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalettir. Recep Uslu, “Herat”, *DİA*, C 17, TDV Yay., İstanbul 1998, s. 215.

⁵⁶³ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 249.

⁵⁶⁴ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 270.

Garîbî

Mîr Hüseyin Garîbî, İran'da "*Mîr Parmak*", Anadolu'da ise "*Parmaksız Emir*" olarak tanınan şair, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi'nden sonra gelmiştir.⁵⁶⁵

Hakî Efendi

Şair ve kâtib olan Hakî Efendi, Safevi Devleti'nin son zamanlarında (1501-1736) gelmiştir.⁵⁶⁶

Habibî

Yavuz Sultan Selim döneminde gelmiştir.⁵⁶⁷

Habibî

Azerbaycan'ın "*Bergüşâd*" kasabasındandır. Şah İsmail tarafından "*melikü'ş-şuarâ*" ilan edilen Şîî şair, Sultan II. Bayezid döneminin sonlarına doğru gelmiştir.⁵⁶⁸

Haşimî

Sultan II. Bayezid zamanında ailesiyle beraber göç eden şair, Şehzade I. Selim'in musahibi olmuş, daha sonra ise kadılık görevi verilmiştir. 1511 yılında vefat etmiştir.⁵⁶⁹

Halife

Safeviler döneminde Tebriz'den göç etmiştir. "*Türkçe, Arapça ve Farsça*" şiirler yazmıştır.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 274; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, s. 688.

⁵⁶⁶ Hüseyinli, "Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edivleri", s. 760.

⁵⁶⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 268.

⁵⁶⁸ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C 1, s. 279; S. Cengiz Sadıkoğlu, "Habibî", *DİA*, C 14, TDV Yay. , İstanbul 1996, s. 574; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, s. 262.

⁵⁶⁹ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C 2, s. 1057; Dedeyev, "15.-16. Yüzyıllar Azerbaycan-Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim Rol Oynayan Bazı Şairler", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 383; Hüseyinli, "Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edivleri", s. 753.

⁵⁷⁰ Hüseyinli, "Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edivleri", s. 754.

Hâce Hüseyin Şîî

Hâce Hüseyin Şîî olarak tanınan şairin asıl adı “*İbn Gıyâsi’-d-dîn Alî el-Meşhedî*”dir. 1586 yılında vefat eden şairin “*Dîvân-ı Senâyî (Senâyî’nin Dîvânı)*”⁵⁷¹ adlı eseri vardır.

Habîbî-yi Berküşâdî

Şah İsmail dönemi şairlerindendir.⁵⁷² Sultan II. Bayezid zamanında göç etmiştir. Şîî olan şair Türkçe, Farsça şiirler yazmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde vefat etmiştir.⁵⁷³

Hâce-i İsfehânî

Sünnî olan İsfehânî, Çaldıran Zaferi’nden sonra, Yavuz Sultan Selim’le beraber gelmiştir.⁵⁷⁴

Hakîmî

Kazvin’in Ebher kasabasından olan şair, Şah İsmail döneminde Osmanlı Devleti’ne göç etmiştir. Şair Muslihiddin Lari’nin hizmetine girmiş, daha sonra İstanbul’a gelmiştir.⁵⁷⁵

İlmî-i Bağdadî

“*Molla Hüseyin Ferahşad*” olarak tanınmıştır. 1586 yılında Irak-ı arab’a⁵⁷⁶ ve Meşhedeyn-i Şerif’e kadı olan Mirza Mahdum’un talebesi olmuştur.⁵⁷⁷

Kâşî

“*Divân-ı Muhteşem Kâşî (Muhteşem Kâşî’nin Divanı)*” adında eseri bulunmaktadır. Safevi Şahı olan Şah II. İsmail’i övdüğü bu divanına “*Câmiu’l-Letâif (Nükteleri Derleyen Kitap)*” adını vermiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 644.

⁵⁷² Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 753.

⁵⁷³ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 290; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 753.

⁵⁷⁴ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 327.

⁵⁷⁵ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C 1, s. 303-304.

⁵⁷⁶ Irak-ı Arab: Fırat ve Dicle nehirleri arasında kaşan ve Bağdat’ın kuzeyine kadar uzanan araziye Osmanlılarca verilen addır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.332.

⁵⁷⁷ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâ’sı*, s. 221.

⁵⁷⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfüz-Zunûn*, C 2, s. 667.

Kâsım b. Ahmed-i Koncâi (Genceî)

Kızılbaşların ortaya çıkmasıyla kaçıp Tokat'a gelmiş ve burada bulunan "Sultaniye Medresesi"nde çalışmıştır. Farsça, Arapça şiirler yazan Genceî'nin, Yavuz Sultan Selim'in adına Farsça kaleme aldığı "Fethnâme" eseri bulunmaktadır.⁵⁷⁹

Mahfi Gilâni (Geylânî)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi'nde, Gilân hâkimi Ebulmuzaffer Bahadır Han'ın Safevi Devleti'ne karşı Osmanlı tarafına geçtiği sırada yanında şair Mahfi Gilâni de yer almıştır.⁵⁸⁰ Bunun yanında, Mahfi Gilâni'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi'nin ardından, Safevi Şahı Tahmasb'ın zulmünden dolayı kaçıp, Osmanlı Devleti'ne sığındığı da ifade edilmiştir.⁵⁸¹ Mahlası Mahfî olan şair,⁵⁸² Kanuni Sultan Süleyman adına "Şehnâme" adlı eseri yazmıştır.⁵⁸³ Ayrıca, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, "İmâdü'd-dîn Mahmud eş-Şirazî'nin Risâletün fî Çöbi Çinî (Çin Çöpü Hakkında Bir Risale)" eserini Farsça'ya tercüme etmiştir.⁵⁸⁴

Mevlana İbn Şeyh Şüsterî

Yavuz Sultan Selim tarafından Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den getirilen mutasavvıf şairlerdendir.⁵⁸⁵

Mevlâna Hayâlî

1527-1536 tarihli İn'âmat Defteri'nde yazdığı kaside karşılığında 1000 akçe aldığı kaydı bulunan şair,⁵⁸⁶ Kazvinli'dir. Vefatına yakın ülkesine dönen Hayâlî, 1545 yılında vefat etmiştir.⁵⁸⁷

⁵⁷⁹ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 402.

⁵⁸⁰ Dedeyev, "16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler", s. 101; Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 279.

⁵⁸¹ Gülşah Taşkın, "Kanuni Döneminde "Mahfî" Bir Şair: Mahfî-i Gilânî ve Bih-i Çinî Tercümesi", *Turkish Studies*, Volume 7/3, Ankara 2012, s. 2423.

⁵⁸² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 2, s. 700.

⁵⁸³ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 420.

⁵⁸⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 2, s. 700.

⁵⁸⁵ Dedeyev, "15.-16. Yüzyıllar Azerbaycan-Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim rol Oynayan Bazı Şairler", s. 386.

⁵⁸⁶ İsmail E. Erünsal, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmat Defteri", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1984, s. 15.

⁵⁸⁷ Hüseyinli, "Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri", s. 759.

Molla Muslihiddin Muhammed İbni Salah Lârî-i Acemî

İran'ın Lâr⁵⁸⁸ şehrinde doğan şair, aynı zamanda astronom ve din âlimidir. Hindistan'a gidip, Hint Emri Hümayun Şah'ın hizmetine girmiştir. Hümayun Şah'ın vefatından sonra hac için Mekke'ye, oradan da İstanbul'a geçmiştir.⁵⁸⁹ Ebûssuûd Efendi ve diğer bazı âlimlerle mübâhaselerde bulunup yetkinliğini ispat eden Lârî, 50 akçe yevmi ile müderris tayin edilmiştir.⁵⁹⁰ Diyarbekir'de müftülük yapan Larî, 1571'de vefat etmiştir.⁵⁹¹ “*Kelâmî*” mahlasını kullanan şair,⁵⁹² “*Abdullah b. Ömer el-Beyzâvi'nin Tavâliu'l-Envâr*” adlı eserine haşiye yazmıştır.⁵⁹³ “*Mir'âtü'l-Edvâri Mirkatü'l-Ahbâr (Devirlerin Aynası ve Haberlerin Merdiveni)*” adında eseri de bulunan şair, bu eserini İstanbul'a geldiğinde dönemin veziriazamı Mehmed Paşa'ya hediye etmiştir.⁵⁹⁴ Diğer eserleri; “*Ta'yînü'r-reşâd ve Tebyînü'l-irşâd*,⁵⁹⁵ *Hâşiye'alâ Envâri't-tenzil, Tefsîru sûreti'l-kadr, Şerhu'l-Erba'in li'n-Nevevî, Şerhu Şemâ'ili'n-nebî, Şerhu'l-İrşâd fî furû'i's-Şâfi'iyye, Ferâ'izü'l-Lârî, Hâşiye'alâ Şerhi'l-Mevâkıf, Hâşiye'alâ Metâli'i'l-enzâr, Risâle fî bahsi'l-haşri ve'l-me'âd, Risâle fî Burhâni't-temânu fî Âyeti 'Lev kâne filhimâ âlihe', Risâle fî halli mugaletâti İctimâ'i'n-nakizayn, Risâle fî'l-hareke, Risâle fî bahşi'l-irâde, Risâle fî mes'eleti'l-eb'âd, Mecmû'u'r-resâ'il, Bahsü tamâmi'l-müşterek, Risâle fî Tahkîki Sâlibâti'l-mahmûl, Mürşidü'l-gınâ şerhu Emsileti'l-binâ, Ünmûzecü'l-'ulûm, Hâşiye 'ale'l-Mutavvel, Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idi'z-Ziyâ'iyye, Hâşiye 'alâ Şerhi Tehzîbi'l-mantık ve'l-keîlâm, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kadî Mîr 'alâ Hidâyeti'l-hikme, Şerhu'l-'Adudiyye fî'l-âdâb, Mir'âtü'l-edvâr ve Mirkatü'l-ahbâr, Risâle fî Tahkiki hattı'l-fecr*”dır.⁵⁹⁶

Molla Ahmed Zarifî

Bağdatlı'dır. Kanuni Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olan Zarifî, aynı zamanda tabibtir.⁵⁹⁷

⁵⁸⁸ Lâr: Güney İran'da Lâristan bölgesinin merkez şehridir. Rıza Kurtuluş, “Lâristan”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , Ankara 2003, s. 104.

⁵⁸⁹ Karakaş, *Müsbet İlimde Müslüman Âlimler*, s. 563; Şemseddin Sami, *Kamusu'l Alâm*, C 5, s. 3966; Hulusi Kılıç, “Lârî, Muslihuddin”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , İstanbul 2003, s. 103.

⁵⁹⁰ Kılıç, “Lârî, Muslihuddin”, s. 103.

⁵⁹¹ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 445.

⁵⁹² Kılıç, “Lârî, Muslihuddin”, s. 103.

⁵⁹³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 3, s. 893.

⁵⁹⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 4, s. 1314.

⁵⁹⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 1, s. 69.

⁵⁹⁶ Kılıç, “Lârî, Muslihuddin”, s. 103-104.

⁵⁹⁷ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 111.

Molla Mâsûm

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen şairin namı Mehmed Mâsûm'dur. Horasan'nın Lahican⁵⁹⁸ şehridendir. Horasan'da “*Merulahcan*” olarak tanınmıştır. Seyahat amacıyla gelmiştir.⁵⁹⁹ Yenişehir Fenar kadısı olan şair, 1601'de vefat etmiştir.⁶⁰⁰

Monla Halimî

Yavuz Sultan Selim döneminde gelmiştir. “*Halimî Lûgatı*” olarak bilinen “*Bahrü'l-gara'ib-nâm*” adında eseri bulunmaktadır.⁶⁰¹

Matemî

Kanuni Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olan Matemî, Azerbaycan edebiyatından etkilenmiş ve matemî mahlasını kullanmıştır.⁶⁰²

Mansûr-i Şirâzî

Şair, vak'anüvis ve astrologdur. Sultan III. Murad dönemini ele alan “*Şahnâme-i Sultan Murad Han (Şehinşahnâme-Şemâilnâme)*” adında eseri bulunan şair, eserini tamamlayamadan vefat etmiştir. Bu eseri Seyyid Lokman tamamlamıştır.⁶⁰³

Mîr Kadrî-i Acem

Safeviler döneminde gelen Kadrî-i Acem⁶⁰⁴ Şirvanlı'dır.⁶⁰⁵ İstanbul'a gelip bir süre kaldıktan sonra Haleb'e göç etmiştir.⁶⁰⁶

Mîr Mehmed Vahdetî

Kazvinli olan şair, Sultan III. Murad zamanında gelmiş, aynı zamanda kapıcıbaşı, musahip, hattattır.⁶⁰⁷

⁵⁹⁸ Lâhican: İran'ın kuzeyinde Hazar Denizi kıyı şeridinde yer alan şehirdir. Rıza Kurtuluş, “Lâhican”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , Ankara 2003, s. 51.

⁵⁹⁹ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C 2, s. 911.

⁶⁰⁰ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 423.

⁶⁰¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 269.

⁶⁰² Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 758.

⁶⁰³ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 421-422.

⁶⁰⁴ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 758.

⁶⁰⁵ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 254; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 758.

⁶⁰⁶ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 396; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 758.

Muhammed

Safevi Şahı olan Şah Tahmasb'ın veziri Mirza Bey'in kardeşi olan Muhammed, göç etmiştir. “*Sultan I. Bayezid Vakfı*” mütevellisi⁶⁰⁸ ve defterdârı⁶⁰⁹ vazifelerinde bulunmuş, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Şam'da vefat etmiştir. Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.

Muradî-i Acem

1548 yılında gelen şair, Bistamlı'dır.⁶¹⁰

Muhyî

Fethullah Efendi'nin oğludur. Şiraz'dan göç ettiklerinden dolayı “*Acem Muhyî*” , “*Acem Fethioğlu*”, İbrahim Gülşenî'nin sülalesinden olduğundan da “*Muhyî-yi Gülşenî*” olarak anılmıştır. 1604'te vefat etmiştir. Farsça, Türkçe şiirler yazmıştır.⁶¹¹

Necâtî-i Acem

Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olan 1527-1536 tarihli İn'âmat Defteri'nde adı geçen şair, “*Necâtî*” mahlasıyla şiir yazmıştır.⁶¹²

Nutkî

Şirvanlı olan Nutkî, Sultan III. Murad dönemi şairlerindendir.⁶¹³

Ruhî

Bağdatlı olan Ruhî'nin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmemektedir. Şair 1605'te vefat etmiştir.⁶¹⁴

Revsî

Asıl adı “*Osman Revsî Efendi*”dir. Mevlevî olan şair Bağdatlı'dır. 1605 yılında vefat etmiştir.⁶¹⁵

⁶⁰⁷ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 645.

⁶⁰⁸ Mütevellî: Bir vakfın idaresi kendisine verilmiş olan kimsedir. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 922.

⁶⁰⁹ Defterdâr: Padişahın malının vekilidir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 188.

⁶¹⁰ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 281.

⁶¹¹ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 438-439.

⁶¹² Erünsal, “Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmat Defteri”, s. 6.

⁶¹³ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü 'ş-Şuarâ*, C 2, s. 992.

⁶¹⁴ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 546.

Saffî

“*Dervîş Mirzâ Safî-yi Hatâyî*” Şah İsmail’in oğludur. İran’dan kaçıp gelmiştir.⁶¹⁶ Mevlevî’dir. 1530 yılında vefat etmiştir.⁶¹⁷

Sürûrî-Yi Şarkî

Çaldıran Zaferî’nden sonra Amasya’ya gönderilen ilim kâfilesinde yer alan Sürûrî’nin mahlası “*Şarkî*” dir. Ancak daha sonra bilinmeyen nedenlerle İran’a geri dönen şair, 1520 yılında vefat etmiştir.⁶¹⁸

Sürûrî

Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarına doğru göç edip gelmiştir.⁶¹⁹ Asıl adı “*Mustafa Şaban*” olan ve Sürûrî olarak tanınan şairin, “*Bahru’l Maârif (Bilgi Denizi)*”⁶²⁰ ve “*Lügat-i Sürûrî Acem*”⁶²¹ adında eserleri bulunmaktadır. “*Celâlü’-d-dîn Muhammed b. Muhammed el-Belhî el-Konevî’nin Mesnevî*” adlı eserini şerhetmiştir.⁶²² Ayrıca müellifi belli olmayan “*Muammeyât-ı Alî Ker (Alî Ker’in Bilmeceleri)*” adlı eseri Sultan I. Mustafa için Türkçeye çevirmiştir.⁶²³

Sehabî

Asıl adı “*Hüsameddin Hüseyin*” olan Sehabî, Hemedanlı⁶²⁴ ya da Dergüzinli’dir.⁶²⁵ Şair Bidarî’nin kardeşidir. Kanuni Sultan Süleyman’ın emriyle İmam Gazalî’nin “*Kimya-yı Saadet*”⁶²⁶ eserini “*Tedbîr-i İksîr*” adıyla tercüme eden

⁶¹⁵ Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 278.

⁶¹⁶ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 560; Ziver Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 754.

⁶¹⁷ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 754.

⁶¹⁸ Dedeyev, “15.-16. Yüzyıllar Azerbaycan-Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim rol Oynayan Bazı Şairler”, s. 385; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 754; Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 340

⁶¹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1555; Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbâr*, s.

⁶²⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 1, s. 223.

⁶²¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 4, s. 1243.

⁶²² Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 4, s. 1266.

⁶²³ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 4, s. 1391.

⁶²⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 652; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 577; Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 334.

⁶²⁵ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C 1, s. Bul, Solmaz, *Ahdî ve Güleşen-i Şu’arâ’sı*, s. 176; Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 334.

⁶²⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 404; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 759; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 409.

şairin, ayrıca “*Kimyâ-yı Hazâin-i İrfân*”,⁶²⁷ “*Divânü Sehâbiyyi’r-Rûmiyy (Sehâbi er-Rûmi’nin Divanı)*”⁶²⁸ adlı eserleri bulunmaktadır. 1563 yılında vefat etmiştir.⁶²⁹

Serverî Çelebi

Serverî, Şah İsmail döneminde gelmiştir.⁶³⁰

Sâdık Mehmed

Safevi Devleti’nin son dönemlerine doğru gelen Sâdık Mehmed,⁶³¹ İsfahanlı’dır. “*Acem Hoca*” olarak tanınan şair 1719’da vefat etmiştir.⁶³²

Sâib (Sâib-i Tebrizî/İsfahânî)

Ali Sâib, “*Sâib-i Tebrizî/İsfahânî*” olarak anılmıştır. 1606 yılında vefat etmiştir.⁶³³

Sâib (Müsteidd Han et-Tebrizî)

Asıl adı, “*Mirzâ Muhammed Ali b. Mirzâ Abdurrahim Tebrizî İsfahânî*”dir.⁶³⁴ “*Müsteidd Han et-Tebrizî*” olarak anılmıştır.⁶³⁵ Safevi şahı I. Abbas’ın emriyle Tebriz’den İsfahan’a göç etmiştir. Hacca giden ve dönüşte de Osmanlı Devleti’ne gelen Sâib, Osmanlı sarayı ile ilişkisi olduğuna dair ortaya çıkan haberlerden dolayı 1625 yılında Hindistan’a gitmiştir. Bir süre sonra babasıyla birlikte İsfahan’a dönen Sâib, Şah II. Abbas zamanında “*melikü’ş-şuarâ*” unvanını almıştır. “*Kandehârname, Mahmûd u Ayaz, Beyâz, Mir’âtü’l-cemâl, Meyhâne, Vâcibü’l-hıfz, Ârâyış-i Nigâr*”⁶³⁶ ve “*Divân-ı Sâib (Sâib’in Divânı)*” adında eserleri vardır. 1676’da vefat etmiştir.⁶³⁷

⁶²⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C 2, s. 654.

⁶²⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 652.

⁶²⁹ Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 334; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 759.

⁶³⁰ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 760.

⁶³¹ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri”, s. 760.

⁶³² Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 566.

⁶³³ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 569.

⁶³⁴ Cengiz Sadıkoğlu, “Sâib b. Tebrizî”, *DİA*, C 35, TDV Yay. , s. 541.

⁶³⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 655.

⁶³⁶ Sadıkoğlu, “Sâib b. Tebrizî”, s. 542.

⁶³⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 655.

Şah Mahdûm-i Tehrânî

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde Gilân hâkimine elçi olarak gönderilmiştir. 1521’de vefat etmiştir.⁶³⁸

Şemsî

Yavuz Sultan Selim döneminde İstanbul’a gelen şairin, “*Deh Mürğ (On Kuş)*” adlı Türkçe kaleme aldığı eseri vardır.⁶³⁹

Şemseddin el-Bardaî

Şah İsmail döneminde Horasan’dan gelmiştir.⁶⁴⁰

Şemseddin Muhammed Latîfî

“*Kadıızâde-i Erdebîlî*”nin oğludur. Çaldıran Zaferî’nden sonra ailesiyle birlikte İstanbul’a götürülmüştür.⁶⁴¹

Şahî –yi Şarkî

Şeyh Mahdumî-i Tebrizîzâde Kasım Çelebi’nin oğludur. Kürt beylerinden olan Şahî, Yavuz Sultan Selim döneminde göç edip gelmiştir. 1538 yılında vefat etmiştir.⁶⁴² Ziver Hüseyinli, Şahî-Yi Şarkî’nin, Çaldıran Zaferî’nin ardından Osmanlı Devleti’ne gönderildiğini,⁶⁴³ Bilal Dedeyev ise, Yavuz Sultan Selim’in Tebriz’den Amasya’ya gönderdiği kâfilede Şahî-Yi Şarkî’nin yer almadığını, Osmanlı Devleti’ne geliş sebebinin bilinmediğini ifade etmiştir. Bu görüşünü, Fuad Köprülü’nün “*Safevi sarayından kaçarak İstanbul’a gelen. . .*” ifadelerine dayandırmaktadır.⁶⁴⁴

⁶³⁸ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 603.

⁶³⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 630; Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C 1, s. 521; Kılıç, *Aşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ* s. 604; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1583; Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 241.

⁶⁴⁰ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 240.

⁶⁴¹ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 619.

⁶⁴² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1559; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri” , s. 757.

⁶⁴³ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul’unda Safevi Edipleri” , s. 757.

⁶⁴⁴ Dedeyev, “15.-16. Yüzyıllar Azerbaycan-Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim Rol Oynayan Bazı Şairler” , s. 386.

Şükrî

Yavuz Sultan Selim döneminde gelen şair, Kürdistanlı'dır.⁶⁴⁵

Tâ'ib

Asıl adı “*Abbas Tâ'ib Paşa*”dır. “*Acem Paşa*” olarak tanınan Tâ'ib, 1690 yılında vefat etmiştir.⁶⁴⁶

Tüfeylî

Şah İsmail'in sarayında bulunan şairlerdendir. Şiirlerinde “*Hurufilik*” ve “*Şiilik*”i birleştirmeye çalışan şair, “*Şahî*” mahlasını kullanmıştır.⁶⁴⁷

Ümidî

Asıl adı “*Ercâsb*” olan Ümidî Tahranlı'dır.⁶⁴⁸ “*Sâkînâme (Saki Kitabı)*” adlı eseri vardır. 1519 yılında vefat etmiştir.⁶⁴⁹

Yahya

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen Yahya, Bağdatlı'dır. 1688'de vefat etmiştir.⁶⁵⁰

Zirekî

Hemedanlı olan Zirekî, göç edip Adana'ya gelmiştir.⁶⁵¹ Asıl adı “*Zirek*”dir. Kanuni Sultan Süleyman dönemi şairlerindendir. “*Mihr ü Mah-nâm*” adlı eseri Türkçe'den Farsça'ya çevirmiştir.⁶⁵²

Zihnî

Asıl adı, “*Necefzâde Abdüddeli Zihnî Efendi*” olan şair, Bağdatlı'dır. Aynı zamanda hattat⁶⁵³ ve mûsikîşinastır.⁶⁵⁴ İskender Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa ile İstanbul'a gelmiştir.⁶⁵⁵ 1614 yılında vefat etmiştir.⁶⁵⁶

⁶⁴⁵ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C 1, s. 519; Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 601.

⁶⁴⁶ Yıldırım, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si*, s. 85.

⁶⁴⁷ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 756.

⁶⁴⁸ Tahran: İran'ın başkentidir. Esko Naskali-Osman Gazi Özgüdenli, “Tahran”, *DİA*, C 39, TDV Yay., İstanbul 2010, s. 416.

⁶⁴⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C 2, s. 784.

⁶⁵⁰ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 664.

⁶⁵¹ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 175.

⁶⁵² Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 403; Solmaz, *Ahdî ve Güleşen-i Şu'arâ'sı*, s. 175.

Yukarı zikredilen şairlerin dışında Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi ve vefat tarihleri tespit edilemeyen 16 şair burada zikredilecektir.

Ateşî

Bağdatlı olan Ateşî,⁶⁵⁷ aynı zamanda kundaracıdır.⁶⁵⁸

Ferdî-i Acem

Erdebilli olan şair göç edip gelmiş,⁶⁵⁹ “*Mevlidi Erdebil*” olarak tanınmıştır.⁶⁶⁰

Hâlî Beg

Bağdatlı'dır.⁶⁶¹

Halilî

Kazvinli olan şair, ticaret amacıyla gelmiştir.⁶⁶²

Hâdîmî

Bağdatlı'dır.⁶⁶³

Hemdemî

Tebrizli'dir.⁶⁶⁴ Seyyah olan şair, “*Hemdemî Acemî*”, “*Ayaklı Cönk*” lakaplarıyla tanınmıştır.⁶⁶⁵

⁶⁵³ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C 1, s. 393; Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 132.

⁶⁵⁴ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 159.

⁶⁵⁵ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, C 1, s. 393.

⁶⁵⁶ Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 132.

⁶⁵⁷ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 115; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 161.

⁶⁵⁸ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 161.

⁶⁵⁹ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 258.

⁶⁶⁰ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 247.

⁶⁶¹ Yıldırım, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si*, s. 211.

⁶⁶² Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 151; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 304.

⁶⁶³ Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*; s. 52; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 330.

⁶⁶⁴ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 303; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 354.

⁶⁶⁵ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 303; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 354.

Hürremî

Bağdatlı'dır.⁶⁶⁶

Hüseyinî

Bağdatlı'dır.⁶⁶⁷

Hüseyin Aşî (Işî)

Bağdatlı'dır. Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.⁶⁶⁸

Lütfî-i Acem

Dergüzinli'dir. “*Mahmud-ı Har*” olarak tanınmıştır.⁶⁶⁹

Mîr Kadrî-i Acem

Şirvanlı'dır.⁶⁷⁰ İstanbul'a gelip bir süre kaldıktan sonra Haleb'e göç etmiştir.⁶⁷¹

Mîr Ayânî(Ayânî-i Şirâzî)

Ayânî-i Şirâzî, kendi hizmetinde çalışan Mîr adında bir Yahudi'nin Müslüman olmasına vesile olmuş, bu nedenle kendisine “*Yahudilerin efendisi*” anlamına gelen “*Seyyid-i Yahûdan*” denilmiştir.⁶⁷²

Muhammed Rıza Paşa

Tebrizli'dir. Anadolu'ya geldikten sonra ilk olarak Mısır, sonra da Habeşistan Paşa'sı olan şairFarsça şiirler yazmıştır. Mekke'de vefat etmiştir.⁶⁷³

Müfredî-i Acem

⁶⁶⁶ Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva*, s. 66; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 368.

⁶⁶⁷ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 371.

⁶⁶⁸ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 136.

⁶⁶⁹ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 262.

⁶⁷⁰ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 254.

⁶⁷¹ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 396; Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edepleri”, s. 758.

⁶⁷² Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 433.

⁶⁷³ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 435.

İsfahanlı'dır.⁶⁷⁴

Nesimî

Bağdatlı'dır. “*Îmad Aladdin*” olarak tanınmıştır.⁶⁷⁵

Seyyid Cevherî

Bağdatlı'dır.⁶⁷⁶

Sarfi

Acemdir. Tokat'a yerleşmiştir.⁶⁷⁷

3.2.7. Diğer Âlimler (Fennî İlimler)

Ali b. Ahmed Şirazî

Şah İsmail'in Safevi Devleti'ni kurmasından sonra Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. “*Risale fî Bahsi'l-Hareke*” adlı bir risalesi bulunmaktadır. Risalenin kısımları; “*hareketin tanımı, hareketin ispat edilmesi, hareketin çeşitleri ve hareket tarzları*”dır.⁶⁷⁸

Ebulfazl Münşi Şirazî

Şah İsmail döneminde gelmiştir. Ahlâk ilmiyle alakalı yazmış olduğu “*Düstur el-Saltana ile ahlâk-ı Şemsiye*” adlı eserini Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur.⁶⁷⁹

Hasan al-Dihlavî

Şah İsmail'in baskıları sonucunda gelmiştir. Optik ilmi üzerine “*Risâle-i Mir'atiye*” adlı eseri kaleme almıştır. Bu eserini Yavuz Sultan Selim'e ve İbrahim Paşa'ya ithaf etmiştir.⁶⁸⁰

⁶⁷⁴ Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 266.

⁶⁷⁵ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, C 2, s. 985.

⁶⁷⁶ Yıldırım, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si*, s. 182.

⁶⁷⁷ Solmaz, s. *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, s. 204; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 564.

⁶⁷⁸ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 233.

⁶⁷⁹ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 240.

⁶⁸⁰ İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, s. 66.

Muhammed b. Pir Ali Birgilî

Sünnî olan Birgilî, Safevi korkusu üzerine kaçıp Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Nahivle ilgili “*İzhar el-Esrar*”, “*Sihah-ı Acemîye*”⁶⁸¹ adlı eserleri bulunmaktadır.

Muzaffer bin Muhammed Kasım el-İsfahani

İsfahanlı astronomdur. “*Tenbihat el-Müneccimin, Şerhi Bist Bab li'lBurhandi fi ilmi'l-nücum*” adında eserleri bulunan âlim 1630 yılında vefat etmiştir.⁶⁸²

Şirvanlı Şemseddîn-i İtâkî

Matematik, tıp ve felsefe alanlarıyla ilgilenmiş, ülkesindeki savaş ortamından kaçarak birçok ülkeye seyahat ettikten sonra İstanbul'a gelmiştir. 1632 yılında “*Teşrih-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesofân*” eserini yazmıştır. Osmanlı döneminin mühim anatomi kitaplarından olan eserde, Türkçe anatomik kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını yazmıştır.⁶⁸³

3.3. Zanaatkârlar

Osmanlı Devleti'ne gelen İranlı nakkaş, zerger, simkeş, hakkak, kâtib suzenger, zerdûz, cerrah, postindûz, kufteger, misger, şemşirger, kardger, kazganyan, ababâfan, müteferrika, camger, gazzaz, keştiger, kâşiger, zernişanî, siperdûz, muzedûz, dımeşkiger, sazendegan ve diğer zanaatkârlara değinilecektir. Tespit edilen nakkaş sayısı 60, zerger 23, simkeş 2, hakkak 19, kâtib 33, zerdûz 6, cerrah 11, postindûz 3, kufteger 8, şemşirger 6, kardger 7, kazganyan 3, ababâfan 4, müteferrika 1, camger 4, gazzaz 1, keştiger 1, kâşiger 3, zernişanî 6, siperdûz 5, muzedûz 2, dımeşkiger 2, sazendegan 11, diğer zanaatkârlar (zerbafâfan 1, kaytanî bâfan 1, kabbal 1, serraciker 1, tâyî 3, sarraf 3, attar 2, ayyâr 4, habbaz 1, bezzaz 7, misger 1, suzenger 1, sepetdûz 1, otakî 2, puladger 1, basmager 1, kal'ici 1) 32 toplamda 253 kişidir.

3.3.1. Cema'ât-i Nakkaşân

Nakş; sözlük anlamı olarak birçok farklı renge boyamak, işleme yapıp, süslemek anlamlarına gelmektedir. Nakkâş ise, bu sanatla ilgilenen kişilere verilen

⁶⁸¹ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 235.

⁶⁸² Karakaş, *Müsbet İlimde Müslüman Âlimler*, s. 589.

⁶⁸³ Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 304.

addır. Çeşitli malzemeler üzerine resim ve süsleme yapan sanatkâr, ressam, işleyen,⁶⁸⁴ saray kütüphanesi için yapılan el yazmalarının tezhibini ve minyatürünü yapan,⁶⁸⁵ diğer sanat cema'âtleri tarafından yapılan çadır, halı, kumaş gibi sarayda kullanılan eserlerin desenlerine yapılan tasarım, daha önceki dönemlere ait onarıma ihtiyacı olan eserlerin onarımını ve külliyelerin süslenmesini yapan cemaattir.⁶⁸⁶ Nakkaş kelimesi, İranlılar tarafından geliştirilmiş ve Acem sanatçıları tarafından da yapılan eserler ince nakıştan yapılmıştır.⁶⁸⁷

Motif nakşedenlere “*nakşbend*”, minyatür yapanlara “*musavvir*”, tezhip yapana “*müzehib*”, boyasız eserler yapana “*tarrâh*” denilmiştir.⁶⁸⁸ Bu cema'âtin içinde “*müzehib, oymacı, minyatür*”,⁶⁸⁹ “*cetvelkelik, renkzenlik*”⁶⁹⁰ ustaları da yer almıştır. Ustalar, bütün bu grupların içinde yer aldığı nakkaşhânelerde çalışırdı. Bunun yanında, saray için yapılması gereken özel işlerin görülmesi amacıyla seçilen sanatçılara ayrıca bir nakkaşhâne tesis edilmiştir.⁶⁹¹ Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra sürgün ettiği sanatkârların içerisinde nakkaşların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde sanat alanında yeni bir yönelişin ve kitap tezhibinin önem kazandığını göstermektedir.⁶⁹² Yavuz Sultan Selim'in getirmiş olduğu bu zanaatkârlar, Osmanlı Nakkaşhânesi'nin belli bir düzeye ulaşmasında etkili olmuştur. Tebriz Nakkaşhanesi dönemin İslâm ülkelerinde üstün durumdaydı.⁶⁹³ Osmanlı saray nakkaşhanesine ait olan Tebriz, Herat ve Şiraz minyatür okullarının etkisini gösteren örneklerden biri olan İranlı tasavvuf şairi Ferideddin Attar'ın “*Mantık At-Tayr*” adlı eseridir. 1515 tarihli olan bu yazmanın minyatürlerinde süslemenin yoğun olması, Tebriz sarayındaki sanatçıların İstanbul

⁶⁸⁴ Nebi Bozkurt, “Nakkaş”, *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, , s. 326.

⁶⁸⁵ Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi” , s. 286.

⁶⁸⁶ Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, s. 24; Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 166.

⁶⁸⁷ Özçelik, *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatının Nâbi Divânı'na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, s. 87.

⁶⁸⁸ Bozkurt, “Nakkaş”, s. 326.

⁶⁸⁹ Süleyman, *XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Saray Sanatkârları*, s. 21.

⁶⁹⁰ Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, s. 24.

⁶⁹¹ Zeren Tanındı, “Nakkaşhâne”, *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, s. 331.

⁶⁹² Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 86.

⁶⁹³ Zeren Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , Ankara 1996, s. 20; Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , İstanbul 2006, s. 54.

sarayına getirilmesinin bir sonucunu göstermektedir.⁶⁹⁴ Tebrizli sanatçıların, saraya alınması ve Osmanlı esnafından seçilen sanatçıların da katkılarıyla birlikte nakkaşçılık, 1520 yılına doğru Osmanlı Devleti'ne özgü bir üslupla ortaya çıkmıştır.⁶⁹⁵

Tespit edilen nakkaş sayısı 60 olmakla birlikte, bu nakkaşların 30 tanesi Çaldıran Muharebesi'nden sonra sürgün olarak getirilen nakkaşlardır. Cema'âtın içinde en yüksek mevacibi alan 1700 akçe ile Abdulmecid Tebrizî olmuştur.

Ali

Nakkaş Mehmed b. Melek Ahmed'in kardeşidir. Sultan II. Bayezid zamanında gelmiştir.⁶⁹⁶

Ali Beg (Tebrizî)

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁶⁹⁷ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde de aynı cema'atte aynı isimle yer alan Ali Beg Tebrizî ile aynı kişi olduğuna kanaat getirilen ve nakkaşan cema'âtının acem bölümünde yer alan nakkaşın mevacibi 11 akçedir.⁶⁹⁸

Ali Beg Abdulhalık

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra getirdiği nakkaştır.⁶⁹⁹

Ali Kulu (Tebrizî)

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Ali Kulu,⁷⁰⁰ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde de nakkaşan cema'âtının acem bölümünde aynı isimle yer alan Ali Kulu Tebrizî ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. Nakkaşın mevacibi 10, 5 akçedir.⁷⁰¹

⁶⁹⁴ Nilgün Çağlayan, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Minyatür Sanatı ve Kanuni Dönemi Minyatür Sanatçısı Matrakçı Nasûh*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1995, s. 9-10.

⁶⁹⁵ Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı*, s. 19.

⁶⁹⁶ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁶⁹⁷ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁶⁹⁸ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁶⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 2, s. 618.

⁷⁰⁰ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁰¹ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

Abdulhamid-i Tebrizî

1545 tarihli ehl-i hiref mevacib defterinin Bölük-i Acemân cema'âtinde yer almıştır. Mevacibi 15,5 akçedir.⁷⁰²

Abdulgani

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁰³

Abdulali Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nin acemân bölüğünde yer alan nakkâşın mevacibi 20 akçedir.⁷⁰⁴

Alaaddin Mehmed

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁰⁵

Abdulhalık (Tebrizî)

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Abdulhalık,⁷⁰⁶ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde de nakkaşan cema'âtinin acem bölüğünde aynı isimle yer alan nakkaş ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. Nakkaşın mevacibi 12 akçedir.⁷⁰⁷

Abdulfettah (Tebrizî)

Tebriz'den sürgün gelen Abdulfettah,⁷⁰⁸ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde de nakkaşan cema'âtinin acem bölüğünde aynı isimle yer alan nakkaş ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. Nakkaşın mevacibi 12 akçedir.⁷⁰⁹

Abdülmecid Tebrizî

1551'de Ramazan Bayramı'nda padişaha sanat eseri sunan zanaatkârların içinde yer alan nakkâş Abdülmecid Tebrizî'ye 1700 akçe verilmiştir.⁷¹⁰

⁷⁰² TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷⁰³ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁰⁴ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷⁰⁵ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁰⁶ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁰⁷ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷⁰⁸ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁰⁹ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷¹⁰ TS. MA. d/4104 (H-963).

Ahi Beg (Tebrizî)

Tebriz'den sürgün gelen Ahi Beg'in⁷¹¹ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde de nakkaşan cema'âtinin acem bölümünde aynı isimle yer alan nakkaş ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. Mevacibi 10 akçedir.⁷¹²

Aliyuddin Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin nakkaş cema'âtinin acem bölümünde yer alan nakkaşın mevacibi 15 akçedir.⁷¹³

Ahmed Gulam Firuz Beg

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷¹⁴

Abdullah Musavvir

Horasanlı olan Abdullah'ın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁷¹⁵

Berhî Ali

Erdebilli olan nakkaşın, Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁷¹⁶

Derviş Beg

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷¹⁷

Derviş Muhammed İsfahan

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin nakkaş cema'âtinin acem bölümünde şagird olarak yer alan nakkaşın mevacibi 1 akçedir.⁷¹⁸

⁷¹¹ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷¹² TS. MA. d/9706-0004 (H-29-12-952).

⁷¹³ TS. MA. d/9706-0004 (H-29-12-952).

⁷¹⁴ Gökmen, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", s. 148.

⁷¹⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, (Haz. Müjgan Cunbur), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara 1982, s. 113.

⁷¹⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 113.

⁷¹⁷ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷¹⁸ TS. MA. d/9706-0004 (H-29-12-952).

Emir Aga Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin nakkaş cema'âtinin acem bölümünde yer alan nakkaşın mevacibi 5 akçedir.⁷¹⁹

Hacı Beg Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Tebrizî,⁷²⁰ Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷²¹

Hoca Beg Tebrizî

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷²²

Hoca Abdülaziz

İsfahanlı olan Hoca Abdülaziz, Şah Tahmasb döneminde sarayda nakkaşlık görevinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁷²³

Hasan b. Mehmed

Babası Acem üstatlarından olan Mehmed, Sultan II. Bayezid zamanında gelmiştir.⁷²⁴

Hasan b. Abdülcélil

Babası Acem üstatlarından olan nakkaş, Sultan II. Bayezid zamanındagelmıştır.⁷²⁵

Hasaneş

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Hasaneş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷²⁶

⁷¹⁹ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷²⁰ TS. MA. d. / 09706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷²¹ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁷²² TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷²³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 114. Gelibolulu eserinde Osmanlı Devleti'ne geliş tarihini belirtmediği nakkaşlar ve kâtibler bulunmaktadır. Bu sebeple tespit edilen nakkaşların ve kâtiplerin geliş tarihi eserin akışı baz alınarak Şah İsmail dönemi ve sonrası olarak alınmış, yani 16. yüzyıl belirlenmiştir.

⁷²⁴ Rıfkı Melül Meriç, "Nakış Tarihi Vesikaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1952, s. 91.

⁷²⁵ Meriç, "Nakış Tarihi Vesikaları", s. 91.

⁷²⁶ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

Hasan bin Hızır

Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'den sürgün olarak getirdiği nakkaştır.⁷²⁷

Haydar

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Haydar, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷²⁸

Hüseyin b. Ressam Hüsam

Babası Acem üstatlarındandır.⁷²⁹

Hüseyin Rumî

Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷³⁰

İsfahanlı Mîr Nakkaş

Kanuni Sultan Süleyman zamanında gelmiştir.⁷³¹

Kasım İsfahânî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷³²

Kazvinli Hüseyin

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir. Kazvinli Hüseyin, Şah Tahmasb dönemi nakkaşlarındandır.⁷³³

Kasım

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Kasım, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷³⁴

Kara Mehmed Çelebi (Mehmed-i Siyah-Kara Memi)

Şahkulu'nun öğrencisidir. Sarayda yetişen büyük müzehhib Kara Memi ile

⁷²⁷ Gökmen, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", s. 148.

⁷²⁸ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁷²⁹ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷³⁰ Gökmen, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", s. 148; Meriç, "Nakış Tarihi Vesikaları", s. 91.

⁷³¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 114.

⁷³² Gökmen, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", s. 148; Meriç, "Nakış Tarihi Vesikaları", s. 92.

⁷³³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 114.

⁷³⁴ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

birlikte Osmanlı tezhip sanatında yeni bir dönem başlamış ve bu dönem tamamen Osmanlı özelliği taşımaktadır.⁷³⁵ XVI. Asırda, Kanuni Sultan Süleyman döneminin nakkaşhâne yöneticisidir.⁷³⁶ Kara Memi, kitap sanatında mevcut kuralların dışına çıkmış, yeni motiflerle yeni bir üslup yaratmıştır.⁷³⁷ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde; Mustafa b. Yusuf, Nebi b. Bâli, Hasan b. Kemal, Hamza Nemçe, Hurrem Nemçe ve Ali Nemçe adlarında şagirdleri bulunmaktadır.⁷³⁸ Osmanlı Devleti'nde, sadece tezhip alanında değil, aynı zamanda “*camilerin çini ve kalem işleri, saray için imal edilen halı, kumaş, el işlemlerinde, ahşap, maden ve kuyumculuk işlerinde*” de Kara Memi'nin üslup özellikleri görülmüştür.⁷³⁹ Kanuni Sultan Süleyman'ın “*muhibbi*” mahlasıyla yazmış olduğu şiirlerinin yer aldığı “*Muhibbi Divânı*”nın tezhibini yapmıştır.⁷⁴⁰

Kemal Musavvir

Tebrizli olan Kemal'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. asır olarak belirlenmiştir.⁷⁴¹

Mansur Beg

Sultan I. Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden Tebriz'den sürgün getirmiş olduğu nakkaştır.⁷⁴²

Mehmed b. Abdurrahman

Babası Acem üstatlarından olan Abdurrahman, Sultan I. Selim zamanında gelmiştir.⁷⁴³

Mehmed b. Hasan

Babası Acem üstatlarından olan Hasan, Yavuz Sultan Selim zamanında

⁷³⁵ Taşkale, *Tezhip Sanatı ve Tezhip Sanatçısı Rikkat Kunt*, s. 7; F. Çiçek Derman, “Osmanlı İstanbul’unda Bezeme Sanatı”, *Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sepozyumu I*, 2013, s. 499.

⁷³⁶ Ayla Ödekan, “Mimarlık ve Sanat Tarihi”, (Yayın Yönetmeni Sina Akşin), *Türkiye Tarihi*, C 2, Cem Yay. , İstanbul 2009, s. 381; Çağman, “Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref”, s. 14. Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 117.

⁷³⁷ Çağman, “Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref”, s. 14.

⁷³⁸ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷³⁹ Gülnur Duran, “Kara Memi” , *DİA*, C 24, TDV Yay. , İstanbul 2001, s. 363.

⁷⁴⁰ Derman, “Osmanlı İstanbul’unda Bezeme Sanatı”, s. 500.

⁷⁴¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 113.

⁷⁴² TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁴³ Meriç, “Nakış Tarihi Vesikaları”, s. 92.

gelmiştir.⁷⁴⁴

Mehmed b. Melek Ahmed (Tebrizî)

Sultan II. Bayezid zamanında gelmiştir.⁷⁴⁵

Melik Mahmud Tebrizî

1503-1527 İn'âmât Defteri'nde yer alan nakkaşla ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁷⁴⁶

Muhammed Şah Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nin Nakkaşan Cema'âtinin Acem bölüğünde yer alan nakkaşın mevacibi 19 akçedir.⁷⁴⁷

Muhammed Mümin

Horasanlı olan nakkaşın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen Mümin, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre 16. Yüzyılda gelmiştir.⁷⁴⁸

Mîr Aga

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁴⁹

Mirza Beg

Çaldıran Muharebesi'nden Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁵⁰

Mirza Ali

Tebrizli tarrahın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁷⁵¹

Mîr Aga Tebrizî

1558 tarihli ehl-i hiref mevacib defterinde yer alan nakkaşın mevacibi 7

⁷⁴⁴ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷⁴⁵ Meriç, "Nakış Tarihi Vesikaları", s. 92.

⁷⁴⁶ İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M. C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 80.

⁷⁴⁷ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷⁴⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 113.

⁷⁴⁹ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁵⁰ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁵¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 113.

akçedir.⁷⁵²

Nazar

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁵³

Semihân

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra İran'dan getirdiği nakkaştır.⁷⁵⁴

Sultan Ali Basmacı

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen nakkaş,⁷⁵⁵ Kâtib olan Sultan Ali ile aynı kişi değildir.

Şah Kulu

İran'da “*Şah kulu*” olarak anılan ve bir diğer adı “*Beliği*” olan nakkaş⁷⁵⁶ Şahkulu, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Tebriz'den Amasya'ya gönderilen Bağdatlı ressamdır. Bir süre Amasya'da kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir.⁷⁵⁷ Kanuni Sultan Süleyman döneminin en önemli nakkaşlarından. Osmanlı süsleme sanatında saz üslubunu yaratmıştır.⁷⁵⁸ Saz üslubu; Osmanlı Devleti'nde sanat alanında 1545-1560 tarih arasında en çok kullanılan süsleme sanatı olmuştur. Bu üslup, yalnızca Şah Kulu zamanında değil, Şah Kulu'dan sonra da Osmanlı nakkaşhanesinde devam eden bir üslup olmuştur.⁷⁵⁹ XVIII. Asırda “*saz yazmak*” olarak anılan bu üslup, Osmanlı nakkaşhanesinde ayrı bir kol oluşturmuştur.⁷⁶⁰ Kanuni Sultan Süleyman döneminde

⁷⁵² Meriç, “Nakış Tarihi Vesikaları”, s. 95.

⁷⁵³ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁵⁴ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C 2, s. 618.

⁷⁵⁵ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷⁵⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 368; Yıldırım, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si*, s. 51.

⁷⁵⁷ Oya Kızıldağ Atila, *Şah Kulu'nun Motif ve Desen Üslubu (16. Yüzyılda Saray Nakkaşhanesinin Sernakkaşı)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 21; Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332; Sevcin Ölçer, “15. Ve 16. Yüzyıl Mavi-Beyaz Seramikleri: Osmanlı-Safevi ve Çin Hanedanlığı Örneklerinin Üslup Bağlamında Karşılaştırılması”, *STD*, 2018, s. 280. Aşık Çelebi Sultan II. Bayezid döneminde geldiğini belirtmiştir. Kılıç, *Aşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 184.

⁷⁵⁸ Filiz Çağman, “Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref”, *Türkiyemiz*, S 54, 1988, s. 14; Ölçer, “15. Ve 16. Yüzyıl Mavi-Beyaz Seramikleri”, s. 280

⁷⁵⁹ Filiz Yenişehirlioğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Sanatı”, (Ed. Hasan Celâl Güzel-Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 670.

⁷⁶⁰ Banu Mahir, “Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1*, İstanbul 1986, s. 113.

nakkaşbaşı vazifesinde bulunan Şah Kulu, Kanuni Sultan Süleyman'ın son döneminde de vefat etmiştir.⁷⁶¹ Şah Kulu, “*Penâhi*” mahlasıyla şiirler yazmıştır.⁷⁶²

Şah Mehmed Tebrizî

1551'de Ramazan Bayramı'nda padişaha sanat eseri sunmuş, 1400 akçe almıştır.⁷⁶³

Şah Muhammed

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁶⁴

Şeyh Han

Sultan I. Selim'in Tebriz'den sürgün getirdiği nakkaştır.⁷⁶⁵

Şeyh Kemal

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁶⁶

Şeyh Kâmil

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra İran'dan getirdiği nakkaştır.⁷⁶⁷

Şeref

Sultan I. Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği nakkaştır.⁷⁶⁸

Tebrizli Mirza Beg

Ciltçi olan Mirza Beğ'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen Mirza Beğ'in geliş tarihi Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine

⁷⁶¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 368.

⁷⁶² Mahir, “Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri”, s. 116; F. Çiçek Derman-Gülnur Duran, “Şahkulu”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , s. 283; Yıldırım, *Tuhfe-i Naili*, s. 79; Solmaz, *Ahdi ve Güleşen-i Şu'arâ'sı*, s. 121; Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 177.

⁷⁶³ TS. MA. d/4104 (H-963).

⁷⁶⁴ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁶⁵ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁶⁶ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 2, s. 618.

⁷⁶⁸ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

göre, 16 yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁷⁶⁹

Tebrizli Ali Can

Şahkulu'nun öğrencisi olan nakkaşın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmemektedir. Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. asır olarak belirlenmiştir.⁷⁷⁰

Tebrizli Kasım Beg

Ciltçi olan Kasım Beg'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre 16. yüzyıldır.⁷⁷¹

Veli Can

Tebrizli olan Veli Can, 1587 yılında İstanbul'a gelmiştir.⁷⁷² Şah Kulu'nun saz yolu üslubunu takip eden Veli Can, bu alanda çalışmalar yapmıştır.⁷⁷³

3.3.2.Cema'ât-i Zergerân

"Zer" Farsça altın,⁷⁷⁴ "zerger" ise kuyumcu anlamına gelmektedir.⁷⁷⁵ Cema'âtin görevi, "*altın olan objelere değişik motifler işleyip, değerli taşlarla (elmas, yakut, firuze)*" süzlemektir.⁷⁷⁶ Bu değerli taşlardan firuze İran'dan, elmas Hindistan'dan, yakut Seyla'dan, inci Yemen'den getirilmiştir.⁷⁷⁷ Zergerle aynı anlama gelen sarrafın, halk dilindeki kullanımı savaçıcıdır.⁷⁷⁸ Osmanlı padişahlarının başka devletlerle imzaladıkları antlaşmalara ya da yolladıkları mektuplara takılan kozak⁷⁷⁹ bu cema'ât tarafından yapılmaktaydı.⁷⁸⁰ Sarayın içinde çalışan zergerler

⁷⁶⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 126.

⁷⁷⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 118.

⁷⁷¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 126.

⁷⁷² Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 117.

⁷⁷³ İlhan Özkeçeci-Şule Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, Yazıgen Yay. , İstanbul 2014, s. 163.

⁷⁷⁴ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 819-736.

⁷⁷⁵ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 820; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 4, s. 654.

⁷⁷⁶ Kalyoncu, "Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi", s. 286; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 148.

⁷⁷⁷ Banu Berber Babalık, *Osmanlı Kuyumculuğunda Ermeniler ve Bir Ermeni Ailesi Örneği: Arslanyanlar*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2015, s. 22.

⁷⁷⁸ Sezayi Özçelik, *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatının Nâbî Divânı'na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, s. 93.

⁷⁷⁹ Kozak: Muahede, nâme, tezkire gibi önemli evrakı bağlayan kordonların içinden geçilerek üzerine mum dökülüp mühürlendiği yassı, yuvarlak kutudur. Nebi Bozkurt, "Kozak", *DİA*, C 26, TDV Yay. , Ankara 2002, s. 232.

⁷⁸⁰ Nebi Bozkurt, "Kuyumculuk" , *DİA*, C 26, TDV Yay. , İstanbul 2002, s. 515.

olduğu gibi sarayın dışında da çalışanlar mevcuttu. Ustalar iş verileceği sırada, zülüflü baltacılar⁷⁸¹ aracılığıyla saraya çağırılmışlardır.⁷⁸² 966 (1558) tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde Cema'ât-i Kuyumculara rastlanmıştır. Bu bağlamda Cema'ât-i Kuyumcular, Cema'ât-i Zergerâna kaydedilecektir. Zergerân cema'âtinin içerisinde 24 sanatkâr yer almaktadır. Sanatkârların içerisinde en yüksek mevacibi alan 28 akçe ile Maksud Ali Tebrizî olmuştur.

İran'da zergerbaşı, izin almadan istediği vakit saraya girip çıkma yetkisi bulunmaktaydı. İsfahan pazarındaki mücevherleri denetleyen zergerbaşı, bu mücevherlerden belli bir miktarda vergi almaktaydı. Ayrıca saraya satılan mücevherlerden % 2 ve kentte satılanlardan % 1 oranında maaş almaktaydı. Zergerbaşı, zergerhânedeki işleri denetler, mücevherlerin fiyatını belirlerdi. Bunun yanında İsfahan'da bulunan bütün kuyumcuları denetlerdi. Padişahların işret meclislerinde ve toplantılarında altın saçar, padişahın emriyle altın ve gümüş ihsanlarını dağıtırdı. Sarrafbaşı ise sikkelerin kalitesinden ve hazineye altın getirmekle görevliydi.⁷⁸³

Derviş Mehmed

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen zerger,⁷⁸⁴ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde de zergerân cema'âtinin acem bölümünde yer alan Derviş Mehmed Tebrizî ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. Zergerin mevacibi 15 akçedir.⁷⁸⁵

Derviş Ali

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Derviş Ali, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁸⁶

⁷⁸¹ Zülüflü baltacılar: Eski saray baltacılarından ayrı olup, Yeni Saray'da enderunun seyyar hizmetiyle vazifeli ve sarayda yatıp kalkın 120-200 arası bir sınıf olup giydikleri serpuşun iki tarafından iki örgü perçem gibi yanaklarına doğru sarktığından bu adla anılmıştır. Daha önce kapı ağasına tabi iken, 18. yüzyıldan sonra silâhdar ağanın emrine verilmiştir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 751.

⁷⁸² Babalık, *Osmanlı Kuyumculuğunda Ermeniler ve Bir Ermeni Ailesi Örneği: Arslanyanlar*, s. 19.

⁷⁸³ Veliyeva, *Safevi Devlet Teşkilatı*, s. 256-257.

⁷⁸⁴ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁸⁵ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁷⁸⁶ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

Emîr Hüseyin

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelen Emir Hüseyin, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁸⁷

Emîr Cem

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Emîr Cem, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁸⁸

Haşim Tebrizî

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁸⁹

Hoca Gelen

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁹⁰

Hoca Nurullah

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Hoca Nurullah Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁹¹

Hoca Mercan Tebrizî

Sultan I. Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği zergerdir.⁷⁹²

Hoca Hüseyin

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁹³

Hoşgelen Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁹⁴ Hakkak Cema'ât-inde yer alan Hoşgelen Tebrizî (Mevlâna Hoca Muhammed) aynı kişi değildir.

⁷⁸⁷ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

⁷⁸⁸ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

⁷⁸⁹ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷⁹⁰ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁷⁹¹ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 326.

⁷⁹² TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷⁹³ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

⁷⁹⁴ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

Hudâ-bih

Sultan I. Selim'in Tebriz'den sürgün olarak getirdiği Hudâ-bih, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁹⁵

Hüseyin Horasanî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Horasanî, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁹⁶

Kasım

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün olarak gelen Kasım, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁷⁹⁷

Maksud Ali Tebrizî

Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁷⁹⁸ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde de zergerân cema'âtının acem bölümünde yer alan Maksud Ali Tebrizî ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. Zergerin mevacibi 28 akçedir. Zergerin, Ahmed, Şah Mehmed Şirum, Şahsuvar adında şagirdleri bulunmaktadır.⁷⁹⁹

Mîr Celâl

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸⁰⁰

Muzaffer b. Mîr Can

Babası hassa Acem üstatlarından olan Mîr Can'ın ⁸⁰¹ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde ve 1558 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde de zergerân cema'âtının acem bölümünde yer alan Muzaffer b. Mîr Can ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. 1545 yılında zergerin mevacibi 17,5 akçedir.⁸⁰² 1558 yılında ise zanaatkârın mevacibi 18 akçedir.⁸⁰³

⁷⁹⁵ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

⁷⁹⁶ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷⁹⁷ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

⁷⁹⁸ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁷⁹⁹ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁸⁰⁰ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁸⁰¹ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁸⁰² TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁸⁰³ TS. MA. d/9612-0001 (29-01-966).

Mustafa bin Şehrevân

Babası Acem üstatlarındandır.⁸⁰⁴

Mahmud bin Hüseyin

1558 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde cema'âtinin acem bölümünde şagird olarak yer alan zanaatkârın mevacibi 4 akçedir.⁸⁰⁵

Pervanei

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸⁰⁶

Sultan Kulu

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁸⁰⁷

Şah Hüseyin bin Şah Hasan

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin zergerân cema'âtinin acem bölümünde yer alan zergerin mevacibi 26 akçedir.⁸⁰⁸ 1558 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde aynı isimle aynı cema'âtte yer alan Şah Hüseyin bin Şah Hasan ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir. Cema'âtinin acem bölümünde yer alan Şah Hüseyin'in mevacibi 27 akçedir.⁸⁰⁹

Şemseddin

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸¹⁰

Üstad İsmail

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸¹¹

Yadigâr Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁸¹²

⁸⁰⁴ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁸⁰⁵ TS. MA. d/9612-0001 (29-01-966).

⁸⁰⁶ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁸⁰⁷ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁸⁰⁸ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁸⁰⁹ TS. MA. d/9612-0001 (29-01-966).

⁸¹⁰ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

⁸¹¹ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

3.3.3.Cema'ât-i Simkeşân

Sim, gümüş anlamına gelip, aynı zamanda altın, gümüş, bakır gibi madenlerden örülen tel anlamındadır.⁸¹³ Cema'âtin görevi; altını ve gümüşü, dokumalar için işlenir duruma getirmektir.⁸¹⁴ Sırmakeş olarak da anılan cema'âtin⁸¹⁵ başında, “*sersimkeş, kethüdâ ve ustabaşı*” bulunurdu. Üretilen malı teslim alana “*sandukkâr*”, simkeşhâneye verilen gümüşün kaydını tutana “*tefe kâtibi*” denilmiştir. Simkeşân cema'âtinde yer alanların bir bölümü simkeşhânede, bir bölümünün de çalıştığı iş yerleri dışarıda yer almaktaydı.⁸¹⁶ Simkeşân cema'âtinin içerisinde 2 sanatkâr yer almaktadır.

Emîr Ahmed

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelen Emîr Ahmed, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸¹⁷

Mîr Ahmed Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Ahmed Tebrizî Amasya'ya gelip, daha sonra da İstanbul'a gitmiştir.⁸¹⁸

3.3.4.Cema'ât-i Hakkâkin

Arapça bir kelime olan hakk, “*bir şeyi diğerine sürtmek, kaşımak, kazımak*” kökünden türemiş olan “*taş, maden, ahşap*” gibi maddelerin yüzeylerinde oyma ve kazıma işlemi yapma sanatıdır.⁸¹⁹ Bu işi yapana “*hakkâk, mühür kesen*” gibi isimler verilmiştir.⁸²⁰ Hakkâklığın en önemli yönü mühürdür. Osmanlı Devleti'nde memurlar, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar (1908) mühür kullanmışlardır. Cema'âtin pirî Abdullah Yümnî'dir.⁸²¹ Osmanlı Devleti'nde mühürlerin kullanım alanı resmî evraklar, altın, para, gümüş paralar, bir kumaşın kalitesini belirleme gibi birçok

⁸¹² TS. MA.d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁸¹³ Şemseddin Samî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 759; DİA, “Simkeşhâne”, C 37, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 212. Ss. 211-213

⁸¹⁴ Özdemir, “TSMA D. 10010 Nolu Ehl-i Hiref Defteri'ne Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, s. 545.

⁸¹⁵ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 147.

⁸¹⁶ DİA, “Simkeşhâne”, DİA, s. 212.

⁸¹⁷ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁸¹⁸ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁸¹⁹ M. Zeki Kuşoğlu, “Hakkâk”, DİA, C 15, TDV Yay. , İstanbul 1997, s. 204-205; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 144.

⁸²⁰ Semra Tunç-Emine Yeniterzi, “Osmanlı Mühür Sanatı ve Klasik Türk Şiirinde Mühür”, *Turkish Studies*, 8/1, Ankara 2013, s. 2633.

⁸²¹ Kuşoğlu, “Hakkâk”, s. 204-205.

alandan kullanılmıştır. Ülke işlerinde kullanılan mühre “*müht-i resmî*”, şahıslara özel olan mühre “*müht-i zâtî*”, vakıf olarak kurulan kütüphanelerde kullanılan mühre “*vakıf mühtü*” denilmiştir. Yapılan mühürlere, kişinin adı, vazifesi, Kuran-ı Kerim’den ayet yazılırdı. Bu sebeple, mühür üstadları “*sülüs, ta’lîk, nesih, rik’a, reyhânî*” yazı türlerinde usta olmak zorundaydı.⁸²²

Ali b. Emir Bey Şirvani

Şehnâmeçi Fethullah Arifi’nin yanında çalışmıştır. Arifi’nin, “*Şehnâme-i Al-i Osman-i*” adlı eserinin beşinci cildini oluşturan “*Süleymannâme*”yi hazırlamış olan hattattır.⁸²³

Hacı Muhammed

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilen kâfilede eşiyile birlikte yer alan Hacı Muhammed vefat etmiştir.⁸²⁴

Hüseyin

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.⁸²⁵

Hüseyin Mirkûnî

I.Şah İsmail zamanında gelmiştir.⁸²⁶

Hoca Hüseyin

Sultan I. Selim’in Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün getirdiği Hoca Hüseyin Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.⁸²⁷

Hoşgelen Tebrizî Mevlâna Hoca Muhammed

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a ailesi ile birlikte gönderilen hakkak vefat etmiştir.⁸²⁸

⁸²² Tunç-Yeniterzi, “Osmanlı Mühür Sanatı ve Klasik Türk Şiirinde Mühür”, s. 2637-2641.

⁸²³ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 96.

⁸²⁴ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 327-333.

⁸²⁵ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁸²⁶ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 241.

⁸²⁷ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁸²⁸ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 327.

İmad Kazvini (Mir İmad)

Kazvinli olan hattatın asıl adı “*Muhammed*”, “*İmadeddin*” ise lakabıdır. “*İmad*” mahlasını kullanan ve “*İmadül-Mülk*” olarak tanınan hattat, Tebriz’in Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra, Ferhad Paşa’nın hizmetine girmiştir. Ancak 1599 yılında Ferhat Paşa’nın vefat etmesinin ardından Kazvin’e dönmüştür. Daha sonra dönemin Safevi Şahı I. Şah Abbas’ın kendisini İsfahan’a çağırması üzerine İsfahan’a gidip katiblik yapmıştır. Nakşibendi tarikatına bağlı olan İmad Kazvini, karıştığı bazı siyasi olaylardan dolayı Şah I. Abbas’ın emriyle 1615 yılında öldürülmüştür. “*İmadi Ekolü*” olarak bilinen yazısı, Sultan IV. Murad döneminde İstanbul’a gelen öğrencisi Buharalı Derviş Abdi aracılığıyla Osmanlı Devleti’nde yaygınlaşmıştır.⁸²⁹

Maksud Ali

Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün getirdiği Maksud Ali Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.⁸³⁰

Me’sud Ali

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilen kâfilede yer alan hakkak vefat etmiştir.⁸³¹

Mir Honi

İlk olarak Şam’a giden hattat, oradan da İstanbul’a gelmiştir.⁸³²

Mir Hubi-i Hüseyinî

Asıl adı, “*Ebu Turab el Hasani el Hüseyin-i Hubi-i Hüseyini*”dir. Şiraz hat ekolünde yetişmiştir. Safevi Devleti’nin mühim hattatlarından olan Meşhedli Sultan Ali’nin eserlerini inceleyerek onun yazı üslubunu öğrenen Hüseyinî, İstanbul’a geldikten sonra şehnameci Fethullah Arifi’nin yanında çalışmıştır.⁸³³

⁸²⁹ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 104-105

⁸³⁰ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 327.

⁸³¹ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 333.

⁸³² Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 97.

⁸³³ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 97.

Mevlâna Abdullah Aşpuz

Heratlı olan Mevlâna Abdullah Aşpuz'un Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. asır olarak belirlenmiştir.⁸³⁴

Mevlâna Yarı Şirâzi

Şirâzlı olan Yarı'nın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁸³⁵

Mîr Mustafa

Molla Sultan Ali'nin öğrencisi olan Mîr Mustafa'nın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre 26. yüzyıldır. Şirvan'ın fethinde (1583) Osman Paşa'nın tımar defterdârı⁸³⁶ olmuştur.⁸³⁷

Molla Alaâddin Şirâzi

Sultan III. Murad döneminde gelmiştir. “*Alaâddin Mensur*” olarak tanınmıştır.⁸³⁸

Molla Ali Bey

Tebrizli olan Ali Bey, nesih yazan hattatlardandır. Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁸³⁹

Molla Mahmud Siyavuş

Şirazlı olan Molla Mahmud Siyavuş'un Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. asır olarak belirlenmiştir.⁸⁴⁰

Muhammed Musahib

⁸³⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 52.

⁸³⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 77.

⁸³⁶ Tımar Defterdârı: Her eyalette bulunan ve o eyaletin tahrir defterine göre tımarlara ait her çeşit malî işleri yürüten kimsedir. Tımar defterdârı merkezeden tatin olunurdu. Tımar dağıtım işlerini kontrol etmekte ve usulsüz muameleler görüldüğü zaman beylerbeylerini uyarmak ve hatalı yolda ısrar edildiği takdirde vaziyeti merkeze bildirmek zorundaydılar. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 688.

⁸³⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 106.

⁸³⁸ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 103.

⁸³⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 53.

⁸⁴⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 52.

Tebrizli olan Muhammed Musahib'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi belli olmamakla birlikte, hattatın asıl adı "*Muhammed*"dir. Muhasip ise, mesleğinden dolayı söylenmiştir. Hat sanatını Safevi Devleti'nin ünlü hattatlarından olan "*Mir Ali Tebrizî*"den öğrenmiştir. Daha sonra Azerbaycan'a giden Muhammed Musahip, orada vefat etmiştir.⁸⁴¹

Sultan Ali

Sultan I. Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün getirdiği hattattır.⁸⁴²

Sükkerim

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸⁴³

Şah Kasım (Kasım Şah Efendi-Şah Kasım b. Şeyh Mahdûmî)

Tebrizli olan Şah Kasım Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nden Anadolu'ya getirilmiş⁸⁴⁴ ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı tarihi yazmaya başlayan hattat eserini tamamlayamadan 1538 yılında vefat etmiştir.⁸⁴⁵ Kanuni Sultan Süleyman'ı konu alan "*Şemailname*" adlı eseri yazmıştır.⁸⁴⁶ Aynı zamanda şairdir.⁸⁴⁷

Şirem-i Horasanî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen hakkak, Amasya'ya gelip, daha sonra Edirne'ye gitmiştir.⁸⁴⁸

Ulama Mesud Ali

Sultan I. Selim'in Tebriz'den sürgün olarak getirdiği Mesud Ali, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸⁴⁹

⁸⁴¹ Dedeyev, "16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler", s. 103-104.

⁸⁴² TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁸⁴³ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁸⁴⁴ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik*, s. 454; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 876; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 373; Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 235.

⁸⁴⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 3, s. 876; Heiderzadeh, "İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları", s. 235; Dedeyev, "16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler", s. 95.

⁸⁴⁶ Dedeyev, "16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler", s. 95.

⁸⁴⁷ Hüseyinli, "Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri", s. 755.

⁸⁴⁸ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

Üstad Hüseyin

Sultan I. Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği Üstad Hüseyin, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁸⁵⁰

3.3.5.Cema'ât-i Kâtiban-ı Kütüb

Sözlük anlamı olarak, ketb “yazmak” kelimesinden türeyen kâtibin çoğulu “küttâb/ketebe”dir. Yazı işleriyle ilgilenen kâtib, “yazıcı, noter, muharrir” olarak da anılmıştır. Kitaplarla ilgilenen, açıklamalarını yapanlara “inşâ kâtibi”, malların toplanmasıyla ilgilenene “emvâl kâtibi” denilmiştir.⁸⁵¹ Saray kütüphanesi için gerekli olan “el yazma eserleri, hat levhaları ve yazı albümlerini” hazırlayan cemaat, bunun yanında, önceki yıllara ait olan el yazmaları eserleri tamir eden,⁸⁵² merkeze gelen “arz,⁸⁵³ arzuhal,⁸⁵⁴ mazhar”⁸⁵⁵ gibi belgelerin üzerine kayıt tutmak, “ferman,⁸⁵⁶ berat,⁸⁵⁷ tezkire”⁸⁵⁸ belgelerini hazırlayan cema'âttir. Kâtibler, küçük yaşlardan itibaren kabiliyetlerine göre kalemlere şagird olarak alınmıştır. Şagirdlere, alanlarında ustalaşana kadar yazı yazdırılmamış, sadece defterlerin ve evrâkların getirilip götürülmesi gibi işler yaptırmıştır. XVI. asrın ortalarına kadar, çoğunlukla medrese eğitimi almış kişiler olmuştur. Ancak bu asrın ortalarından itibaren büroların genişlemesiyle birlikte kâtibler, personellerini kendileri yetiştirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde, bürokrasi işlerinin görülmesinde oldukça önemli bir role sahip olan kâtibler, devlet sırlarına da vâkıf olmuşlardır. Tahrirlerin yapılması, cizye, avâriz vergilerinin toplanması yanında, XVIII. asırda, taşradaki hukukî ve idarî işler

⁸⁴⁹ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

⁸⁵⁰ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 326.

⁸⁵¹ Mustafa Sabri Küçükşacı, “Kâtip”, DİA, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, s. 49.

⁸⁵² Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, s. 285.

⁸⁵³ Arz: Bir büyüğe sunma, takdim, resmî bir evrakın padişaha sunulması manalarına gelmektedir. Osmanlı diplomatiğinde de aynı anlama gelir. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yay. , İstanbul 1994, s. 217.

⁸⁵⁴ Arzuhal: Bir dilek veya şikâyet bildirmek üzere alttan üste yazılan ve bugünkü karşılığı dilekçe olan belge türüdür. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 302.

⁸⁵⁵ Mahzar: Mahzar bulunulan yer, sicil, defter, mekân gibi manaları vardır. Diplomatik olarak, yüksek makama sunulacak bir dilek veya şikâyetin yazılışında hazır bulunanların, onun doğruluğunu tasdik makamında imzalarını koydukları belgedir. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 315.

⁸⁵⁶ Ferman: Divân-ı Hümayûn ve Paşakapısı'ndaki divânlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve tuğra bulunan padişah emirleridir. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 99.

⁸⁵⁷ Berat: Yazılı kâğıt demektir. Osmanlı diplomatiğinde padişah tarafından bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve padişahın tuğrasını taşıyan belgedir. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 124.

⁸⁵⁸ Tezkire: aynı beldedeki resmî daireler ya da şahıslar arasındaki haberleşmeleri temin eden belgeler için kullanılır. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 245.

için mübâşir olarak görev yapmışlardır.⁸⁵⁹ Kâtibler mücellidler, nakkaşlar ve müzehhiplerle beraber çalışmışlardır.⁸⁶⁰ Tespit edilen kâtib sayısı 32 olup, en yüksek mevacibi alan 26 akçe ile Melek Ahmed olmuştur.

Abdulahid Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Abdulvahid Tebrizî'nin⁸⁶¹ 1545 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde de aynı cema'atte aynı isimle yer alan Abdulvahid Tebrizî ile aynı kişi olduğuna kanaat getirilmiştir. Cema'at-i Kâtibânı-ı Kütüb bölüğünde adı geçen Abdulvahid'in mevacibi 11 akçedir.⁸⁶²

Ebûbekir Efendi (Kara)

Şirvanlı olan Ebûbekir Efendi, önce Hicaz'a daha sonra da Mısır'a gitmiştir. 1672 yılında İstanbul'a gelmiştir, "*Hazine-i Bîrûn Kâtibliği*"⁸⁶³ yapmıştır. 1679'da Anadolu muhasebecisi,⁸⁶⁴ 1682'de süvari mukabelecisi,⁸⁶⁵ Viyana Kuşatması'nda yeniçeri kâtibi⁸⁶⁶ vazifesinde bulunmuş, fakat 1684'de bu vazifesinden azledilmiştir.⁸⁶⁷

⁸⁵⁹ Erhan Afyoncu-Recep Ahıskalı, "Kâtiblik" , (Osmanlılar'da), *DİA*, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, s. 53-54.

⁸⁶⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 145.

⁸⁶¹ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁸⁶² TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁸⁶³ Hazine-i Bîrûn Kâtibliği: Maliye bürokrasisini meydana getiren memurlar. Bunlar malî kayıtları siyakat denilen özel olarak geliştirilmiş bir yazı türü ile tutarlardı. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 312.

⁸⁶⁴ Anadolu Muhasebecisi: Padişah ve vezirlere ait Anadolu'da bulunan vakıf ve tevliyet hesaplarına bakan Bâb-ı Defteri'nin hazine dairesine bağlı kalemidir. Erzurum'dan başka Anadolu kalelerinin masraflarının ait yıllık muhasebe de burada görülürdü. Ayrıca Anadolu'da beylerbeyiler tarafından verilen tımarların tezkerelerini tetkik ve beratlarını çıkarmak da bu kalemin vazifeleri arasındadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 39.

⁸⁶⁵ Süvari Mukabelecisi: Bir adı da atlı mukabelesi olan bu kalemde altı bölük kapıkulu süvarisinin künye ve maaş kayıtları tutulur, tevcih ve mahlûl muameleleri yapılır, üç ayda bir ulûfe dağıtımı için esas olacak olan defterleri hazırlanırdı. 17. yüzyılda sipah ve silâhdar bölüklerinin muamelâtı buradan alınıp müstakil birer kalem haline getirilmişlerdir. Süvari mukabelecisi haccagân rütbesini haiz olduğu gibi sipah ve silâhdâr kalemlerinin şefi olan sipah kâtibi ve silâhdar kâtibi de haccagân rütbesinde idiler. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 631.

⁸⁶⁶ Yeniçeri Kâtibi: Yeniçerilerin ve Acemi Ocağı efradının maaş ve künye defterlerinin kayıtlarını tutan kimse olup emrinde müstakil bir kalem bulunur ve burası da efendi dairesi diye anılırdı. Fatih devrine kadar ocak zabitleri arasından seçilirken ağa ile uyuşarak yolsuzluklar yapması ihtimaline karşı bu tarihten sonra bu makama hariçten tayinler yapılması kabul edilmiştir. Azil ve nasıpları doğrudan doğruya sadrazama aitti. Yeniçeri kâtibi haftada bir sadrazamın daveti üzerine kendisini ziyaret edip ocak meseleleri hakkında izahat verirdi. Resmî teşrifatta dereceleri reisülküttabdan evvel gelirdi. Kendilerinin muayyen bir maaşı olmayıp her ulûfe tevziinde nefer başına birer akçe alırlardı. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 733.

⁸⁶⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 2, s. 430.

Fethullah-ı Kâtib

Şah İsmail'in kâtibi olan Fethullah, Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den göç edip gelmiş ve saray kâtiblerinden biri olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda şairdir.⁸⁶⁸

Hacı Muhammed

Tebrizli olan Hacı Muhammed Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelmiştir. İlk olarak Bursa'ya gelen Hacı Muhammed, daha sonra saray kâtibi olarak vazifelendirilmiştir.⁸⁶⁹

Hacı Mehmed bin Melek Ahmed

Tebrizli olan Melek Ahmed 1545 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde 26 akçe mevacible en yüksek maaş alan kâtib olarak yer almış,⁸⁷⁰ 1557 tarihli Hiref Defteri'nde de aynı cema'atte aynı isimle yer alan Melek Ahmed ile aynı kişi olduğuna kanaat getirilmiştir. 1557 Ehl-i Hiref Defteri'nde mevacibi ise 28 akçedir.⁸⁷¹

Iyşi Çelebi

Kazvinli olan Iyşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi (1534-1535)'nden sonra Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. “*MollaIyşi*” olarak tanınmıştır. Osmanlı Devleti'nde divan kâtibliği yapmıştır.⁸⁷² Iyşî, aynı zamanda şairdir.⁸⁷³

İlmî

Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi bilinmeyen ve asıl adı “*Me'mun Bey*” olan İlmî, Bağdatlı'dır. İlmî aynı zamanda kâtib, hattattır ve şairdir. Sultan III. Murad tarafından (1579) Irak-ı Arab'a ve Meşhede'nin Şerif'e kadı ve müftü olarak tayin edilen İlmî, Farsça ve Türkçe şiirler de yazmıştır.⁸⁷⁴

⁸⁶⁸ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 265.

⁸⁶⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 78.

⁸⁷⁰ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁸⁷¹ TS. MA. d/9612-0001 (H-29-01-966).

⁸⁷² Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler”, s. 98.

⁸⁷³ Hüseyinli, “Osmanlı İstanbul'unda Safevi Edipleri”, s. 759.

⁸⁷⁴ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 382.

İdrîs Bitlisî

“*Hakîmüddin*”, “*Kemâleddin*” adlarıyla da anılan İdrîs Bitlisî,⁸⁷⁵ Akkoyunlu sarayında kâtiblik yapmış ve aynı zamanda tarihçidir. Akkoyunlu Devleti’nin hâkimiyetinin sona ermesinden (1514) sonra, Osmanlı Devleti’ne gelmiştir.⁸⁷⁶ Farsça, Arapça ve Türkçe şiirler de yazan Bitlisî’nin⁸⁷⁷ “*Heşt Behişt*”, “*Mir’âtü’l-Cemâl*”,⁸⁷⁸ “*Risâletü’l-İbâi an Mevâkii’l-Vebâ (Veba Bulunan Yerlerden Çekinme Risalesi)*”,⁸⁷⁹ “*Risaletün fi’t Tâûnni ve Cevâzi’l-Firâri anh (Veba ve Ondan Kaçmanın Caiz Oluşu Hakkında Bir Risale)*”⁸⁸⁰ adlı eserleri bulunmaktadır.

İsfahanlı Baba Şah

Kâtib Meşhedli Mir Seyyid Ahmed’in tilmizidir. 1587 yılında hayatta olduğu bilinen kâtib, “*kitap ve risale yazıcılığında*” üstattır. Baba Şah, İsfahan’ın saray kâtiblerindendir.⁸⁸¹

Kâtib Abdurrahim (Abdurrahim bin Abdullah)

1526 tarihli Ehl-i Hiref Defteri’nde yer alan kâtibin babası, Fatih Sultan Mehmed döneminde Acemden gelip kâtib olarak çalışmıştır. Abdurrahim’in günlük mevâcibi 10,5 akçedir.⁸⁸² 1545 tarihli Ehl-i Hiref Defteri’nde de aynı cema’atte aynı isimle yer alan Kâtib Abdurrahim ile aynı kişi olduğuna kanaat getirilmiştir. Kâtibin mevâcibi 12 akçedir.⁸⁸³

Muhammed Rahim

Meşhedli olan Muhammed Rahim’in Osmanlı Devleti’ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali’nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁸⁸⁴

Muhammed Kasım Şadişah

“*Kiramen Kâtibin*” olarak anılan Muhammed Kasım Şadişah’ın Osmanlı

⁸⁷⁵ Abdülkadir Özcan, “İdrîs-i Bitlisî”, *DİA*, C 21, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 485.

⁸⁷⁶ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 233.

⁸⁷⁷ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 376.

⁸⁷⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C 3, s. 942.

⁸⁷⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 687.

⁸⁸⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 714.

⁸⁸¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 92.

⁸⁸² TS. MA. d. 9706.0001.00. (H-29-04-932)

⁸⁸³ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁸⁸⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 95.

Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* eserine göre 16. asır olarak belirlenmiştir.⁸⁸⁵

Mevlâna Meşhedli Abdolvahid

Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a gelen Abdolvahid kâtiblik yapmıştır.⁸⁸⁶

Mevlana Şah Muhammed

Meşhedli olan Mevlâna Muhammed'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin, *Menakıb-ı Hünerverân* eserine göre 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁸⁸⁷

Mevlâna Esedullah

Kirmanlı olan kâtibin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁸⁸⁸

Molla Rüstem Ali

Horasanlı olan kâtibin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁸⁸⁹

Molla Gıyaseddin

Kâtib ve hattat olan Molla Gıyaseddin'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁸⁹⁰

Muzaffer Ali Şirvanî

1566 tarihli ehl-i hiref defterinde yer alan kâtibin mevacibi 8 akçedir.⁸⁹¹

⁸⁸⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 74.

⁸⁸⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 76.

⁸⁸⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 96.

⁸⁸⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 92.

⁸⁸⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 74.

⁸⁹⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 74.

⁸⁹¹ TS. MA. d./9612. 0001.00. (H-29-01-966).

Molla Hüseyin

Tebrizli olan Molla Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁸⁹²

Mir Seyyid Ahmed

Meşhedli olan Mir Seyyid Ahmed kâtib ve hattattır. Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁸⁹³

Mir Haydar el-Hüseynî

"*Tebrizî*" olarak tanınan Mir Haydar'ın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, Şah İsmail dönemi veya sonrası olarak belirlenmiştir.⁸⁹⁴

Mir Hibetullah

Kaşanlı olan Mir Hibetullah'ın Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserinde geliş tarihi tam belirtilmeyen Hibetullah, eserin akışına göre 16. asır olarak belirlenmiştir.⁸⁹⁵

Mir Hubî-i Hüseyinî

Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a gelmiştir.⁸⁹⁶

Mir Şeyh-i Evvel

Kirmanlı olan Mir Şeyh-i'nin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* eserine göre 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir.⁸⁹⁷

Muhammed Hüseyin

Tebrizli olan Muhammed Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine 16. asır olarak

⁸⁹² Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 96.

⁸⁹³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 87.

⁸⁹⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 88.

⁸⁹⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 74.

⁸⁹⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 74.

⁸⁹⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 74.

belirlenmiştir.⁸⁹⁸

Nebati

Akkoyunlu ve Safevi Devleti'nde yaşayan Nebati'nin Osmanlı Devleti'ne gelişi bilinmektedir. 15 yıl boyunca Macarlara esir olan Nebati, 1523 yılında kurtulup Niğbolu'da “iskele kâtibi” olarak çalışmıştır.⁸⁹⁹

Nişaburlu Şah Mahmud

Şah İsmail dönemi kâtiblerindendir. Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserine göre, 16. asır olarak belirlenmiştir.⁹⁰⁰

Seyyid Murteza

Safevi Devleti'nin kurulmasıyla Sünnîlere yapılan baskılardan dolayı göç etmiştir. Sultan II. Bayezid döneminde nakibüleşraf olarak tayin edilen Seyyid Murteza, 1543 yılında vefat etmiştir.⁹⁰¹

Sultan Ali Kâtib

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Sultan Ali⁹⁰² Meşhedli'dir. “*Kâtiblerin kiblesi*” olarak anılmıştır.⁹⁰³ Hattat cema'âtinde bulunan Sultan Ali ile aynı kişi değildir.

Siyâmî Mehmed Çelebi

İran'ın Siyâme şehrindeydir. Divan-ı Hümâyûn'da kâtiblik yapmıştır. 1655 yılında vefat etmiştir.⁹⁰⁴

Ummalü'l-Melik

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁰⁵

⁸⁹⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 99.

⁸⁹⁹ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattatlar ve Kâtibler”, s. 93.

⁹⁰⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 72.

⁹⁰¹ Dedeyev, “16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattatlar ve Kâtibler”, s. 92.

⁹⁰² TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁹⁰³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, s. 65.

⁹⁰⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 5, s. 1517.

⁹⁰⁵ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

Yusuf Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nin Cema'ât-i Kâtibânı-ı Kütübbölüğünde adı geçen Yusuf Tebrizî'nin mevacibi 15 akçedir.⁹⁰⁶

3.3.6.Cema'ât-i Zerdûzân

“Zer” Farsça altın, “dûz” ise dikmek⁹⁰⁷ anlamına gelmektedir. Cema'ât-i Simkeşân'ın, dokuma ve işlemede kullanılan altın ve gümüşü kumaşa işleyen cema'âtir.⁹⁰⁸ Simkeş yerine de kullanılan zerdûz, sırmalı, klapdanlı bir kumaş türüdür.⁹⁰⁹ Zerduzlar, bu altın işlemelerini kaftanlarda, Mushaf kılıflarının hazırlanmasında kullanmışlardır.⁹¹⁰ Zerdûzân cema'âtinin içerisinde 6 sanatkâr yer almaktadır.

Bülbül

Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁹¹¹

Herevî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹¹²

Hacı Acem

1503-1527 İn'âmât Defteri'nde yer alan zerduzla ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁹¹³

Kâbil

Sultan I.Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹¹⁴

⁹⁰⁶ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁹⁰⁷ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 819-736.

⁹⁰⁸ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 148.

⁹⁰⁹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 746; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1376.

⁹¹⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 3, s. 654; Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 250.

⁹¹¹ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁹¹² Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁹¹³ İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M. C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 81.

⁹¹⁴ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

Maksud

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Maksud, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹¹⁵

Maksud Ali

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiş olan Maksud Ali Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹¹⁶

3.3.7.Cema'ât-i Cerrâhîn

İslâm ülkelerinde bulunan tabipler için “*reîsületıbbâ*” tabiri kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde, “*seretıbbâ*” olarak kullanılmış, halk arasında ise “*hekimbaşı*” tabiri kullanılmıştır.⁹¹⁷ Hekimbaşılık kurumu, Sultan II. Bayezid döneminde bir kurum hâline gelmiştir. Hekimbaşılardan, padişahın ve ailesinin sağlığını korumak, yemeklerinin, ilaçlarının ve macunlarının hazırlanması gibi görevleri bulunmaktaydı.⁹¹⁸ Bunların yanında sarayda bulunan hastane ve eczaneleri yönetirdi. Hekimbaşı, “*etıbbâi hâssa, cerrâhîn-i hâssa, kehhâlîni hâssa ve müneccimlerin*” reisi ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde bulunan bütün sağlık kurumlarında çalışacak olanların tayinlerini yapmıştır.⁹¹⁹ Hekimler, padişahın vefatı üzerine başa geçen padişah tarafından, başarısız olarak görüldükleri takdirde azledilirdi. Padişahın vefat durumunun olmaması, tahttan indirilmesi durumunda azledilmez, vazifesine devam ederdi.⁹²⁰ Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Safevi Devleti'nde hekimbaşının görevi; padişahın sağlığından sorumlu, diğer hekimlerin maaşlarının verilmesi, hekimlik konusunda yeterli görülmeyenleri tespit etmek görevleri arasındadır. Hekimbaşılardan görevlerinden azledildiklerinde mallarına el konulur ve tutuklanırdı.⁹²¹

⁹¹⁵ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

⁹¹⁶ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

⁹¹⁷ Cemil Akpınar, “Hekimbaşı”, DİA, C 17, TDV Yay. , İstanbul 1998, s. 160.

⁹¹⁸ Ali Haydar Bayat, Tıp Tarihi, Zeytinburnu Belediyesi Yay. , İstanbul 2016, s. 298.

⁹¹⁹ Nil Sarı, “Hekimbaşı” (Osman Dönemi), DİA, C 17, TDV Yay. , İstanbul 1998, s. 163-164.

⁹²⁰ Ali Haydar Bayat, “Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu”, (Ed. Bülent Özaltay, Nuran Yıldırım, Murat Çetin), Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2008, s. 58.

⁹²¹ Veliyeva, Safevi Devlet Teşkilatı, s. 213-214.

Acem Ali Çelebi

Tebrizli olan Acem Ali, Bursa darüşşifasında baştabiplik vazifesinde bulunmuştur. 1688 yılında Bursa’da vefat eden Acem Ali Çelebi, aynı zamanda Türkçe ve Farsça şiirler de yazmıştır.⁹²²

Acem Ömer Efendi

1608 yılında gelen hekim Acem Ömer Efendi, Hayreddin Paşa ve Darü’l-hadis Medreseleri’nde ders vermiş, 1725 yılında da vefat etmiştir.⁹²³

Derviş Ali

Göz tabibi olan Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.⁹²⁴

Hekimşah Muhammed Kazvinî

Asıl adı “*Muhammed bin Mübarekşah bin Muhammed el-Herevî*”dir. Hac vazifesi amacıyla Mekke’ye gidip bir süre orda kalmış, Müeyyedzâde Abdurrahman’ın tavsiyesiyle Sultan II. Bayezid döneminde İstanbul’a davet edilmiştir. 120 akçe verilerek Sultan II. Bayezid’in özel doktoru olmuştur.⁹²⁵ Ayrıca Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde saray doktoru olmuştur. Aynı zamanda şairdir.⁹²⁶ “*Nasihât-nâme (Öğüt Kitabı)*”⁹²⁷ ve “*Tehâfütü Hakîm Şah (Hakîm Şah’ın Tehâfüt Çöküş Kitabı)*”⁹²⁸ eserleri bulunmaktadır. Ayrıca, “Akaid-i Nesefiye ve Adudiye ve Mevâkîf’a şerhler, “Hayatü’i-Hayavân”ın Farsça tercümesi, “*İsagozi, Kâfiye*”ye şerh, “*Tezkire-i Şuara*”⁹²⁹ diğer eserleridir.

⁹²² Mahmut Karakaş, *Müsbet İlimde Müslüman Âlimler*, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1991, s. 607; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 124.

⁹²³ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti’ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 239.

⁹²⁴ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 325.

⁹²⁵ Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 595; Karakaş, *Müsbet İlimde Müslüman Âlimler*, s. 528.

⁹²⁶ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 603.

⁹²⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 4, s. 1569.

⁹²⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 2, s. 444; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1097.

⁹²⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1097

Hakîm Ebû Tâlib

Tebrizli olan tabip göç etmiştir. Bir süre sonra Tebriz'e dönen Ebû Tâlib Safevi Devleti'ne kötü söylemleri üzerine Şah Abbas döneminde öldürülmüştür. Aynı zamanda şairdir.⁹³⁰

Mevlâna Nureddin

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Mevlâna Nureddin Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹³¹

Mahmud b. Kemâl

Sultan II. Bayezid tarafından “*özel hekim*” ve “*sarayın mutlak vekili*” yapılmış, aynı zamanda Yavuz Sultan Selim döneminde de hekimbaşı olmuştur. İbn el-Nefis'in “*Mûciz*” eserini Türkçeye tercüm eden hekim, 1524 yılında vefat etmiştir.⁹³²

Osman Çelebi

Yavuz Sultan Selim döneminde gelen Osman Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in hizmetinde bulunmuş, 1543 yılında vefat etmiştir.⁹³³

Safiyüddin al-Gilani

“*Molla Şafi*” olarak tanınmıştır. Osmanlı Devleti'ne geldikten sonra hacca gitmiştir. Mekke şerifi olan Hasan b. Numayy'a tabiblik yapmıştır. 1579 yılında “*Tazkirat al-Şahavat fî Tabşirat al-Lazzât*” adlı eserini yazmıştır. Eserin mukkadime kısmında Kanuni Sultan Süleyman'dan söz etmiştir. 1601 yılında vefat etmiştir.⁹³⁴

Sedîd-i Kazvinî

Kazvinli olan tabip Sultan II. Bayezid'in ve Yavuz Sultan Selim'in tabibliğini yapmıştır. Aynı zamanda şairdir.⁹³⁵

⁹³⁰ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 293.

⁹³¹ Arslan, *16. Yü. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 325.

⁹³² Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 235.

⁹³³ Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 4, s. 1288; Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 234.

⁹³⁴ İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, s. 66-67.

⁹³⁵ Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 577.

Şirvanlı Şemseddîn-i İtâkî

Matematik, tıp ve felsefe alanlarıyla ilgilenmiş, ülkesindeki savaş ortamından kaçarak birçok ülkeye seyahat ettikten sonra İstanbul'a gelmiştir. 1632 yılında "*Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesofân*" eserini yazmıştır. Osmanlı döneminin mühim anatomi kitaplarından olan eserde, Türkçe anatomik kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını yazmıştır.⁹³⁶

3.3.8.Cema'ât-i Postîndûzân

Farsça *pustîn*, "*deri elbise, kürk*",⁹³⁷ "*dûz*" ise dikmek⁹³⁸ anlamlarına gelmektedir. Ayakkabı ve kürk diken cema'attir.⁹³⁹ Bu cema'atteki esnâflar; "*postîndûzan (kürkleri diken)*" ve "*kürk-fürûşan (satışla uğraşan)*" olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Satış işlemleri, şehir çarşılarında gerçekleşmiştir.⁹⁴⁰ Osmanlı Devleti, kürklerin çoğunluğunu Rusya'dan almıştır.⁹⁴¹ Ayrıca, kürk ticareti devlet bünyesinde olmuş, devletin vazifelendirdiği hassa tüccarları, kürk ticareti için Rusya ile yakın temasta bulunmuşlardır.⁹⁴² Tespit edilen postîndûz sayısı 3'tür.

İsmail Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁹⁴³

Kasım

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den satın alındığı Kasım, İsmail Tebrizî'nin şagirdidir.⁹⁴⁴

Mes'ud Şirazî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Şirazî, ilk olarak Amasya'ya sonra da Edirne'ye gitmiştir.⁹⁴⁵

⁹³⁶ Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 304.

⁹³⁷ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 422-423.

⁹³⁸ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 819-736.

⁹³⁹ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 422-423; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 550; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1015.

⁹⁴⁰ Filiz Karaca, "Kürk", *DİA*, C 26, TDV Yay., Ankara 2002, s. 568.

⁹⁴¹ Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, s. 44; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 146.

⁹⁴² Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, s. 44.

⁹⁴³ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁹⁴⁴ Gökmen, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", s. 149.

⁹⁴⁵ TS. MA. d. / 09706.0001.00 (H-29-04-932).

3.3.9.Cema'ât-i Kûftegerân

Bakır, bronz gibi madenleri ve altından çeşitli motifleri ve bu motiflerin meydana getirmiş olduğu kompozisyonları, ahşap ve fildişi malzemenin üzerine kakma yoluyla yerleştirmişlerdir.⁹⁴⁶ Maden, ince olarak oyulduktan sonra, oluşan bu oyuklara altın ve gümüşten desen ya da yazı, gömme ve kakma tekniklerinden biri uygulanarak eserin meydana gelmesi sağlanılırdı.⁹⁴⁷ Kuftegerân cema'âtinin içerisinde 8 sanatkâr yer almaktadır. Tespit edilen kuftegerânların hepsi Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği zanaatkârlardır.

Ahmed

Yavuz Sultan Selim'in sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği Ahmed, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁴⁸

Eminüddin

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁹⁴⁹

Mehmed Can Tebrizî

Sultan I.Selim döneminde Tebriz'den sürgün olarak gelmiştir.⁹⁵⁰

Mahmûd

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün olarak gelen Mahmud, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁵¹

Muhammed Can

Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁵²

Mîr Hüseyin

Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁹⁵³

⁹⁴⁶ Kalyoncu, "Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi", 286.

⁹⁴⁷ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 220.

⁹⁴⁸ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

⁹⁴⁹ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁹⁵⁰ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁹⁵¹ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁹⁵² Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

⁹⁵³ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

Üstad Mahmud

Tebriz'den sürgün olarak gelen Üstad Mahmud, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁵⁴

Üstad Yar Ahmed

Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁵⁵

3.3.11.Cema'ât-i Şemşîrgerân

Şemşîr, Farça “*kılıç*” anlamına gelmektedir. Kılıç yapan ustaya “*şemşîrger*” denilmiştir.⁹⁵⁶ Saray mensupları için sanatsal değeri olan kılıç üretimi yapmışlardır.⁹⁵⁷ Kılıçların “*düz, eğri, ince, kalın, dalgalı, kamçı*” gibi türleri bulunmaktadır. Demirine “*kılıç demiri*” ya da “*kılıç namlusu*”, tutulacak yerine “*kabza*” veya “*balçak*” denilmiştir.⁹⁵⁸ Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla eğri kılıçlar kullanılmıştır.⁹⁵⁹ Bursa, Edirne, Galata, Sultan Ahmed ve Haliç Tersanesi'nde kılıççı esnafı bulunmaktaydı.⁹⁶⁰ Şemşîrgerân cema'âtinin içerisinde 5 sanatkâr yer almaktadır.

Halil bin Şeyh Hasan Tebrizî

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁹⁶¹

Halîl

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁶²

Mîr Şeyh Tebrizî

1519 yılında şemşîrgerân cema'ât-ine kaydedilmiştir.⁹⁶³

⁹⁵⁴ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

⁹⁵⁵ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

⁹⁵⁶ Kanar, *Farsça- Türkçe Sözlük*, s. 977.

⁹⁵⁷ Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, 286.

⁹⁵⁸ Kazan, *XV. Ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 222.

⁹⁵⁹ Nebi Bozkurt, “Kılıç”, *DİA*, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, s. 407.

⁹⁶⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 147.

⁹⁶¹ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁹⁶² Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁹⁶³ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

Şeyh Hasan

Tebriz'den sürgün gelen Şeyh Hasan, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁶⁴

Yakub

Sultan I.Selim döneminde sonra Tebriz'den sürgün gelen Yakub, Amasya'dan İstanbul'a gönderilen şemşirgir vefat etmiştir.⁹⁶⁵

Yusuf

Halil bin Şeyh Hasan Tebrizî'nin şagirdidir. Yavuz Sultan Selim döneminde satın alınmıştır.⁹⁶⁶

3.3.12.Cema'ât-i Kârdgerân ve Sühangerân

“Kârd” Farsça “*bıçak*”, kârdger ise bıçakçı demektir.⁹⁶⁷ Saray ve saray yetkilileri için sanatsal değeri olan bıçak, hançer gibi aletler üretip, bunların bezemelerini hazırlamışlardır.⁹⁶⁸ Bıçaklar yapıldıkları şekillere göre “*pala, hançer, gaddare, saldırma, kalyoncu bıçağı, Girit bıçağı*” gibi isimler almıştır. Sühangerân ise, eğecilere denilmiştir. Kârdgerân cema'ât-iyle birlikte zikredilmişlerdir.⁹⁶⁹ Kardgerân cema'âtinin içerisinde 5 sanatkâr yer almaktadır. Sanatkârların içerisinde en yüksek mevacibi alan 8 akçe ile Şîr Muhammed Tebrizî olmuştur.

Ali Acem

1503-1527 tarihli İn'âmât Defteri'nde yer alan kardgerle ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁹⁷⁰

Çalak Mikrazî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir. Önce Amasya'ya gitmiş, ardından da İstanbul'a gitmiştir.⁹⁷¹

⁹⁶⁴ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

⁹⁶⁵ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 333.

⁹⁶⁶ Gökmen, “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 149.

⁹⁶⁷ Kanar, Farsça-Türkçe Sözlük, s. 1197; Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C 2, s. 201.

⁹⁶⁸ Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, 287; Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 145.

⁹⁶⁹ Kazan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi, s. 215-216.

⁹⁷⁰ Gök, Atatürk Kitaplığı M. C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri, s. 76.

⁹⁷¹ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

Hamse-i Ruî

Tebriz'den sürgün gelen Hamse-i Ruî, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁷²

Nasuh Ungurus

Tebriz'den sürgün gelmiştir. Çalak Mikrazi'nin şagirdidir.⁹⁷³

Şîr Muhammed Tebrîzî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde kardegerân cema'âtinde yer Muhammed Tebrizî'nin mevacibi 8 akçedir.⁹⁷⁴

Şeyh Mehmed Tebrizî

1557 tarihli Ehl-i Hiref defterinde Cema'âti Bıçakçıyanlar içinde yer alan Şeyh Mehmed Tebrizî'nin mevacibi 10 akçedir.⁹⁷⁵

Üstad Muhammed

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Üstad Muhammed, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁷⁶

3.3.13.Cema'ât-i Kazgânyân

Sarayda kullanılmak amacıyla başta mutfak eşyaları olmak üzere, günlük olarak ihtiyaç duyulan çeşitli madeni objeleri hazırlamakla görevliyidiler.⁹⁷⁷ Kazganyân cema'âtinin içerisinde 4 sanatkâr yer almaktadır. Sanatkârların içerisinde en yüksek mevacibi alan 8,5 akçe ile Hacegî Tebrizî olmuştur.

Hacegî Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nde kazganyân cema'âtinde yer almış, mevacibi 8,5 akçedir.⁹⁷⁸

Mevlâna Kelâmi

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.⁹⁷⁹

⁹⁷² Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 330.

⁹⁷³ Gökmen, "Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar", s. 149.

⁹⁷⁴ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁹⁷⁵ TS. MA. d/9612-0001 (29-01-966).

⁹⁷⁶ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 330.

⁹⁷⁷ Kalyoncu, "Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi", 287; Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 145.

⁹⁷⁸ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

Necmettin Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Tebrizî, Amasya'da kalmıştır.⁹⁸⁰

3.3.14.Cema'ât-i Abâ-yi Bafân

Kaba yünden bir kumaş türü olan abayı dokuyan gruptur.⁹⁸¹ Abâ-yi Bafân cema'âtinin içerisinde 4 sanatkâr yer almaktadır. Sanatkârların içerisinde en yüksek mevaci bi alan 7 akçe ile Mir Hasan Tebrizî'dir.

Derviş

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁸²

Mir Hasan Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin abâ-yi bafân cema'âtinde yer almış, mevaci bi 7 akçedir.⁹⁸³

Mehmed Can Tebrizî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelen Mehmed Can Tebrizî ilk olarak Amasya'ya sonrada İstanbul'a gitmiştir.⁹⁸⁴ Kûftegerân cema'âtinde yer alan Mehmed Can Tebrizî ile aynı kişi değildir.

Şeyhî

Sultan I.Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilen Şeyhî vefat etmiştir.⁹⁸⁵

3.3.15.Cema'ât-i Müteferrika-i Ehl-i Hiref

Müteferrika; hükümdarların ve vezir-iazâmların hizmetinde olanlar için kullanılan bir tabirdir.⁹⁸⁶ Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde sarayda çeşitli işler yapan

⁹⁷⁹ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁹⁸⁰ TS. MA. d. /09706.0001.00 (H-29-04-932).

⁹⁸¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 3; Kalyoncu, "Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi", 287; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 143.

⁹⁸² Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

⁹⁸³ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

⁹⁸⁴ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁹⁸⁵ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 333.

⁹⁸⁶ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 2, s. 637.

kişilere verilen genel bir addır. Müteferrikaların âmiri olan “*müteferrikabaşı*” , törenlerde müteferrikaların önünde yer alır, sefer sırasında yoklamalarını yapardı.⁹⁸⁷ İlk dönemlerde bu cema’ât, maaş defterlerinin en sonuna kaydedilirdi. Ancak XVI. asrın sonlarından itibaren bölük olarak bir kurum haline geldiklerinden dolayı, “*camgerler bölüğü*” adıyla ayrı bir cema’ât olarak kaydedilmiştir.⁹⁸⁸ Müteferrika cema’âtinin içerisinde 1 sanatkâr yer almaktadır.

Hacı Pirî Haymedûz

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.⁹⁸⁹

3.3.16.Cema’ât-i Camgerân

Cam imalatı yapan cema’âttir.⁹⁹⁰ Camı imal eden sanatkâra camger denilmiştir.⁹⁹¹ Osmanlı Devleti’nde XV. asırda mutfak malzemesi olarak kullanılmaya başlayan cam, XVI. asırda farklı alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti, camı Venedik’ten almıştır.⁹⁹² Cema’ât; lamba, kandil, fincan gibi eşyalar yapmışlardır.⁹⁹³ Camgerân cema’âtinin içerisinde 4 sanatkâr yer almaktadır.

Acem Veli

1503-1527 tarihli İn’âmât Defteri’nde yer alan camgerle ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁹⁹⁴

Hacı Mehmed

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz’den sürgün gelmiştir.⁹⁹⁵

Mehmed Can

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.⁹⁹⁶

⁹⁸⁷ Erhan Afyoncu, “Müteferrika”, *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, s. 183-184.

⁹⁸⁸ Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, s. 79.

⁹⁸⁹ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

⁹⁹⁰ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 550; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 144.

⁹⁹¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 139; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 1, s. 256.

⁹⁹² M. Murat Öntüç, “Camger”, *Ahilik Ansiklopedisi*, (Ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), C 1, Atalay Matbaacılık, Ankara 2014, s. 327.

⁹⁹³ Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, s. 73.

⁹⁹⁴ Gök, *Atatürk Kitaplığı M. C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 75.

⁹⁹⁵ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

⁹⁹⁶ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

Mehmed Tebrizî

1503-1527 tarihli İn'âmât Defteri'nde yer alan Mehmed Tebrizî ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁹⁹⁷

3.3.17.Cema'ât-i Gazzazân (Kazzazân)

Arapça bir kelime olan kazzazdan bozma bir kelime olan "gazzaz"⁹⁹⁸ Ham ipeği işleyen, ipeği işleyerek ip haline getirip, Mushaflar, müzik aletleri gibi birçok eşyaya ipekten işlemeli keseler yapan,⁹⁹⁹ saray terzileridir. Sarayda terziler, sarayın genel terzileri olan Cema'ât-i Hademe-i Hayatîn-i Hassa, hil'at olarak bilinen özel kaftanları yapan Cema'ât-i Hademe-i Hayatîn-i Hassa ve değerli ve işlemede gerekli olan ipekli kumaşları diken Cema'ât-i Gazzazân-ı Hassa olmak üzere üç ayrı bölüm halindedir. Gazzazân cema'âtinin içerisinde 3 sanatkâr yer almaktadır.

Cafer Rumî

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁰⁰

Murad

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁰¹

Mevlâna Kelâmî

Sultan I.Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁰²

3.3.18.Cema'ât-i Keştigerân (Küştegerân)

Keşti Farsca bir kelime olup "gemi, vapur", keştiger ise "gemi ustası, gemi yapımcısı"¹⁰⁰³ anlamındadır. Keştigerân cema'ât-inin içerisinde 1 sanatkâr yer almaktadır.

Kemal Acem

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün

⁹⁹⁷ Gök, *Atatürk Kitaplığı M. C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 75.

⁹⁹⁸ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 1, s. 655.

⁹⁹⁹ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 248.

¹⁰⁰⁰ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

¹⁰⁰¹ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

¹⁰⁰² TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

¹⁰⁰³ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 1224-1225.

gelmiştir.¹⁰⁰⁴

3.3.19.Cema'ât-i Kâşî-Traş (Kâşigerân)

Kâşî, İran'ın Kâşân kentinde yapılan bir tür çini ve çini fayanstır. Kâşiger ise, çinici, çini ustasıdır.¹⁰⁰⁵ Sarayın çini üretiminden sorumlu cema'âttir.¹⁰⁰⁶ Kâşigerân cema'âtinin içerisinde 2 sanatkâr yer almaktadır.

Abdurrezzak

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁰⁷

Burhan

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁰⁸

Habib Tebrizî

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁰⁹

3.3.20.Cema'ât-i Zernişânî

Farsça, zer altın, nişân altın yaldızlı ya da altın işlemeli süs, yazı işlerini yapan cema'âttir.¹⁰¹⁰ Yapılan sanata “zernişân”, bu işi yapana da “zernişânî” denilmiştir.¹⁰¹¹ Zernişânî cema'âtinin içerisinde 6 sanatkâr yer almaktadır. Sanatkârların içerisinde en yüksek mevacibi alan 15, 5 akçe ile Mesud Şirazî'dir.

Ali Bey Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin zernişânî cema'âtinde yer almış, mevacibi 14, 5 akçedir.¹⁰¹²

Ali b. Kasım

Babası Acem üstatlarından olan Ali b. Kasım, Yavuz Sultan Selim

¹⁰⁰⁴ Gökmen, “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 150.

¹⁰⁰⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 569.

¹⁰⁰⁶ Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, s. 287.

¹⁰⁰⁷ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹⁰⁰⁸ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹⁰⁰⁹ Gökmen, “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 150.

¹⁰¹⁰ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 819-820; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 148.

¹⁰¹¹ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 218.

¹⁰¹² TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

döneminde gelmiştir.¹⁰¹³

İmad Bey b. Şemseddin Ali

Babası Acem üstatlarındandır.¹⁰¹⁴

Mehmed b. Kasım

Babası Acem üstatlarından olan Mehmed b. Kasım, Yavuz Sultan Selim zamanında gelmiş ve Mehmed b. Kasım Cemâleddin adlı üstadın şagirdi olmuştur.¹⁰¹⁵

Mesud Şirazî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin zernişânî cema'âtinde yer alması, mevacibi 15, 5 akçedir.¹⁰¹⁶ 1557 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde de zernişânî cema'âtinin acem bölümünde yer alan Mesud Şirazî ile aynı kişiler olduğuna kanaat getirilmiş, mevacibi 20 akçedir.¹⁰¹⁷

Mir Hüseyin Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin zernişânî cema'âtinde yer almış, mevacibi 8 akçedir.¹⁰¹⁸

3.3.21.Cema'ât-i Siperdûzân

Siper, arkasına gizlenen, muhafaza eden, korunulabilen mevkî¹⁰¹⁹ olmakla birlikte aynı zamanda kalkan; kılıç, ok darbelerinden korunmak amacıyla savaşlarda veya kalkan oyunlarında kullanılan alettir.¹⁰²⁰ Sarayın kalkan ihtiyacını imal eden cema'âttir.¹⁰²¹ Padişahlara, komutanlara, veziriazamlara yapılan kalkanlar altın işlemeliydi. Bu kalkanlar İran'dan da alınmıştır. Fakat değerleri az olduğundan dolayı, bazen Hindistan'dan gelirdi.¹⁰²² Siperdûzân cema'âtinin içerisinde 5 sanatkâr yer almaktadır. Sanatkârların içerisinde en yüksek mevacibi alan 15 akçe ile Derviş

¹⁰¹³ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

¹⁰¹⁴ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

¹⁰¹⁵ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

¹⁰¹⁶ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

¹⁰¹⁷ TS. MA. d/9612-0001 (H-29-01-966).

¹⁰¹⁸ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952).

¹⁰¹⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1115.

¹⁰²⁰ Nurettin Rüştü Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, C 1, Kervan Yay. , İstanbul 1939, s. 145-146

¹⁰²¹ Kalyoncu, "Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi", s. 287; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 147.

¹⁰²² Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, s. 145-146.

Mehmed Tebrizî'dir.

Abdüllatif Mervî

Sultan I. Selim zamanında Tebriz'den sürgün olarak gelen bu zat Amasya'ya gönderilmiş, daha sonra İstanbul'a gitmiştir.¹⁰²³

Abdürrahim Horasanî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰²⁴

Derviş Mehmed Tebrizî

1545 tarihli Ehl-i Hiref Mevacib Defteri'nin siperdûzân cema'âtinde yer almış, mevacibi 15 akçedir.¹⁰²⁵

Hacı Mehmed Mervî

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰²⁶

Şah Hüseyin Horasanî

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰²⁷

3.3.22.Cema'ât-i Muzedûzân

Farsça “muze” çizme,¹⁰²⁸ “dûz” ise dikmek¹⁰²⁹ demektir. Çizmeciler cema'âtidir.¹⁰³⁰ Padişah ve saraydaki tebaanın mest, çizme ve ayakkabı ihtiyacını karşılamışlardır.¹⁰³¹ Muzedûzân cema'âtinin içerisinde 2 sanatkâr yer almaktadır.

Abdülmuttalib b. Seyyid Murteza

1503-1527 tarihli İn'âmat Defteri'nde yer almaktadır.¹⁰³² Şah İsmail

¹⁰²³ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932); Gökmen, “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 149.

¹⁰²⁴ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932); “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 149.

¹⁰²⁵ TS. MA. d./9706-0004 (H-29-12-952)

¹⁰²⁶ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932); “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 149.

¹⁰²⁷ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

¹⁰²⁸ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 493.

¹⁰²⁹ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 819-736.

¹⁰³⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 2, s. 589; Devellioğlu, s. 815; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 146.

¹⁰³¹ Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, s. 246.

¹⁰³² Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-033/1503-1527 Tarihli İn'âmat Defteri*, s. 79.

zamanında gelmiştir.¹⁰³³

Habib Tebrizî

1526 tarihli Ehl-i Hiref Defteri'nde adı geçen Habib Tebrizî'nin mevacibi 2,5 akçedir.¹⁰³⁴

3.3.23.Cema'ât-i Dimeşkigerân

Şam işi¹⁰³⁵ olarak bilinen bezeme tekniğinin demir ve çelik gibi madenlere uygulanmasını yapan cema'âttir.¹⁰³⁶ Tespit edilen dimeşkiger sayısı 2'dir.

Musa

Yavuz Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰³⁷

Ferhad

Yukarıda ismi zikredilen Musa'nın kardeşidir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nden sonra satın alınmıştır.¹⁰³⁸

3.3.24.Cema'ât-i Sazendegân

Saz çalan anlamına gelen sazende, “*mutrip*” tabiri yerine kullanılmıştır.¹⁰³⁹ Saz çalan sanatkâra da sazende denilmiştir.¹⁰⁴⁰ Sazendegân cema'âtinin içerisinde 12 sanatkâr yer almaktadır. Sanatkârların içerisinde en yüksek mevacibi alan 8,5 akçe ile Hacegî Tebrizî olmuştur.

Dâirezen Maksud

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği musikişinastır.¹⁰⁴¹

¹⁰³³ Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 241.

¹⁰³⁴ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

¹⁰³⁵ Yaman, “1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, s. 99; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 144.

¹⁰³⁶ Kalyoncu, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, s. 287.

¹⁰³⁷ Gökmen, “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 150.

¹⁰³⁸ Gökmen, “Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 150.

¹⁰³⁹ Özçelik, *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatının Nâbî Divânı'na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, s. 95.

¹⁰⁴⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 597.

¹⁰⁴¹ Yavaşca, “Osmanlı ve Mûsikî”, s. 152.

Hasan Can Çelebi

Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'den getirdiği musikişinas, padişahın nedimi olmuştur. 1567 yılında vefat eden Hasan Can,¹⁰⁴² ayrıca Enderûn'da musikî hocalığı da yapmıştır.¹⁰⁴³

Hanende Mehmed Bey

Sultan IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerinden sonra getirdiği musikişinastır.¹⁰⁴⁴

İmam Kulu

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁴⁵ Neyzendir.¹⁰⁴⁶

Kanunî Şeyh Murad

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün olarak getirdiği musikişinastır.¹⁰⁴⁷

Maksud

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁴⁸ Dairecidir.¹⁰⁴⁹

Şah Murad

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁵⁰ Kanuncudur.¹⁰⁵¹

Şeyh Murad

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁵² Naycıdır.¹⁰⁵³

¹⁰⁴² Özcan, "Osmanlılarda Musiki", s. 223.

¹⁰⁴³ Türk Musikîsi'nin Bir Tarihçesi, s. 2.

¹⁰⁴⁴ Yavaşca, "Osmanlı ve Mûsikî", s. 155.

¹⁰⁴⁵ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932); TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹⁰⁴⁶ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922). Neyzen: Ney denilen kamıştan yapılma aleti üfleyerek calan musiki erbabına denilir. Özçelik, *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatının Nâbi Divânı'na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, s. 88.

¹⁰⁴⁷ Yavaşca, "Osmanlı ve Mûsikî", s. 152.

¹⁰⁴⁸ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932); TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹⁰⁴⁹ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹⁰⁵⁰ TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932); TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹⁰⁵¹ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹⁰⁵² TS. MA. d. /9706.0001.00 (H-29-04-932).

¹⁰⁵³ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

Şah Kulu

1638 yılında Bağdat Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra İstanbul'a gelmiştir.¹⁰⁵⁴ Nakkaş olan Şah Kulu ile aynı kişi değildir.

Şeştârî Murad Ağa

Sultan IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerinden sonra getirdiği musikişinastır.¹⁰⁵⁵

Neyzen İmam Kulu

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği musikişinastır.¹⁰⁵⁶

3.3.27. Diğer Zanaatkârlar

Ehl-i Hiref teşkilâtı içinde yer almayan diğer zanaat kollarını ayrı bir başlık halinde zikretmeyi uygun gördük.

Zerbâfan

“Altın ve sırma tellerle dokunan bir çeşit kumaş olan” zerbaftı işleyen, dokuyandır.¹⁰⁵⁷

Hoca Şah Ali

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁵⁸

Kaytanî Bâfan

Kaytan; bükülmüş olan ipliklerin, yeniden bir araya getirilip bükülmesiyle elde edilen kumaşın *“döşeme ve perde kenarlarına süs”* olarak dikilen ip hâlindeki kordondur.¹⁰⁵⁹

Mîrek

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁴ Türk Musikisi'nin Bir Tarihçesi, s. 3; Heiderzadeh, “İranlı Âlimlerin Osmanlı Devleti'ne Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları”, s. 241.

¹⁰⁵⁵ Yavaşca, “Osmanlı ve Mûsikî”, s. 155; Özcan, “Osmanlılarda Musiki”, s. 227.

¹⁰⁵⁶ Yavaşca, “Osmanlı ve Mûsikî”, s. 152.

¹⁰⁵⁷ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 745; Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 818.

¹⁰⁵⁸ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

¹⁰⁵⁹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 389.

¹⁰⁶⁰ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

Kabbal

Kabbal, Sırbistan’da tahıl için 65.664 kilogram, 140 ya da 144 okkaya eşit 180-185 kilogram, maden için 19 okka, 135 dirheme eşit olan 24,894 ağırlık ölçüsü birimidir.¹⁰⁶¹ Osmanlı kanunlarında kabal “bir hayvan yükü cevher” olarak tarif edilmiştir.¹⁰⁶²

Ulama Şah Muhammed

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹⁰⁶³

Sarraciker

Sarraç, Debbağların terbiye edilen derilerin bir bölümü ayakkabı, çizme imâlatında, bir bölümü ise at takımları, araba koşumları gibi eşyaları yapmıştır.¹⁰⁶⁴

Necmüddîn

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹⁰⁶⁵

Tâyî

Tâyî; “*balya, denk, paket, boğca*” şeklinden olan kumaşlardır.¹⁰⁶⁶

Ali Can

Sultan I. Selim döneminde Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹⁰⁶⁷

Mansûr

Çaldıran Muharebsi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹⁰⁶⁸

Mîr Ahmed

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹⁰⁶⁹

Sarraf

Arapça’da “*bozdurmak, çevirmek, sözü süslemek*” manasına gelen “*sarf*”tan

¹⁰⁶¹ Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yay. , İstanbul 2010, s. 297.

¹⁰⁶² Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 361.

¹⁰⁶³ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

¹⁰⁶⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, TTK Yay. , Ankara 2018, s. 434.

¹⁰⁶⁵ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

¹⁰⁶⁶ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 671.

¹⁰⁶⁷ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

¹⁰⁶⁸ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

¹⁰⁶⁹ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

türeyen sarrafın¹⁰⁷⁰ sözlük anlamı, “altını gümüş karşılığında satmak” demektir. Sarraflık işini yapana “sarraf, sayraf, sayrafi, nakkad”,¹⁰⁷¹ ya da “sarrafân”¹⁰⁷² denilmiştir. Sarraf ve zerger aynı anlamlarda kullanılmıştır. Zergerlerin sarraflardan farkı ise, beceri gerektiren altın, gümüş, bakır gibi takıların süslemeleriyle uğraşmak ve takıların süslemelerini altın ve gümüşü toz haline getirip ateşle belli aşamalarından geçirdikten sonra yapmaktır.¹⁰⁷³ Osmanlı Devleti’nde Fatih Sultan Mehmed döneminden XVIII. asra kadar Rum ve Yahudi sarraflar, XVIII. ve XIX asırlarda ise Ermeni sarraflar etkili olmuştur.¹⁰⁷⁴

Seydî Beg

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁰⁷⁵

Sefer Şah

Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir. Zerger Derviş Mehmed’in şagirdidir.¹⁰⁷⁶

Ni’met

Sultan I. Selim döneminde Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁰⁷⁷

Attar

Attar, Arapça “güzel koku” anlamına gelen bir kelime olan “ıtr”dan gelmektedir. Sadece güzel kokuları değil, aynı zamanda şifalı bitkileri ve bu bitkilerden elde edilmiş olan ilaçları da karşılayan bir kelimedir. Arapça’da eczacı, “saydalî, saydalânî” şeklinde de olarak kullanılmıştır.¹⁰⁷⁸ Ayrıca ilaçların yapımında kullanılan malzemeleri satmıştır.¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁰ Halil Köse, *140 Numaralı Darphane Defteri’ne Göre (H. 1251-1260/M. 1836-1845) Osmanlı Devleti’nde Sarraflar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 4.

¹⁰⁷¹ Nebi Bozkurt, “Sarraf”, *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 162.

¹⁰⁷² Köse, *140 Numaralı Darphane Defteri’ne Göre Osmanlı Devleti’nde Sarraflar*, s. 4.

¹⁰⁷³ Özçelik, *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatının Nâbi Divânı’na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, s. 93.

¹⁰⁷⁴ Ali Akyıldız, “Sarraf” (Osmanlı), *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 163.

¹⁰⁷⁵ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

¹⁰⁷⁶ Gökmen, “Yavuz Sultan Selim’in İran’dan ve Mısır’dan Getirdiği Sanatkârlar”, s. 149.

¹⁰⁷⁷ Arslan, *16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

¹⁰⁷⁸ Nil Sarı, “Attar”, *DİA*, C 4, TDV Yay. , İstanbul 1991, s. 95.

¹⁰⁷⁹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 62.

Kasım

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰⁸⁰

Şah Hüseyin

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰⁸¹

Ayyâr

Arapça bir kelime olan ayyâr, sözlük anlamı olarak “çok gezen, zeki, kurnaz, gözü pek, atılgan” kimse anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁸² Fütüvvet kelimesine yakın olan ayyâr kelimesi, aile, meslek, dostluk bağlarıyla birbirlerine bağlanan, birbirleriyle yaşayan kişileri içine almaktadır.¹⁰⁸³

Ayyas Gulam

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰⁸⁴

Derviş Ali

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁸⁵

Ebu İshak

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰⁸⁶

Şemseddin

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁰ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

¹⁰⁸¹ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 328.

¹⁰⁸² Abdülkadir Özcan, “Ayyâr”, *DİA*, C 4, TDV Yay. , İstanbul 1991, s. 296; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 63.

¹⁰⁸³ Mustafa Şahin, “Ortaçağ İslâm dünyasında Ayyârlar”, *Türkiye Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII, 2013, s. 303.

¹⁰⁸⁴ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

¹⁰⁸⁵ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

¹⁰⁸⁶ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 328.

¹⁰⁸⁷ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 326.

Habbaz

“Hubz” ekmek demektir.¹⁰⁸⁸ Habbaz ise ekmekçi,¹⁰⁸⁹ ekmeği satan, “habbâzan” da çoğul halidir.¹⁰⁹⁰ Ekmekçilerin başına “ekmekçi başı” ya da “habbâzîn-i hassa” da denilmiştir. Kilercibaşına bağlı bulunan ekmekçiler, “pişirici”, “hamurkâr”, “elekçi”, “fodlacı” olarak gruplara ayrılmıştır.¹⁰⁹¹

Halilullah

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁰⁹²

Bezzaz

Arapça bir kelimedir. Bezcilere, manifaturacılara verilen addır.¹⁰⁹³ Aynı zamanda bezâzet de denilmiştir.¹⁰⁹⁴ Bez, manifatura eşyası satılan yer “bedesten”, “bezzazistan” dır.¹⁰⁹⁵ Bezzaz cema’âtinin içerisinde 7 sanatkâr yer almaktadır.

Mir Şeyh

Sultan I. Selim zamanında Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁰⁹⁶

Kicî Beğ

Yavuz Sultan Selim döndeminde Tebriz’den sürgün gelen Kicî Beğ, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁰⁹⁷

Gencî Beg

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiş, Amasya’dan İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁸⁸ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 279.

¹⁰⁸⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 348.

¹⁰⁹⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 279.

¹⁰⁹¹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 221.

¹⁰⁹² Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 328.

¹⁰⁹³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 1, s. 228.

¹⁰⁹⁴ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 110.

¹⁰⁹⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 1, s. 228; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 119.

¹⁰⁹⁶ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 329.

¹⁰⁹⁷ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 329.

¹⁰⁹⁸ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 331.

Hoca Hafız

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰⁹⁹

Hoca Yeni Can

Sultan I. Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelen Hoca Yeni Can Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹¹⁰⁰

Hoca Pir Şeyh

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹¹⁰¹

Hoca Beg

Tebriz'den sürgün gelen Hoca Beg, Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.¹¹⁰²

Misgerân

Farsça mis “*bakır*”, misger ise, “*bakırcı*” demektir.¹¹⁰³ Misgerân cema'âtinin içerisinde 1 sanatkâr yer almaktadır.

Hacegi

Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹¹⁰⁴

Suzengerân

Suzen, Farsça “*iğne*” anlamına gelmektedir. Suzenger, “*iğneci, iğne imalatı*”¹¹⁰⁵ yapan cema'attir.

Munlâ-yı Suzenger

Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den sürgün gelmiş, Amasya'dan

¹⁰⁹⁹ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 330.

¹¹⁰⁰ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 330.

¹¹⁰¹ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 330.

¹¹⁰² Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 330.

¹¹⁰³ Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, s. 1483; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 478; Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 759.

¹¹⁰⁴ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

¹¹⁰⁵ Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, s. 929.

İstanbul’a gönderilmiştir.¹¹⁰⁶

Sebetdûz

Sebetdûz, sepet yapan demektir.¹¹⁰⁷

Yusuf

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹¹⁰⁸

Otakî

Türkçeye Toharcadan geçtiği bilinen bu kelime Türkçe kabul anlamındadır. Osmanlıca kelimelerle bşrleştirilerek terkipler yapılmıştır. Otaggerân “*otağ, çadır yapanlar*” demektir.¹¹⁰⁹

Mirzay

Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹¹¹⁰

Pûlâdger

Pûlâd Farsça “*çelik, gürz, kılıç, zırh*” demektir. Pûlâdger ise “*çelik ustası, demirci*” demektir.¹¹¹¹

Derviş

Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran Muharebesi’nden sonra Tebriz’den sürgün gelmiştir.¹¹¹²

Basmager

Çiçekli, farklı renkli ve desenli kumaştır. İçi havlu ve dışı perdahlı olanlara “*pazen*”, dışı havlu olanlara da “*divitin*” denilmiştir.¹¹¹³

Sultan Ali

¹¹⁰⁶ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 330.

¹¹⁰⁷ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 330.

¹¹⁰⁸ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 330.

¹¹⁰⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe AnsiklopedikLûgat*, s. 995.

¹¹¹⁰ Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 328.

¹¹¹¹ Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 425.

¹¹¹² Arslan, 16. Yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, s. 332.

¹¹¹² Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, s. 1180.

¹¹¹³ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 88.

Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹¹¹⁴

Kal'icî

Kal'i, “*kalaycı, bir tür kılıç*”tır.¹¹¹⁵ Sarayda kalay işlerini yapan gruptur.¹¹¹⁶

Mahmud

Sultan I. Selim döneminde Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün gelmiştir.¹¹¹⁷

¹¹¹⁴ Arslan, 16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, s. 332.

¹¹¹⁵ Kanar, Farsça Türkçe Sözlük, s. 1180.

¹¹¹⁶ Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 145.

¹¹¹⁷ TS. MA. d/9784.0001.00 (H-20-12-922).

SONUÇ

Asırlar boyunca Osmanlı-İran devletleri arasında birçok savaş meydana gelmiştir. Bu savaşlara rağmen iki devletin siyasî ilişkilerinin yanında, kültürel ve ilmî sahadaki ilişkileri devam etmiştir. Özellikle Şah İsmail'in Şîi Safevi Devleti'ni kurmasıyla birlikte İran'da yaşayan Sünnî tebaaya yapmış olduğu baskı neticesinde birçok Safevi âlimi ve zanaatkârı Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kalmıştır. Göç yoluyla gelen âlimlerin ve zanaatkârların yanı sıra, Osmanlı padişahlarının gösterdiği himaye ve daha yüksek gelir elde etmek amacıyla da gelenler olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Muharebesi'nden sonra Tebriz'den sürgün olarak getirdiği ve satın aldığı zanaatkârlar olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman, Sultan III. Murad, Sultan III. Mehmed ve Sultan IV. Murad dönemlerinde İran üzerine yapılan seferlerden sonra da birçok zanaatkâr Anadolu'ya sürgün edilmiştir.

Osmanlı Devleti'ne gelen âlimler Sahn- Semân gibi önemli medreselerde görev almışlardır. XVI. asırla başlayan İran etkisi edebiyat, tarih, sanat ve mimarî sahada etkili olmuştur. İran'dan gelen zanaatkârlar, Ehl-i Hiref Teşkilâtı'na alınarak Osmanlı zanaatkârlarıyla birlikte eserler ortaya koymuşlardır. Özellikle Çaldıran Muharebesi'nden sonra sürgün yoluyla getirilen zanaatkârların içinde nakkaşlar önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı-İran etkileşimini gösteren en güzel örneklerinden biri olan bu durum, İran'dan gelen cema'ât-i nakkaşânlar, Osmanlı nakkaşları birlikte çalışan Osmanlı'ya özgü yeni bir üslup ortaya koymuşlardır. Osmanlı Nakkaşhânesi'nin belli bir düzeye ulaşmasında etkili olan bu nakkaşlarla beraber Osmanlı saray nakkaşhanesine ait olan Tebriz, Herat ve Şiraz minyatür okullarının etkisi artmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Kaynakları

Ehl-i Hiref Defterleri

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TS. MA.d. /09706.0001.00.

TS. MA. d/9784.0001.00.

TS. MA. d/9612-0001.

TS. MA. d./9706-0004.

TS. MA. d. /0984.0001.00.

TS. MA.d/ 4104.

2. Kaynak Eserler

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay. , İstanbul 2013.

Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmiletü'l-Ahbâr* (Başlangıcından 1571'e Kadar Safevilerin Tarihi), (Terc. Ed. Şefaattin Deniz-Hasan Asadi), Bilge Kültür Sanat Yay. , İstanbul 2019.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Sadeleştiren Dünder Günday), C 1, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993.

Celâl-Zade Mustafa, *Selim-nâme*, (Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1990.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr*, TTK Yay. , Ankara 2009.

_____, *Menakıb-ı Hünerverân*, (Haz. Müjgan Cunbur), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara 1982.

Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C 1, 2, 3, 4 (Ter. Ed. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul 2013.

Kınalı-Zâde Hasan Celebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, C 1, 2, TTK Yay. , Ankara 2014.

Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakaik, Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri*, (Arapça’dan Osmanlıca’ya Neşr. Abdülkadir Özcan) , C 1, Çağrı Yay. , İstanbul 1989.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C 1, 2, 3, 4, 5 (Yayına Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul 1996.

Nev’îzâde Atâî, *Hadaiku’l-Hakaik Fî Tekmileti’ş-Şakaik, Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri*, (Arapça’dan Osmanlıca’ya Neşr. Abdülkadir Özcan), C 2, Çağrı Yay. , İstanbul 1989.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihî*, C 2, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1999.

Selânîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânîkî*, (Haz. Mehmet İpşirli), C 2, TTK Yay., Ankara 1999.

3.Araştırma-İnceleme Eserleri

AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay. , İstanbul, 2014.

_____, “Müteferrika” , *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, ss. 183-185.

_____, AHISKALI, Recep, “Kâtib” , (Osmanlılar’da), *DİA*, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, ss. 53-55.

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.

ALGAR, Hamid, *Nakşibendilik*, İnsan Yay. , İstanbul 2007.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, *Safevi Devleti Tarihi*, Gece Kitaplığı Yay. , Ankara 2017.

_____,“Safevi Çağına Ait Üç Türkçe Mektup ve Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S 53, 2013, ss. 411-420.

_____,“Safevi Hükümdarı Şah Abbas’ın Dini Siyaseti”, *Turkish Studies*, 6/3 Summer, 2011, ss. 1329-1337.

_____,“Şah II. İsmail (1576-1577) Devri Siyasî ve Dinî Hâdiseleri”, *The Journal of Academic social Science Studies*, Number 48, Summer 2, 2016, ss. 60-67.

_____,“İskender Bey Münşi’ye Göre Safevî Hükümdarı Şah I. Abbas’ın Revan (Erivan) Seferi (1603/1604), *OTAM*, 2016, ss. 63-70.

_____,“Şah Abbas Devrinde (1587-1629) İran’da Ticarî Hayat, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 48, Erzurum, 2012, ss. 365-386.

ARSLAN, Hüseyin, *16. Y.y. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yay. , İstanbul 2001.

AL, Nadir, *XVIII. Yüzyılda Siirt Yöresinde İlmi Kurumlar ve İlim Adamları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2001.

AKBULUT, Adeviye, *1919-1936 Yılları Arasında Türkiye’deki Tefsir Hareketleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2002.

ABAY, Muhammed, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992.

AHMADOV, Shahı, *Azerbaycan'da Şiliğin Yayılma Süreci*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

ATAÇ, Reyhan, *66 Numaralı (H. 997-998/M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

AÇIKGÖZ, Mustafa, *II. Bayezid Devri İn'amat Defteri (Muharrem-Zi'lhicce 910/Haziran-Mayıs 1504-1505)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

ATEŞ, Abdurrahman, *Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri*, Altınpost Yay. , Ankara 2012.

ATILA, Oya, *Şah Kulu'nun Motif ve Desen Üslubu (16. Yüzyılda Saray Nakkaşhânesinin Sernakkaşı)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2013.

ARSLAN, Taha Yasin, *On Altıncı Yüzyıl Osmanlı Astronomisi ve Memluk Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015,

ALİ, Cançelik, *XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri-Musiki İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

AKTEPE, Münir, “Ahmed III”, *DİA*, C 2, TDV Yay. , İstanbul, 1989, ss. 34-38.

_____, “Nadir Şah’ın Osmanlı Padişahı I. Mahmut’a Gönderdiği Taht-ı Tavus Hakkında”, *Tarih Dergisi*, ss. 113-123.

AK, Mahmut, “Seydi Ali Reis”, *DİA*, C 37, TDV Yay. , İstanbul 2009, ss. 21-24.

AKÜN, Ömer Faruk, “Ahdî”, *DİA*, C 1, TDV Yay. , İstanbul 1988, ss. 509-514.

AYVAZOĞLU, Beşir, “Lâle Devri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 5, İz Yay. , İstanbul 1996, ss. 188-189.

_____, “Valide Alayı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 2, İz Yay. , İstanbul 1999, ss.

AKYILDIZ, Ali, “Sarraf” (Osmanlı), *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, ss. 163-165.

ARSLAN, Ahmet Turan, “XVI. Asır Osmanlı İlmi Hayatına Genel Bir Bakış”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 43-49.

ALBAYRAK, Nurettin, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi, İlim ve Kültür/Edebiyat/Halk Şiiri)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, ss. 562-563.

İALPER, Ömer Mahir, “Lâhîcî Abdurrezzâk b. Ali”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , Ankara 2003, ss. 52-53.

AYDÜZ, Salih, “Lâle Devri’nde Yapılan İlmî Faaliyetler”, *Divanİlmî Araştırmaları*, 1997, ss. 143-170.

AYDOĞDU, KILIÇ, İbrahim-Pelin İ. , “185 Nolu Medrese Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu (1844)”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C 7, S 12, 2017, ss.83-104.

ARSLANBOĞA, Kadir, “1589-1590 Malî Yılına Ait Osmanlı Bütçesinin Oluşturulması ve İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 36, 2013, s. 113-126.

AYDIN, Mustafa, “Karabağ”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , İstanbul 2001, ss. 367-368.

_____, “Şirvan”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 204-206.

_____, “Revân”, *DİA*, C 35, TDV Yay. , İstanbul 2008, ss. 26-29.

ATEŞ, Süleyman, “Osmanlı Müfessirleri”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 143-162.

AYDAR, Hidayet, “17. Asırda Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış”, (Ed. Hidayet Aydar-Ali Fikri Yavuz, *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul, 2017, ss. 59-206.

ALTINTAŞ, Ramazan, “Şirvânî Sadreddinzâde”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul, 2010, ss. 208-209.

ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 286-292.

ARAÇ, Ünal, “Kültürel Rekabet ve Üstünlükler Bağlamında Osmanlı-İran İlişkileri 1718-1730”, *Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 32, S 1, 2015, ss. 29-44.

ARIKER, Samet, , “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, S 8, 2015, ss. 199-217.

ALİOĞLU, Emine Füsün, “Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sa'dabad Camisi”, *Megaron*, C 10, S 3, ss. 389-409.

AKPINAR, Cemil, “Hekimbaşı”, *DİA*, C 17, TDV Yay. , İstanbul 1998, ss. 160-161.

AKÇIL, N. ÇİÇEK, “Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi”, *DİA*, C 42, TDV Yay. , İstanbul 2012, ss. 277-280.

BOZCU, Pelin Filiz, *Osmanlı Sarayında Sanatı ve Zanaatı Teşkilâtı Ehl-i Hiref*, (Uzmanlık Tezi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2010.

BABALIK, Banu B. *Osmanlı Kuyumculuğunda Ermeniler ve Bir Ermeni Ailesi Örneği: Arslanyanlar*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2015.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *I. Mahmut-Nadir Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri*, Yayın Nu: 136, İstanbul 2014.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C 1, (Haz. M. A. Yekta Saraç), TÜBA Yay. , İstanbul.

BÜNGÜL, Nurettin Rüştü, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, C 1, Kervan Yay. , İstanbul 1939

BAYAT, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Zeytinburnu Belediyesi Yay. , İstanbul 2016.

BAĞCI, ÇAĞMAN, RENDA, TANINDI, Serpil, Filiz, Günsel, Zeren, *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , İstanbul 2006.

BOZATAY, Şeniz, A. ,“Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal bir Değerlendirme”, *MehmetAkif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C 6, S 10, 2014, ss. 71-89.

BARKAN, Ömer Lütfi, “1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir

Mukayese”, *İÜİFM*, 17, 1-4, İstanbul 1955-1956, s. 225-303.

_____, 1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri”, *İÜİFM*, 17, 1-4, 1955, s. 304-307.

_____, “H. 974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM*, C XV, 1955, s. 277-332.

_____, “954-955 (1547-1548) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, *İÜİFM*, 19, 1-4, İstanbul 1960, 219-276.

_____, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İÜİFM*, 15, 1-4, İstanbul 1953-1954, s. 251-329.

BALCI, Ramazan, “Medreselerin Islahı Konusunda Sultan II. Abdülhamid’in Hazırlattığı Bir Lahianın Tahlili”, *Tarih Okulu*, S XII, 2012, ss. 155-191.

BAZIN, Marcel, “Kazvin”, *DİA*, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, ss. 154-155.

_____, “Kirman”, *DİA*, C 26, TDV Yay. , Ankara 2002, ss. 62-63.

BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *DİA*, C 28, TDV Yay. , İstanbul 2003, ss. 323-327.

_____, “Kılıç”, *DİA*, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, ss. 405-408.

_____, “Sarraf”, *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, ss. 162-163.

_____, “Nakkaş”, *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, ss. 326-328.

_____, “Kozak”, *DİA*, C 26, TDV Yay. , Ankara 2002, ss. 232-234.

BİNGÖL, Abdulkuddüs, “Osmanlılarda Mantık Bilimi İçeriği, Medrese Eğitimindeki Yeri ve Osmanlı Mantıkçıları”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 231-243.

BİLGİN, A. Azmi, , “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/İlim ve Kültür/Edebiyat/Tekke Şiiri)” *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, ss. 559-562.

BİLGİLİ, Ali Sinan, “Tebriz”, *DİA*, C 40, TDV Yay. , İstanbul 2011, ss. 219-22.

BAŞAR, Fehamettin, "Safeviler", (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C 9, Çağ Yay. , İstanbul, 1987, ss. 537-556.

BAYRAMOĞLU, AZAMAT, Fuat, Nihat, , “Bayramiyye”, *DİA*, C 5, TDV Yay. , İstanbul 1991, ss. 269-273.

BAYAT, Ali Haydar, “Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu”, (Ed. Bülent Özaltay, Nuran Yıldırım, Murat Çetin), *Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2008, ss. 55-67.

BİLKAN, Ali Fuat, “Sebk-i Hindî”, *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 253-255.

CEZAR, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, TTK Yay. , C 2, 3, 4, Ankara, 2011.

COŞKUN, Betül, *15. YY. ile 20. YY. Arasında Türk Tezhip Sanatında Gül Motifi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

CANTAY, Gönül, Cantay, “Osmanlı Mimarisinde Darüşşifalar”, (Ed. Bülent Özaltay, Nuran Yıldırım, Murat Çetin), *Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2008, ss.

ÇETİN, Osman, “Horasan”, *DİA*, C 18, TDV Yay. , İstanbul 1998, ss. 234-241.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/Sanat/Mimari

Dönemler)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, ss.580-589.

ÇAĞMAN, Filiz, “Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref”, *Türkiyemiz*, S 54, 1988, ss. 11-17.

ÇINAR, Gülay K. , *Safevi-Özbek Siyasi İlişkileri ve Osmanlı’nın Tesiri (1524-1630)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2011.

ÇELİK, Ahmet Faruk, *Fethullah Arifi Çelebi’nin “Şahname-i Al-i Osman”ından Süleymanname* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009

ÇAĞLAYAN, Nilgün, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Minyatür Sanatı ve Kanuni Dönemi Minyatür Sanatçısı Matrakçı Nasûh*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1995.

DEĞİRMENÇAY, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Yay. , Erzurum 2013.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yay. , Ankara 2015.

DABLAN, Ayşe, *Osmanlı Medreselerinde Tasavvuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2010

DEMİR, Selçuk, *75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.

DOĞAN, Dilek, *16.-18. Yüzyıl Minyatürlerinde Osmanlı Arabaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

DEDEYEV, Bilal, " Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 2009, ss.126-135.

_____, "16. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Azerbaycanlı Hattat ve Kâtipler" ,*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S 81, 2017, ss. 89-113.

_____, "Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri" , *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/5, 2008, ss. 205-223.

_____, "Osmanlı Eğitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri", (Ed. Elçin Süleymanov), *Qafqaz Üniversitesi Dergisi*, S 26, 2009, ss. 215-223.

_____, "Osmanlı-Azerbaycan Sosyo-Kültürel İlişkilerinde Karadeniz Bölgesi'ndeki Bazı Aşiretler ve Önemli Şahısların Rolü (15. Yüzyıl ve 16. Yüzyılın II. Yarısında)", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C 8, S 14, s. 251-277.

_____, KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Osmanlı Devleti'nde Azerbaycanlı Bir Âlim: Molla Şemseddin Ahmed Karabağı", *Belleten*, C, LXXXIII, S 296, 2019, 71-94.

_____, NECEFLİ, Tofıgh, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Baş Mimarlığa Kadar Yükselen Tebrizli Mimar Ali'nin Hayatı ve Eserleri", *Turkish Studies*, Volume 9/4, Ankara 2014, ss. 329-340.

DERMAN, Uğur, “Türk Hat Sanatında Celi Kavramı”, (Editörler Hasan Celâl Güzel- Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 6, Yeni Türkiye Yay. , Ankara, 2002.

DERMAN, F. Çiçek, “Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, (Editörler Hasan Celâl Güzel- Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 6, Yeni Türkiye Yay. , Ankara, 2002, ss. 693-705.

_____,DURAN, Gülnur, “Şahkulu” , *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 283-284.

DURAN, Gülnur, “Kara Memi” , *DİA*, C 24, TDV Yay. , İstanbul 2001, ss. 362-363.

DÖLEN, Emre , “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Bilimsel Literatürü”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 62-68.

DALKIRAN, Sayın, “İran Safevî Devleti’nin Kuruluşuna Dair Şîî İnançların Etkisi ve Osmanlı’nın İran’a Bakışı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18, Erzurum, 2002, ss. 49-96.

ERKAN, Kemal, *Köprülüzâde Abdullah Paşa’nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında tutulan Mühimmesi (N.1146-Z.1147)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.

EREN, Yunus, *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri İnceleme-Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.

ER, Adnan, *Safevi Devleti’nin Yıkılış Sebepleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

2008.

EKİCİ, Sakine A. , *III. Mehmet Döneminde 1596-1601 Tarihleri Arası Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Sanatkârlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

_____, *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

ERTÜRK, E. Şule, *18. Yüzyıl Klasik Şiirinde Musiki (Nedim, Şeyh Galib, III. Selim)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.

EFENDİZADE, Oktay, “Gence”, *DİA*, C 14, TDV Yay. , İstanbul 1996, ss. 17-20.

EMECEN, Feridun M. , "Selim I", *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul, 2009, ss. 407-414.

_____, “Şahkulu Baba Tekeli”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul, 2010, ss. 284-286.

ERCAN, Yavuz, " Yavuz Sultan Selim Dönemi", (Editörler Hasan Celâl Güzel- Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 5, Yeni Türkiye Yay. , Ankara, 2002.

EKİNCİ, Deniz, “Ana Çizgileriyle Türkiye’de Coğrafya Biliminin Tarihi: Dönemler ve Özellikleri”, *Tarih Dergisi*, S 42, ss. 249-264.

ERER, ATICI, Sezer, Elif, “Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 2010, ss. 29-32.

ED-DÛRÎ, Abdülazîz, “Bağdat”, *DİA*, C 4, TDV Yay. , İstanbul 1991, ss. 425-433.

ERÜNSAL, İsmail E. , “Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn’âmat Defteri”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1984, ss. 1-17.

FAZLIOĞLU, İhsan, “Osmanlılar (İlim ve Kültür)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2003, ss. 548-556.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, “İsnâaşeriyye”, *DİA*, C 23, TDV Yay. , İstanbul 2001, ss.142-147.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 17, S 1, ss. 25-46.

HÜSEYNLİ, Ziver, “Osmanlı İstanbul’da Safevi Edipleri”, *III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Feridun Emecen-Ali Akyıldız-Emrah Safa Gürkan), İstanbul 2015, ss. 749-760.

HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, “Osmanlı’da Belâğat İlmi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 206-211.

GÖLPINARLI, Abdalbâki, *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, Gerçek Yay. , İstanbul, 1969.

GÜNDÜZ, Tufan, *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2016.

_____, “Safeviler” , (Siyasî Tarih, İdare, Teşkilât, İctimaî ve İktisadî Hayat, İlim ve Kültür), *DİA*, C 35, TDV Yay. , İstanbul 2008, ss. 451-455.

_____, “Şah İsmail”, *DİA*. , C 38, TDV Yay. , İstanbul, 2010, ss. 253-255.

GÖKTUNA, Sema, *Süleymaniye Kütüphanesi ’ndeki Mushaflarda 16. Yüzyıl Zahriye*

Tezhibi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990. Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin- İndeks-Sayfa 1-100) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2009.

GÖK, İlhan, *Atatürk Kitaplığı M. C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

GÜNDÜZ, Harun, Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks-Sayfa 1-100) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2009.

GÜLGEN, Hicabi, “Türk Ebru Tarihi’nde Ustalar ve Üslup Değişimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 2016, ss. 153-183.

GÖRGÜN, Görgün, “Îcî (Adudüddin)”, *DİA*, C 21, TDV Yay. , İstanbul 2000, ss. 410-414.

GÖKMEN, Ertan, “Yavuz Sultan Selim’in İran’dan ve Mısır’dan Getirdiği Sanatkârlar”, *Türk Kültürü*, S 407, Ankara 1997, ss. 143-151.

GÖKDOĞAN, Melek Dosay, “Osmanlılarda Batılılaşma Döneminde Matematik”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 391-398.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, , “Osmanlılarda Coğrafya Biliminin Doğuşu ve Gelişimi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 334-343.

GÜNDÜZ, Ahmet, “Şehrizer”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 473-475.

GÜLTEKİN, Hasan, Ahdî-i Bağdadî'nin Yayımlanmamış Şiirleri III, *Adnan*

Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S 2, Yıl 2, ss. 39-51.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay. , Ankara, 2014.

HARMAN, Mürüvvet, *Osmanlı Sanatında Cennet İmgesi-Bahçe Tasarımı İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

HASAN, Vejdi Mehmed, *17. Yüzyıl Divan Edebiyatı ve Nef'i*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2014.

İZGİ, Şuayib, *986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

İSTEK, Gülşen, *İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi (1774-1824)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2017.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye*, CI,II, Türkiye Kültür Sanat Yay. , İstanbul, 2011.

_____, *Has-Bağçede' Ayş u Tarab: Nedîmler, Şâirler, Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul.

_____, “İpek” (Osmanlı Devleti), *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul, 2000, ss. 362-365.

İLGÜREL, Mücteba, “Ahmed I”, *DİA*, C 2, TDV Yay. , İstanbul, 1989, ss. 30-33.

İNAN, Kenan, “II. Bayezid Dönemi” , (Editörler Hasan Celâl Güzel- Ali Birinci),

Genel Türk Tarihi, C 5, Yeni Türkiye Yay. , Ankara, 2002.

İPŞİRLİ, Mehmet, “İstanbul’da İlim ve Kültür Hayatı (15.16. Asırlar), *Osmanlı İstanbul’u Uluslararası Sempozyumu I*, ‘9 Mayıs-1 Haziran, 2013, ss. 371-382.

_____, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 247-256.

_____, “Müderris (Osmanlılarda)”, *DİA*, C 31, TDV Yay. , İstanbul 2006, ss. 468-470.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı Bilimine Toplu Bakış”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 17-34.

_____, KAÇAR, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi”, (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C 12, Çağ Yay. , İstanbul 1989, ss.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Münasebetleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1993.

_____, “Murad III”, *DİA*, C 31, TDV Yay. , İstanbul 2006, ss. 172-176.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yay. , İstanbul 1994.

_____, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, TTK Yay. , Ankara 2018.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Akçağ Yay. , Ankara 2004.

KÜPELİ, Özer, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Yeditepe Yay. , İstanbul 2014.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C 5, TTK Yay. , Ankara 2011.

KARAKAŞ, Mahmut, *Müsbet İlimde Müslüman Âlimler*, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1991.

KANAR, Mehmet, *Farsça Türkçe Sözlük*, Say Yay. , İstanbul 2015.

KAZICI, Ziya, " *İslam Tarihi*", C 11,12, Kayıhan Yay. , İstanbul 1997.

KILIÇ, Filiz, *Âşık Celebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 2018.

KÜPELİ, Gülnihal, *II. Bayezid Dönemi Tezhip Sanatı*, (Sanatta Yeterlilik Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2007.

KOÇ, Yahya, *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

KÜLBİLGE, İlker, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

KIZIL, Murat, *Osmanlı-Rus, Osmanlı-İran İlişkileri ve Tarihsel Süreç İçinde Doğu Sınırlarımızın Oluşumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Kars, 2013.

KAYA, Muhammet Samet, *69 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve*

Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

KURTARAN, Uğur, “Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Ottoman Historiography in The Classical Period*, 2014, ss. 260-265.

_____, Yeni Kaynakların Işığında I. Mahmut Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747), *History Studies*, Volume 3/3, 2011, ss. 177-213.

KILIÇ, Remzi, “Osmanlı Devleti’nin İran Politikası”, (Ed. Mustafa Bıyıklı), *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, Gökkuşbu Yay. , İstanbul, 2010.

_____, “Osmanlı Padişahı III. Murad ve Özbek Padişahı II. Abdullah Han Dönemi Osmanlı-Türkistan Dayanışması”, *Bilgi Dergisi*, S X, Ankara, 1999, ss. 49-59.

_____, “Osmanlılar ile Safeviler Arasında Nasuh Paşa(1612) ve Serav (1618) Anlaşmaları”, *Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilim Dergisi*, S II, Niğde, ss. 124-134.

KALA, Ahmet, “Esnaf”, *DİA*, C 11, TDV Yay. , İstanbul, 1995, ss. 423-430.

KALYONCU, Hülya, “Ehl-i Hirefi Hassa Teşkilâtının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S 33, 2015, ss. 279-294.

KARACA, Filiz, “İn’am”, *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul, 2000, ss. 259-260.

KARADENİZ, Yılmaz, “Safevi Devleti’nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 3, ss. 53-67.

KUŞOĞLU, M. Zeki, “Hakkâklık”, *DİA*, C 15, TDV Yay. , İstanbul 1997, ss. 204-205.

KARAMANLI, Hüsamettin M. “Nahcivan”, *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, ss. 294-297.

KAPAL, Münire Nurefşan, “Klasik Türk Edebiyatında Manzum Tıp Eserleri”, (Ed. Mehmet Fatih Gökçek), *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu*, Gümüşhane Üniversitesi Yay. , Ankara 2014, ss. 207-219.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Osmanlılar” (Müezzın), *DİA*, C 31, TDV Yay. , İstanbul 2006, ss. 491-496.

_____, “Şeyhülharem”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 90-91.

_____, “Kâtip”, *DİA*, C 25, TDV Yay. , Ankara 2002, ss. 49-52.

MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, “İran (Osmanlı-İran Münasebetleri)”, *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul 2000, s. 405-409.

_____, “Erdebil”, *DİA*, C 11, TDV Yay. , İstanbul 1995, ss. 276-277.

KURTULUŞ, Rıza, “Lâristan”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , Ankara 2003, ss. 104-105.

KILIÇ, Hulusi, “Lârî, Muslihuddin”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , Ankara 2003, ss. 103-104.

KARAGÖZOĞLU, Berna, Safevi Dönemi’nde İran’dan Hindistan’a Göçler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C IV, S IX, ss. 1-24.

KARAARSLAN, Nasuhi Ünal, “Şair”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 298-301.

KUNT, Metin, “Siyasal Tarih”, *Türkiye Tarihi*, (Yayın Yönetmeni Sina Akşın), C 2, Cem Yay. , İstanbul 2009, ss. 21-144.

KEVEN, Ahmet, “Şah İsmail’in Mezhebi Eğilimlerinin Anadolu ve İran Coğrafyasına Etkileri”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C 2, S 3, 2015, ss. 9-26.

KAHYA, Esin, “Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bir Bakış”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 25-34.

KOYUNCU, Miyase K. , “Hirfet Vakfı”, (Ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), *Ahilik Ansiklopedisi*, C 1, Atalay Matbaacılık, Ankara 2014.

KARAÇAY, Merve, Hezârfen Hüseyin Efendi’nin Tenkîhü’t-Tevârih-i Mülûk Adlı Eserine Göre Tûl u Arz ile Kürre-i Arzın Ankısâmı”, (Ed. Mehmet Fatih Gökçek), *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu*, Gümüşhane Üniversitesi Yay. , Ankara 2014, ss. 321-333.

KESKİN, Mustafa, Şihâbüddîn E-Hafâcî: Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 3, S 2, ss. 101-130.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Osmanlı Devleti’nin Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 1, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 269-281.

_____, DEDEYEV, Bilal, “Safevilerin Nesebine Farklı Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/4, 2009, ss. 415-424.

KAYA, Hakan, “Bayezid Sancağı Örneğinde Osmanlı İdari Yapısında Yurtluk-Ocaklık Sistemi”, *Curr Res Soc Sci*, 2 (1), 2016, ss. 17-26.

KAPLAN, Doğan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

KARAGÖZ, Mürüvet, *Safevi Devleti'nin Kuruluş Dönemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2010.

KARABIYIK, Bayram, *54 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

KIRIMTAYIF, Süleyman, *XV. Ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilâtı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

KAZAN, Hilal, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

_____, “Topkapı Sarayı’nda Kâtipler Cemiyeti’nin (Cemâ’at-i Kâtibân-ı Kütüb) Eğitimleri ve Görevleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI, 2004, ss. 213-241.

_____, “Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman’ın Saray İçin Hazırladığı Eserler”, *Osmanlı Araştırmaları*, S XXXV, 2010, ss.117-136.

KOÇ, Yahya, *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

KÖSE, Halil, *140 Numaralı Darphane Defteri’ne Göre (H. 1251-1260/M. 1836-1845) Osmanlı Devleti’nde Sarraflar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstisüsü, İstanbul 2010.

MAKSUDOĞLU, Mehmet, *Osmanlı Tarihi*, Ensar Yay. , İstanbul, 2009.

MAHİR, Banu, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yay. , İstanbul 2012.

_____, “Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1*, İstanbul 1986, ss.113-131.

MÜLAYİM, Selçuk, “Osmanlı Mimarisi”, (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C 12, Çağ Yay. , İstanbul 1989.

MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, (Çev. Server Tanilli), Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul 2012.

MODARRES, Arslan, *Çaldıran Savaşının 18. Yüzyıl Yorumu: Cihil Sütun Sarayı Kabul Salonundaki Duvar Resmi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

NEJAD, Nader Nader, *XVI. Asırda İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1502-1590-1620)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi FenEdebiyat Fakültesi, Erzurum, 1986.

OĞUZOĞLU, Yusuf, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yay. , İstanbul 2000.

ODABAŞI, Mıhrıcan, *Tuhfe-i Nâilî ve Muhteva I. Cilt S. 234-467*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2009.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Bektaşîyye”, (Ed. Semih Ceylan), *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İSAM Yay. , İstanbul 2015.

_____, “Balım Sultan”, *DİA*, C 5, TDV Yay. , İstanbul 1992, ss. 17-18.

ORHONLU, Cengiz, “XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi’nin Atlası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 14, S. 19, 1964, ss. 115-140.

ORAT, Jülide, "Yabancı Güçler Gölgesinde Osmanlı Devleti'ne Yönelik Şia Hareketleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C III, S V, Türkiye, 2014, ss. 62-73.

ORYAN, Mehmet H. , “Osmanlı İmparatorluğu’nda Matematik Bilimi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 383-390.

OKUMUŞ, Sait, “Klasik Türk Edebiyatında XV. ve XVI. Yüzyıl Nesir ve Nasirlerine Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 4, S 18, 2011, ss. 86-118.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadı’sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme Dergisi*, C 9, S 1, 1976, ss. 95-107.

ÖZEN, Şükri, “Kâdulkudât”, *DİA*, C 24, TDV Yay. , İstanbul 2001, s. 77-82.

ÖZEL, Ahmet, “Secâvendî (Muhammed b. Muhammed)”, *DİA*, C 36, TDV Yay. , İstanbul 2009, s. 266-268.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Mahmud I”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , İstanbul 2003, ss. 348-352.

_____, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 2013, ss. 271-293.

_____, “Ayyâr”, *DİA*, C 4, TDV Yay. , İstanbul 1991, ss. 296.

_____, “İdrîs-i Bitlisî”, *DİA*, C 21, TDV Yay. , İstanbul 2000, ss. 485-488.

ÖZCAN, Nuri, Azerbaycan”, *DİA*, C 4, TDV Yay. , İstanbul 1991, ss. 322-324.

_____, “Osmanlılarda Musiki”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 3, İz Yay. , İstanbul 1996.

_____, “Musikî (Osmanlılar)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, ss. 257-261.

ÖZEY, Ramazan, “Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 326-334.

ÖZDEMİR, Fatih, “TSMA D. 10010 Nolu Ehl-i Hiref Defteri’ne Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S 53, 2017, ss. 534-558.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Şiraz”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 182-184.

_____, “İsfahan”, *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul 2000, ss. 502-504.

_____, NASKALİ, Esko, ,” Tahran”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 416-419.

ÖZ, Mustafa, “Şîa”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 111-114.

ÖDEKAN, Ayla, “Mimarlık ve Sanat Tarihi”, (Yay. Yön. Sina Akşin), *Türkiye Tarihi*, C 2, Cem Yay. , İstanbul, 2009, ss. 273-40.

ÖNTUĞ, M. Murat, “Camger”, (Ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), *Ahilik Ansiklopedisi*, C 1, Atalay Matbaacılık, Ankara 2014, ss.327.

ÖNGÖREN, Reşat, “Safiyüddîn-i Erdebîlî” , *DİA*, C 35, TDV Yay. , İstanbul, 2008, ss. 476-478.

_____, “Şeyh”, *DİA*, C 39, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 50-52.

ÖLÇER, Sevcen, “15. Ve 16. Yüzyıl Mavi-Beyaz Seramikleri: Osmanlı-Safevi ve Çin Hanedanlığı Örneklerinin Üslup Bağlamında Karşılaştırılması”, *STD*, 2018, ss. 265-301.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “İbn Hallikân”, *DİA*, C 20, TDV Yay. , İstanbul 1999, ss. 17-19.

ÖZİPEK, Mustafa, *Ebussuûd Tefsirinde Cihad Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2013.

ÖZSARAY, Mustafa, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

ÖZGEN, Evşen, *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyahatnamesi Üzerinden Fransa'da 18. Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığına Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010.

ÖZÇELİK, Sezayi, *XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatının Nâbî Divânı'na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

ÖZTÜRK, YILDIZ, Necdet, Murat, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri*, Bilge Kültür Sanat Yay. , İstanbul 2013.

ÖZKEÇECİ, ÖZKEÇECİ, İlhan, Şule Bilge, *Türk Sanatında Tezhip*, Yazıgen Yay. ,

İstanbul 2014.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C 2, Ötüken Yay. , İstanbul, 1994.

ÖZ, Yusuf, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yay. , Ankara 2010.

PITCHER, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yay. , İstanbul, 2013.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 1, 2, 4, MEB Yay. , İstanbul, 1983.

PALA, İskender, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/İlim ve Kültür/Edebiyat/Divan Şiiri)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, ss. 556-558.

_____, “Lâle Devri (Edebiyat)”, *DİA*, C 27, TDV Yay. , İstanbul 2003, ss. 84-85.

_____, “Şair” (Türk Edebiyatı), *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 302-304.

REFİK, Ahmed, *Osmanlı Âlimleri ve Sanatkârları*, Timaş Yay. , İstanbul 1999.

_____, “Osmanlı Devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik (1558-1591)”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C IX, S 2, İstanbul 1932, ss. 21-59.

SHAW, Stanford J. , *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C 1, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yay. , İstanbul 2008.

SEVİM, YÜCEL, Ali, Yaşar, *Türkiye Tarihi III (1566-1730)*, TTK Yay. , Ankara,

1991.

SERTOĞLU, Mithat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C 4, 5, TTK Yay. , Ankara, 2011.

SEZGİN, Fuat, *İslam 'da Bilim ve Teknik*, C 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2008.

SÜMER, Faruk, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Selçuklu Tarih ve Medeniyet Enstitüsü Yay. , Ankara, 1976.

_____, “Abbas I,” *DİA*, C 1, TDV Yay. , İstanbul, 1988, ss. 17-19.

_____, “Abbas II,” *DİA*, C 1, TDV Yay. , İstanbul 1988, ss. 19-20.

SOLMAZ, Süleyman, *Ahdî ve Güleşen-i Şu 'arâ'sı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara 2018.

SAKARYA, Sevilay, *43 Numaralı Mühimme Defteri (H. 988/M. 1580) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014.

SÜLEYMAN, Neslihan, *XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Saray Sanatkârları (TSMA d. 1435 ve Mad. 7443 Numaralı Defterlerin Değerlendirilmesi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

SUNGUR, Çetin, *Habeşistan'dan Kafkasya'ya Bir Osmanlı Paşası: Özdemiroğlu Osman Paşa*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü, Ankara, 2012.

SADIKOĞLU, Sasani Cengiz, “Habibi”, *DİA*, C 14, TDV Yay. , İstanbul 1996, ss.

374-375.

_____, “Sâib b. Tebrizî”, *DİA*, C 35, TDV Yay. , İstanbul 2008, ss. 541-542.

SARI, Nil, “Attar”, *DİA*, C 4, TDV Yay. , İstanbul 1991, ss. 94-95.

_____, “Hekimbaşı” (Osman Dönemi), *DİA*, C 17, TDV Yay. , İstanbul 1998, ss. 161-164.

SCHUBEL, Nurten Kılıç, “XVI. Yüzyıl Avrasya Dünyasında Bölgesel Birlik ve Çeşitlilik Osmanlı, Özbek, Safevi ve Hind-Babürlü İmparatorlukları: Bütünsel Bir Yaklaşım”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 1, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 431-434.

SÖYLEMEZ, Faruk, “Anadolu’da Sahte Şah İsmail İsyanı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2004, ss. 71-90.

SERİN, Muhittin, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/Sanat/Hat)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, ss. 568-574.

SARIKAYA, M. Saffet, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türkiye Kültür Dergisi*, S 365, XXXI, ss. 406-422.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1982-1983, s. 415-422.

ŞİMŞEK, Sultan, “Osmanlı Medreselerinde Arap Belağatının Öğretimi”, *Journal of Islamic Research*, 2015, ss. 147-173.

ŞEVİK, İsa, *Şah Tahmasb (1524-1576) ile Osmanlı Sarayı Arasında Teati Edilen Mektupları İçeren “Münşe’at-ı Atik”in Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi*,

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Altınpost Yay. , Balıkesir 2012.

_____, *Kamus'ı Alâm*, C 3, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul.

ŞAHİN, Hasan, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Bilgi Üretim Siteminin İşlevlerini Yitirmesinin Sebepleri Üzerine”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 12, Erzurum 1999, ss. 253-264.

ŞAHİN, EMECEN, İlhan, Feridun, “Amasya Antlaşması”, *DİA*, C 3, TDV Yay. , İstanbul, 1991, ss. 4-5.

ŞAHİN, Bekir, “Abdülvehhab b. Celâleddin Muhammed Hemedanî”, (Ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin), *Ahilik Ansiklopedisi*, C 1, Atalay Matbaacılık, Ankara 2014, ss.

ŞAHİN, Mustafa, “Ortaçağ İslâm dünyasında Ayyârlar”, *Türkiye Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII, 2013, ss. 21.

ŞANAL, Mustafa, “Kuruluş Dönemi Osmanlı Bilim Politikasının Teşekkülü ve Gelişmesinde Rol Oynayan Etmenler”, ss. 314-323.

ŞEŞEN, Ramazan, “Osmanlı İlmi, Osmanlıların İlimlere Yaklaşımı”, *Tarih Dergisi*, S 37, 2002, ss. 329-347.

_____, “Osmanlılarda Coğrafya”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 321-325.

ŞEN, Hüseyin, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Matematik ve Astronomi: Takiyüddîn İbn Ma'rûf ve Sideretü'l-Müntehâ Adlı Eserinde Güneş Gözlemleri”, (Ed. Ekrem Demirli-Ahmet Hamdi Furat-Zeynep Münteha Kot-Osman Sacid Arı), Sahn-ı Semândan Dârilfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVI. Yüzyıl, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2017, ss.

TANINDI, Zeren, *Türk Minyatür Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , Ankara 1996.

_____, “Nakkashâne”, *DİA*, C 32, TDV Yay. , İstanbul 2006, ss.331-332.

TAŞKALE, Faruk, *Tezhip Sanatı ve Tezhip Sanatçısı Rikkat Kunt*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları, İstanbul, 1990.

TOPDEMİR, Mehmet Emin, 3, 5, 6, *Numaralı Mühimme Defterlerine göre Osmanlı Devleti'nde Kültür ve Sosyal Hayat Bakımından İstanbul'un Yeri (H. 926-974/M. 1520-1566)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

TAŞKESENLİOĞLU, Cihat, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

TEZCAN, Dilek, *17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Dekoratif Süslemelerin Bazı Dini Eserlere Yansıması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.

TÜLÜCÜ, Süleyman, “Ünlü Bir Osmanlı Âlimi İmam Birgivî ve İzhârı”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 107-114.

TURAN, Şerafettin, “Bayezid II”, *DİA*, C 5, TDV Yay. , İstanbul, 1992, ss. 234-238.

TUNÇ, YENİTERZİ, Semra, Emine, “Osmanlı Mühür Sanatı ve Klasik Türk Şiirinde Mühür”, *Turkish Studies*, 8/1, Ankara 2013, ss. 2633-2650.

TAŞKIN, Gülşah, Kanuni Döneminde “Mahfî” Bir Şair: Mahfî-i Gilanî ve Bih-i Çinî Tercümesi”, *Turkish Studies*, Volume 7/3, Ankara 2012, ss. 2423-2443.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C 2, 3, 4, TTK Yay. , Ankara, 2011.

_____, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay. , Ankara, 2014.

_____, *Devleti’nin İlmiyye Teşkilâtı*, TTK Yay. , Ankara 1988.

ULUSOY, Ahmet, *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

ULUERLER, Sıtkı, “Osmanlı-Safevi İlişkilerindeki Temel Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 197, 2012, s. 1-17.

UZEL, İlter, “Osmanlı-Türk Tıbbı”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 485-490.

ULUÇ, Lale, “On Altıncı Yüzyılda Osmanlı-Safevi Kültürel İlişkileri Çerçevesinde Nakkaşhânenin Önemi”, *Doğubati Düşünce Dergisi*, Ankara 2010, ss. 23-60.

UNAT, Yavuz, “Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış”, (Ed. Güler Eren),

Osmanlı, C 8, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 411-420.

UYAR, Mehmet, Şeyh Kavramına Yönelik Eleştiriler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 43, 2017, ss. 325-353.

USLU, Recep, “Herat”, *DİA*, C 17, TDV Yay. , İstanbul 1998, ss. 215-218.

ÜRKÜNDAĞ, Ayhan, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006.

ÜNLÜ, Nuri, *İslâm TarihiII*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. , İstanbul 2014.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay. , İstanbul 2011.

ÜZÜM, İlyas, “Kızılbaş”, *DİA*, C 25, TDV Yay. , İstanbul 2002, ss. 546-557.

ÜSTÜN, İsmail Safa, “İran (Safeviler'den Günümüze Kadar)”, *DİA*, C 22, TDV Yay. , İstanbul, 2000, s. 400-404.

ÜNAL, Yenal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15.-20. YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, *Kelam Araştırmaları*, 8/2, 2010, ss. 183-206.

VELİYEVA, Zülfiye, *Safevi Devlet Teşkilatı (Tezkiretü'l-Mülük'e Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

VARLIK, Mustafa Çetin, “Çaldıran Savaşı”, *DİA*, C 8, TDV Yay. , İstanbul, 1993, ss. 193-195.

YURDUNGÜZELİ, Emrah, *XVI. Yüzyıl Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Ticaret Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2017.

YILDIRIM, Alper, *I. Mahmut Devri Osmanlı-İran İlişkileri*, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2017.

YILDIRIM, Nermin, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

YILDIRIM, Pınar Işılay, *Lale Devri'nde Kültür ve Edebiyat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2004.

YILDIRIM, Fatih, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 101-200)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2009.

YILDIZ, Selda, *XVIII. Yüzyılda Manisa'da Gündelik Hayata İlişkin Bir Değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

YAZICI, Murat, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119-240)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

YÜCE, Oğuzhan, *59 Numaralı Mühimme Defterinin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2007.

YAMAN, Ozan, *Türk Musikisinin Tarihçesi*, İstanbul 2002.

YELTEN, Muhammet, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi/İlim ve Kültür/Edebiyat/Nesir)”, *DİA*, C 33, TDV Yay. , İstanbul 2007, ss. 563-565.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz, “Klâsik Dönem Osmanlı Sanatı”, (Ed. Hasan Celâl Güzel- Ali Birinci), *Genel Türk Tarihi*, C 6, Yeni Türkiye Yay. , Ankara, 2002, s. 651-675.

_____, “Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, C 9, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 1999, ss. 17-23.

YAVUZ, Şevki, “Beyzâvî”, *DİA*, C 6, TDV Yay. , İstanbul 1992, ss. 100-103.

YAVASÇA, Alaeddin, “Osmanlı ve Mûsikî”, *I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , 2004, ss. 129-146.

YAZICI, Tahsin, “Cüneyd-i Safevî” , *DİA*, C 8, TDV Yay. , İstanbul, 1993, ss. 123-124.

_____, “Hemedan”, *DİA*, C 17, TDV Yay. , İstanbul 1998, ss. 183-185.

_____, “Belh”, *DİA*, C 5, TDV Yay. , İstanbul 1992, ss. 410-411.

_____, “Arifî Fethullah Çelebi”, *DİA*, C 3, TDV Yay. , İstanbul 1991, ss. 371-373.

YAMAN, Bahattin, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilâtı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, 1996, ss. 273-292.

_____, AKDEMİR, Sadık, “ 1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 13, 2004, ss. 85-108.

YILMAZ, Fehmi, , *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yay. , İstanbul 2010.

YURDAYDIN, Hüseyin G. , “Düşünce ve Bilim Tarihi”, (Yayın Yönetmeni Sina Akşin), *Türkiye Tarihi 3*, Cem Yay. , İstanbul 2008, ss. 207-2071.

ZORLU, Tuncay, Tıp Bilgisinin Dolaşımı Açısından Süleymaniye Tıp Medresesi ve Dârüşşifası”, (Ed. Ekrem Demirli-Ahmet Hamdi Furat-Zeynep Munteha Kot-Osman Sacid Arı), *Sahn-ı Semândan Dârilfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVI. Yüzyıl*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. , İstanbul 2017, ss.

WOODHEAD, Christine, “ Şehnâme”, *DİA*, C 38, TDV Yay. , İstanbul 2010, ss. 456-458.

EKLER

EK 1. Âlimler

KADI
Abdülğafûr Efendi
Hüseyin Bikâsî
Hanefî Muhammed (Mehmed) Efendi
İtrî Mehmed Efendi
Kıvâmü'd-dîn Yusuf Efendi
Mevla Şerafeddin
Mevla Şerif
Masum Efendi
Muhammed b. Süleyman b. Muhammed
Molla Acem-î Nâ-Kabul
Muhyiddin Muhammed b. Abdülevvel Kazvinî
Muhyiddin Mehmed Efendi (Mevlana Mehmed bin Abdülevvel-i Tebrizî)
Muhyiddin Acemî
Muinüddin Eşref (Mirza Mahdum Şerifi)
Mehmed Hakîmî
Mutahhar Efendi
Seyyid Lokman Urmevî
Şemseddin Ahmed Ensârî
Zahireddin Zahirî Kebir Erdebilî (Kadıızâde-Latîfî-yi Erdebilî- Zahireddin Kadir)

MÜDERRİS
Abdülcebbâr Acemî
Abdullah Efendi (Mircanzâde- Abdullah b. Mircan)
Acem Süleyman
Ahmed Efendi
Ahmed b. Abdülevvel Kazvinî
Ebu Sa'id b. Şeyh Sun'ullah
Hidayetullah b. Yâr Ali-yi Tebrizî (Acem)
Hüsameddin Hüseyin
Hüsamüddin Talişî-yi Acemî (Şaşı)
Hasan Efendi (Halilzâde)
Kırtasî-zâde Mehmed Efendi (Mevlana Kıtaszade Muhyiddin)
Kutbeddin Acemî
Mehdi Şirâzî
Mevla Abdürrahim
Mevla Şeyhum-u Şîrvânî
Mevlâna Kethüdazâde
Mevlâna Hasan
Muhammed Emin b. Sadreddin
Muhammed Hâfiz-ı Acem
Muhyiddin Mehmed Berdaî Muhammed b. Muhammed b. Berdaî
Muhyiddin Mehmed Efendi
Muzafereddin Ali Şirâzî
Muhammed Efendi (Esirî)
Muhammed Efendi
Necmeddin Necmî (Muhammed) Efendi
Raîzî Mehmed Efendi (Acem)
Seyyid İbrahim
Sinaeddin Yusuf-ı Acemî
Sâdık Mehmed (Muhammed) Efendi
Sirâceddin Efendi
Şerif Acemî
Şerif Efendi
Şemseddin Ahmed Ensârî (Molla Ahmed)

Şeyhim Efendi
Tevfik Efendi (Tevfik b. Muhammed)
Vâkıf Nasrullah-ı Halhalî
Yahyâ Efendi
Zaman Mehmed Efendi

MÜFTÜ
Abdülhalim Acemî
Şerefeddin Efendi

MÜEZZİN
Muhammed Hafız İsfahanî

ŞEYH
Ebu Sa'id Sâni
İsmail Efendi (Mükehhâl)
İbrahim Burhâneddîn-i Gûrânî
İsmail-i Şirvan-î
İbrahim Gülşenî
Muhammed Kemâleddin Şâşî
Sinan-ı Erdebilî

ŞAİR
Abdülkadir
Abdülvehhâb (Abdî-Sabunî)
Ahdî (Mehdî)
Ahmed Zühdi Efendi
Ahmed Harîrî
Ateşî
Bidarî
Cemî (Rumî)
Cemilî
Dâ'î
Derviş Ali
Derviş Abdullah
Eflatun (Hazâni-Esirî) Şirvanî
Esirî
Edâi Şirâzî
Eşref (Mirzâ Mahdûm)
Ehl-i Şirâzî
Fethullah Arifî
Fâyiz-i Herâtî
Fikrî
Ferdî-i Acem
Garîbî
Hakî Efendi
Habibî
Habibî
Haşimî
Halife
Halilî
Hâlî Beg
Hâce Hüseyin Şii
Habîbî-yi Berküşâdî
Hâce-i İsfahânî
Hâdimî

Hâkîmî
Hemdemî
Hürremî
Hüseynî
Iyşî
İlmî-i Bağdadî
Kâşî
Kâsım b. Ahmed-i Koncâî (Genceî)
Lütfî-i Acem
Mahfî Gilânî (Geylânî)
Mevlana İbn Şeyh Süsterî
Mevlâna Hayâlî
Molla Muslihiddin Muhammed İbni Salah Lârî-i Acemî
Molla Ahmed Zarifî
Molla Mâsûm
Monla Halimî
Matemî
Mansûr-i Şîrâzî
Mîr Kadî-i Acem
Mîr Ayânî Şîrâzî
Mîr Mehmed Vahdetî
Muhammed
Muradî-i Acem
Muhammed Rıza Paşa
Müfredî-i Acem
Muhyî
Necâtî-i Acem
Nutkî
Ruhî
Revsî
Seyyid Cevherî
Saffî
Sürûrî-Yî Şarkî
Sürûrî
Sehabi
Serverî Çelebi
Sarfî
Sâdık Mehmed
Sâib (Sâib-i Tebrizî/İsfahânî)
Sâib (Müsteidd Han et-Tebrizî)
Şah Mahdûm-i Tehrânî
Şemsî
Şemseddin el-Bardâî
Şemseddin Muhammed Latîfî
Şahî –yi Şarkî
Şükrî
Taib
Tüfeylî
Ümidî
Yahya
Zirekî
Zihni

Diğer Âlimler (Fennî İlimler)
Ali b. Ahmed Şîrazî
Ebulfazl Münşî Şîrazî
Muhammed b. Pir Ali Birgîlî

Muzaffer bin Muhammed Kasım el-İsfahani
Şirvanlı Şemseddin-i İtâkî

EK 2. Zanaatkârlar

Cema'ât-i Nakkaşân
Ali
Ali Beg (Tebrizî)
Ali Bey Abdulhalık
Ali Kulu (Tebrizî)
Abdulhamid-i Tebrizî
Abdulgani
Abdulali Tebrizî
Alaaddin Mehmed
Abdulhalık (Tebrizî)
Abdulfettah (Tebrizî)
Abdulgani Tebrizî
Ahi Beg (Tebrizî)
Aliyuddin Tebrizî
Ahmed Gulam Firuz Bey
Abdullah Musavvir
Berhî Ali
Derviş Big
Derviş Muhammed İsfahan
Emir Aga Tebrizî
Hacı Beg Tebrizî
Hoca Beg Tebrizî
Hoca Abdülaziz
Hasan b. Mehmed
Hasan b. Abdülcelil
Hasaneş
Hasan bin Hızır
Haydar
Hüseyin b. Ressam Hüsam
Hüseyin Rumî
İsfahanlı Mîr Nakkaş
Kasım İsfahânî
Kazvinli Hüseyin
Kasım
Kara Mehmed Çelebi (Mehmed-i Siyah-Kara Memî)
Kemal Musavvir
Mansur Beg
Mehmed b. Abdurrahman
Mehmed b. Hasan
Mehmed b. Melek Ahmed (Tebrizî)
Melik Mahmud Tebrizî
Muhammed Şah Tebrizî
Muhammed Mümin
Mîr Aga
Mirza Beg
Mirza Ali
Mîr Aga Tebrizî
Nazar
Semihân
Sultan Ali Basmacı
Şah Kulu
Şah Mehmed Tebrizî
Şah Muhammed
Şeyh Han

Şeyh Kemal
Şeyh Kâmil
Şeref
Tebrizli Mirza Beğ
Tebrizli Ali Can
Tebrizli Kasım Beğ
Veli Can

Cema'ât-i Zergerân
Derviş Mehmed
Derviş Ali
Emir Hüseyin
Emîr Cem
Haşim Tebrizî
Hoca Gelen
Hoca Nurullah
Hoca Mercan Tebrizî
Hoca Hüseyin
Hoşgelen Tebrizî
Hudâ-bih
Hüseyin Horasanî
Kasım
Maksud Ali Tebrizî
Mîr Celâl
Muzaffer b. Mîr Can
Mustafa bin Şehrevân
Mahmud bin Hüseyin
Pervaneî
Sultan Kulu
Şah Hüseyin bin Şah Hasan
Şemseddin
Üstad İsmail
Yadigâr Tebrizî

Cema'ât-i Simkeşân
Emîr Ahmed
Mîr Ahmed Tebrizî

Cema'ât-i Hakkâkin
Ali Muzaffer
Ali b. Emir Bey Şirvani
Hacı Muhammed
Hüseyin
Hüseyin Mirkûnî
Hoca Hüseyin
Hoşgelen Tebrizî Mevlâna Hoca Muhammed
İmad Kazvini (Mîr İmad)
Maksud Ali
Me'sud Ali
Mîr Honi
Mîr Hubi-i Hüseyinî
Mevlâna Abdullah Aşpuz
Mevlâna Yari Şirâzi
Mîr Mustafa

Molla Alaâddin Şîrâzî
Molla Ali Bey
Molla Mahmud Siyavuş
Muhammed Musahib
Sultan Ali
Sükkerim
Şah Kasım (Kasım Şah Efendi-Şah Kasım b. Şeyh Mahdûmî)
Şîrem-i Horasanî
Ulama Mesud Ali
Üstad Hüseyin

Cema'ât-i Kâtiban-ı Kütüb
Abdolvahid Tebrizî
Ebûbekir Efendi (Kara)
Fethullah-ı Kâtib
Hacı Muhammed
Hacı Mehmed bin Melek Ahmed
Iyşî Çelebi
İlmî
İşî
İdrîs Bitlisî
İsfahanlı Baba Şah
Kâtib Abdurrahim (Abdurrahim bin Abdullah)
Muhammed Rahim
Muhammed Kasım Şadişah
Mevlâna Meşhedli Abdolvahid
Mevlana Şah Muhammed
Mevlâna Esedullah
Molla Rüstem Ali
Molla Gıyaseddin
Muzaffer Ali Şirvanî
Molla Hüseyin
Mir Seyyid Ahmed
Mir Haydar el-Hüseynî
Mir Hibetullah
Mir Hubî-i Hüseyni
Mir Şeyh-i Evvel
Muhammed Hüseyin
Nebati
Nişaburlu Şah Mahmud
Seyyid Murteza
Sultan Ali Kâtib
Siyâmî Mehmed Çelebi
Ummalü'l-Melik
Ülfetî
Yusuf Tebrizî

Cema'ât-i Zerdûzân
Bülbül
Herevî
Hacı Acem
Kâbil
Maksûd
Maksûd Ali

Cema'ât-i Cerrâhîn
Acem Ali Çelebi
Acem Ömer Efendi
Derviş Ali

Hekimşah Muhammed Kazvinî
Hakîm Ebû Tâlib
Mevlâna Nureddin
Mahmud b. Kemâl
Osman Çelebi
Sedîd-i Kazvinî
Şirvanlı Şemseddîn-i İtâkî

Cema'ât-i Postîndûzân
İsmail Tebrizî
Kasım
Mes'ud Şirazî

Cema'ât-i Kûftegerân
Ahmed
Eminüddin
Mehmed Can Tebrizî
Mahmûd
Muhammed Can
Mîr Hüseyin
Üstad Mahmûd
Üstad Yar Ahmed

Cema'ât-i Şemşîrgerân
Halil bin Şeyh Hasan Tebrizî
Halîl
Mîr Şeyh Tebrizî
Şeyh Hasan
Yakub
Yusuf

Cema'ât-i Kârdgerân ve Sühangerân
Ali Acem
Çalak Mikrazî
Hamse-i Ruî
Nasuh Ungurus
Şîr Muhammed Tebrizî
Şeyh Mehmed Tebrizî
Üstad Muhammed

Cema'ât-i Kazgânyân
Hacegî Tebrizî
Mevlana Kelami
Necmettin Tebrizî

Cema'ât-i Abâ-yi Bafân
Derviş
Mir Hasan Tebrizî
Mehmed Can Tebrizî
Şeyhî

Cema'ât-i Mütferrika-i Ehl-i Hiref
Hacı Pîrî Haymedûz

Cema'ât-i Camgerân
Acem Veli
Hacı Mehmed
Mehmed Can
Mehmed Tebrizî

Cema'ât-i Gazzazân (Kazzazân)
Cafer Rumî
Murad
Mevlâna Kelâmî

Cema'ât-i Keştigerân (Küştegerân)
Kemal Acem

Cema'ât-i Kâşî-Traş (Kâşigerân)
Abdurrezzak
Burhan
Habib Tebrizî

Cema'ât-i Zernîşânî
Ali Bey Tebrizî
Ali b. Kasım
İmad Bey b. Şemseddin Ali
Mehmed b. Kasım
Mesud Şirazî
Mir Hüseyin Tebrizî

Cema'ât-i Siperdûzân
Abdüllatif Mervî
Abdürrahim Horasanî
Derviş Mehmed Tebrizî
Hacı Mehmed Mervî
Şah Hüseyin Horasanî

Cema'ât-i Muzedûzân
Abdûlmuttalib b. Seyyid Murteza
Habib Tebrizî

Cema'ât-i Dimeşkigerân
Musa
Ferhad

Cema'ât-i Sazendegân
Dâirezen Maksud
Hasan Can Çelebi
Hanende Mehmed Bey
İmam Kulu
Kanunî Şeyh Murad
Maksud
Şah Murad
Şeyh Murad
Şah Kulu
Şeştârî Murad Ağa

Neyzen İmam Kulu

Diğer Zanaatkârlar

Zerbâfan

Hoca Şah Ali

Kaytanî Bâfan

Mîrek

Kabbal

Ulama Şah Muhammed

Sarraciker

Necmüddîn

Tâyî

Ali Can

Mansûr

Mîr Ahmed

Sarra

Seydî Beg

Sefer Şah

Ni'met

Attar

Kasım

Şah Hüseyin

Ayyâr

Ayyas Gulam

Derviş Ali

Ebu İshak

Şemseddin

Habbaz

Halilullah

Bezzaz

Mîr Şeyh

Kicî Beğ

Gencî Beg

Hoca Hafız

Hoca Yeni Can

Hoca Pir Şeyh

Hoca Beg

Misgerân

Hacegi
Suzengerân
Munlâ-yı suzenger
Sebetdûz
Yusuf
Otakî
Mirzay
Pûlâdger
Dervîş
Basmager
Sultan Ali
Kal'icî
Mahmud

EK 3. Âlimlerin ve Zanaatkârların Geldiği Şehirler

Tebriz: Muhyiddin Mehmed Efendi (Mevlana Mehmed bin Abdülevvel-i Tebrizî), Zahireddin Zahiri Kebir Erdebilî (Kadızzâde-Latîfi-yi Erdebilî-Zahireddin Kadir), Ebu Sa'id b. Şeyh Sunullah, Hüsameddin Hüseyin, Hüsameddin Talişî-yi Acemî (Şaşı), Mevlâna Hasan, Muhammed Hâfız-ı Acem, Halife, Hemdemî, Mevlâna İbn Şeyh Şüsterî, Muhammed Rıza Paşa, Sâib (Sâib-i Tebrizî/İsfehânî), Sâib (Müsteidd Han et-Tebrizî), Ali Beg, Ali Kulu (Tebrizî), Abdulgani, Alaaddin Mehmed, Abdulhalık (Tebrizî), Abdulfettah (Tebrizî), Ahi Beg Tebrizî, Ahmed Gulam Firuz Bey, Hasaneş, Hasan bin Hızır, Hüseyin Rumî, Kasım İsfehânî, Kasım, Kemal Musavvir, Mîr Aga, Mirza Beg, Nazar, Semihân, Sultan Ali Basmacı, Şah Muhammed, Şeyh Han, Şeyh Kemal, Şeyh Kâmil, Şeref, Tebrizli Mirza Beg, Tebrizli Ali Can, Tebrizli Kasım Beg, Veli Can, Dervîş Mehmed, Dervîş Ali, Emir Hüseyin, Emîr Cem, Haşim Tebrizî, Hoca Gelen, Hoca Nurullah, Hoca Mercan Tebrizî, Hoca Hüseyin, Hoşgelen Tebrizî, Hudâ-bih, Hüseyin Horasanî, Kasım, Maksud Ali Tebrizî, Mîr Celâl, Pervane-i, Sultan Kulu, Şemseddin, Üstad İsmail, Yedigâr Tebrizî, Emîr Ahmed, Mîr Ahmed Tebrizî, Hacı Muhammed, Hüseyin, Hoca Hüseyin, Hoşgelen Tebrizî Mevlâna Hoca Muhammed, Maksud Ali, Mes'ud Ali, Molla Ali Bey, Muhammed Musahib, Sultan Ali, Sükkerim, Şah Kasım (Kasım Şah Efendi-Şah Kasım b. Şeyh Mahdûmî), Şirem-i Horasanî, Ulama Mes'ud Ali, Üstad Hüseyin, Abdulvahid Tebrizî, Fethullah-ı Kâtib, Hacı Muhammed, Hacı Mehmed bin Melek Ahmed, Molla Hüseyin, Molla Hüseyin, Muhammed Hüseyin, Mîr Haydar el-Hüseyinî, Sultan Ali Kâtib, Ummalû'l-Melik, Munlâ-yı Suzenger, Bülbül, Herevî, Kâbil, Maksud, Maksud Ali, Acem Ali Çelebi, Dervîş Ali, Hakîm Ebû Tâlib, Mevlâna Nureddin, İsmail Tebrizî, Kasım, Me'sud Şirazî, Ahmed, Eminüddîn, Mehmed Can Tebrizî, Mahmud, Muhammed Can, Mîr Hüseyin, Üstad Mahmud, Üstad Yâr Ahmed, Hacegi, Halil bin Şeyh Hasan Tebrizî, Halil, Mîr Şeyh Tebrizî, Şeyh Hasan, Yusuf, Çalak Mikrazî, Hamse-i Ruî, Nasuh Ungurus, Şîr Muhammed Tebrizî, Üstad Muhammed, Hacegi Tebrizî, Mevlâna Kelâmî, Necmettin Tebrizî, Dervîş, Mîr Hasan Tebrizî, Mehmed Can Tebrizî, Şeyhî, Hacı Pirî Haydemûz, Hacı Mehmed, Mevlâna Kelâmî, Kemal Acem, Abdurrezzak, Burhan, Habib Tebrizî, Mahmud, Abdüllatif Mervî, Abdürrahim Horasanî, Dervîş Mehmed Tebrizî, Hacı Mehmed Mervî, Şah Hüseyin Horasanî, Musa, Dâirezen Maksud, Hasan Can Çelebi, İmam Kulu, Kanuni Şeyh Murad, Maksud, Şah Murad, Neyzen İmam Kulu, Hoca Şah Ali, Mîrek, Ulama Şah Muhammed, Cemalüddin Hüseyin, Gıyas, İsmail, Mesud, Nurullah, Cafer Rumî, Murad, Necmüddîn, Ali Can, Mansur, Mîr Ahmed, Seydi Beg, Sefer Şah, Nimet, Kasım, Şah Hüseyin, Ayyas Gulam, Dervîş Ali, Ebû İshak, Şemseddin, Halilullah, Mîr Şeyh, Kici Beg Gencî Beg, Hoca Hâfız, Hoca Yeni Can, Hoca Pir Şeyh, Hoca Beg.

Nahçıvan: Hanefi Muhammed (Mehmed) Efendi, Zaman Mehmed Efendi.

Şiraz: İtrî Mehmed Efendi, Kıvâmü'd-din Yusuf Efendi, Mehdi Şirazî, Muzafereddin Ali Şirazî, Edâî Şirazî, Ehl-i Şirazî, Muhyî, Derviş Beg, Hacı Beğ Tebrizî, Mevlâna Yarı Şirazî, Molla Mahmud Siyavuş, Mesud Şirazî.

Şirvan: Mevla Şerif, Mutahhar Efendi, Kutbeddin Acemî, Mevla Abdurrahman, Muhammed Emin b. Sadreddin, Şerif Efendi, Şeyhim Efendi, Eflatun (Hazâni-Esirî) Şirvanî, Mîr Kadîr-i Acem, Nutkî, Ebûbekir Efendi (Kara).

Horasan: Masum Efendi, Molla Mâsûm, Şemseddin el-Bardaî, Abdullah Musavvir, Muhammed Mümin, Ali Muzaffer, Molla Rüstem Ali.

Kirman: Mevlâna Kethüdazâde, Mîr Şeyh-i Evvel, Mîr Şeyh-i Evvel.

Kazvin: Mehmed Hakîmî, Ahmed Efendi, Halilî, Hakîmî, Mevlâna Hayâlî, Mîr Mehmed Vahdetî, İmad Kazvinî, Iyşî Çelebi, Sedîd-i Kazvinî.

Gence: Abdülcebbâr Acemî, Sinaneddin Yusuf- Acemî.

Karabağ: Muhyiddin Mehmed Efendi, İbrahim Gülşenî.

İsfahan: Muhammed Hâfiz İsfahanî, Derviş Ali, Hâce-i İsfehânî, Müfredî-i Acem, Sâdık Mehmed, Muzaffer bin Muhammed Kasım el-İsfehânî, Hoca Beg Tebrizî.

Revân: İsmail Efendi, Hanende Mehmed Bey, Şeştârî Murad Ağa.

Erdebil: Sinan-ı Erdebilî, Ferdî-i Acem, Berhî Ali.

Hemedan: Abdülvehhâb (Abdî-Sabunî), Sehabî, Zirekî.

Bağdat: Ahdî (Mehdî), Ahmed Harirî, Ateşî, Dâ'î, Hâlî Beg, Hürremî, Hüseyinî, Iyşî, İlmî-i Bağdadî, Molla Ahmed Zarifî, Nesimî, Ruhî, Revsi, Seyyid Cevherî, Yahya, Zihnî, Şah Kulu, İlmî, Ülfetî.

Kürdistan: Ahmed Zühdi Efendi, Şükri.

Tahran: Ümidî.

Belh: Derviş Abdullah.

Herat: Fâyiz-i Herâtî, Mevlâna Abdullah Aşpuz.

Azerbaycan: Habibî.

Dergûzin: Lütîf-i Acem.

Lar: Molla Muslihiddin Muhammed İbni Salah Lârî-i Acemî.

Meşhed: Muhammed Rahim, Mevlâna Meşhedli Abdulvahid, Mevlâna Şah Muhammed, Mîr Seyyid Ahmed.

Kirman: Mevlâna Esedullah.

Kaşan: Mîr Hibetullah.

Siyâme: Siyâmî Mehmed Çelebi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı: Sevda ÇETİN

Doğum Yeri ve Tarihi: Ağrı 01.09.1993

acarsevda711@gmail.com

Eğitim Bilgileri

Lisans Öğrenimi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (2012-2016)

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2017-2020)

İş Deneyimi

Stajlar: Ağrı Necip Fazıl Kısakürek Anadolu İmam Hatip Lisesi

Çalıştığı Kurumlar: Ağrı Aşağı Küpkıran İlkokulu

Ağrı Yakınca İlkokulu